

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 10 Sayı: 1 Yıl: 2023
Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

e-ISSN : 2147-4419

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ
Editör : Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÖZCAN

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi Buca - 35390 İZMİR

Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi, Buca, İZMİR
Tel : 0 (232) 301 79 02
Faks : 0 (232) 453 90 93

Yayın Türü : Akademik Hakemli Dergi
Niteliği : Bilimsel Süreli Yayın. Yılda iki kez yayınlanır.

Bu dergide COPE (Committee on Publication Ethics) yönergesine uygun etik ilkeler uygulanmaktadır.

Yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi
Cilt: 10 Sayı: 1 Yıl: 2023

Baş Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÖZCAN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Cafer ŞEN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Şahika KARACA (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji)
Doç. Dr. Ahu ÖZTÜRK, (Bursa, Uludağ Üniversitesi, Psikoloji)
Doç. Dr. Elif KESER KAYAALP (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi)
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU (Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe)
Doç. Dr. Sabahattin EZER (Adıyaman, Adıyaman Üniversitesi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Sabine LADSTÄTTER (Vienna, Avusturya Bilimler Akademisi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Üyesi Songül ERCAN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları)
Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin ERKUL YAĞCI (İzmir, Ege Üniversitesi, İngilizce Mütercim
Tercümanlık)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KIRAL UÇAR (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih)
Dr. Okan KUBUŞ (Magdeburg, Magdeburg-Stendal Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, İşaret Dilleri)
Dr. Öğr. Üyesi Servet KAÇAR BAŞARAN (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Psikoloji)

Yardımcı Editörler

Doç. Dr. Eda GÜNGÖR ALPER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Araş. Gör. Dr. Jasmin Esin DURANER DİKMEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Araş. Gör. Murat YILMAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Araş. Gör. Gülşen GÜRGEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Arş. Gör. Abdullah KÜÇÜK (Ardahan Üniversitesi)
Arş. Gör. Esra AYDIN ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İngilizce Dil Editörü

Araş. Gör. Dr. Jasmin Esin DURANER DİKMEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Türkçe Dil Editörü

Araş. Gör. Gülşen GÜRGEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

**Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
MLA Uluslararası Endeksinde taranmaktadır.**

**Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed
in the MLA International Bibliography.**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
TR Dizin atıf endeksinde taranmaktadır.**

**Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed
in the TR Dizin Citation Index.**

Yayın Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aylin NAZLI (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı UYAR (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil İŞERİ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent AYSEVER (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazile KALAYCI (Ankara, Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat KAYA (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Rezzan SİLKÜ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÖZER (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK (Malatya, İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Şebnem TOPLU (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şeref ULUOCAK (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Geoff BOVE (İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Güncel ÖNKAL (İstanbul, Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Lucas THORPE (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sandrine BERGES (Ankara, Bilkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aykut HALDAN (Edirne, Trakya Üniversitesi)
Dr. Deniz ÖZYILDIZ (Amherst, Massachusetts Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ilgın AKTENER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İpek Pınar UZUN (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saniye VATANSEVER (Ankara, Bilkent Üniversitesi)

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 10 Sayı: 1 Yıl: 2023

İÇİNDEKİLER

‘Yaralarıyla Yaşayan Bireyler’: Gençlerin Aile İçi Şiddet Ve Şiddet Döngüsüne Bakışı.....	
Çiğdem Sema SIRMA	1
Orhan Pamuk’un <i>Veba Geceleri</i> ’nde Modernliğin Felsefi Söylemi: Büyüsü Bozulan Bir Dünyada Öznellik, İletişim Ve Doğu-Batı Sorunu	
Kurtuluş CENGİZ , Özgür Emrah GÜREL	25
Sâmânoğulları Devleti’ndeki İdari Divanlar	50
Yasemin TURAN	50
Delhi Türk Sultanlığı Sarayında Cayın Bir Âlim: Thakkura Pherū Ve Eserleri.....	
Yasin TEKİN	71
Revision Process Of The Translation Of Eu Acts Into Turkish	
Ozan YILDIRIM, Ayfer ALTAY	89
“Will Russia Make War or Not?”: James Yeames’ Report on The Eastern Question ..	
Mehmet Şerif ERKEK, Yakup ÖZTÜRK	113
Antebellum American Idealisms And Their Discontents: Mad Scientists And Changing Masculinities In Rappaccini’s Daughter And The Bell-Tower	
Batikan DEMİRTAŞ , Esra ÇOKER KORPEZ	132
“The Dionysian Is No Picnic”: The Chthonian In Rachel Rosenthal’s <i>Pangaeon Dreams: A Shamanic Journey</i>	
Evrin ERSÖZ KOÇ	150

Makale Bilgisi: Sırma, Ç. S. (2023). ‘Yaralarıyla Yaşayan Bireyler’: Gençlerin Aile İçi Şiddet ve Şiddet Döngüsüne Bakışı. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, ss.1-24.	Article Info: Sırma, Ç. S. (2023). ‘Individuals Living with Their Scars’: Family Violence and Overview of the Cycle of Violence. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue: 1, pp.1-24.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 01.07.2022	Date Submitted: 01.07.2022
Kabul Edildiği Tarih: 17.10.2022	Date Accepted: 17.10.2022

‘YARALARIYLA YAŞAYAN BİREYLER’: GENÇLERİN AİLE İÇİ ŞİDDET VE ŞİDDET DÖNGÜSÜNE BAKIŞI

Çiğdem Sema Sırma*

ÖZ

Aile içi şiddet neden ve sonuç odaklarının çeşitliliği nedeniyle farklı disiplinler tarafından ele alınan bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Aile içi şiddetin sosyolojik bakış açısıyla ele alınması konunun bireysel değil toplumsal yapıda anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu araştırmanın konusunu, gençlerin bakış açısından hareketle aile içi şiddetin ve şiddet döngüsünün anlaşılabilmesi oluşturmaktadır. Araştırmada gençlerin aile içi şiddetin nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte şiddet döngüsü üzerine anlamlandırmalarına ulaşmak amaçlanmaktadır. Araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu 18-24 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış form aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcı ifadelerinden yola çıkarak araştırmada dört temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda aile içi şiddet, diğer şiddet türlerine göre mağdur açısından duygu yoğun olarak betimlenmiştir. Katılımcılar aile içi şiddetin nedenleri arasında şiddetin kültürel ve ekonomik yönüyle birlikte şiddet deneyimini ve etkileşim ortamını ifade etmişlerdir. Aile içi şiddetin sonucu olarak, şiddet uygulayan aile üyeleriyle ilişkilerde uzaklaşmanın yaşandığı anlaşılmıştır. Araştırmada katılımcılar tarafından aile içi şiddetin içselleştirilmemesi gerektiği vurgulanarak aile içi şiddete yönelik farkındalık yaratmaya yönelik önlemler alınabileceği belirtilmiştir. Aile içi şiddetin önlenmesi için konunun ‘ailevi’/ ‘içeriden’ bir konu şeklinde ele alınmaması gerektiği alınan önlemleri hızlandıran adımı oluşturmaktadır. Böylece yaşanan şiddet olayları ‘dört duvar arasından’ çıkarak sosyal bir soruna dönüşebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gençlik, şiddet, aile içi şiddet, şiddet döngüsü, nitel araştırma

* Doktor Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi, csemapolat@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0839-2390.

‘INDIVIDUALS LIVING WITH THEIR SCARS’: FAMILY VIOLENCE AND OVERVIEW OF THE CYCLE OF VIOLENCE

ABSTRACT

Domestic violence constitutes a research area that is handled by different disciplines due to the difference in cause and effect focus. Addressing domestic violence from a sociological perspective contributes to the understanding of the subject in the social structure, not the individual. The subject of this study is understanding domestic violence and the cycle of violence from the perspective of young people. In this context, the study aims to reach young people's interpretations of the cycle of violence and domestic violence along with causes and effects of this violence. The research was designed as a qualitative research. The participant group of this study consists of young people between the ages of 18-24. The data of the research were collected through a semi-structured form consisting of open-ended questions. As a result of the data analysis based on the statements of the participants, four main themes were obtained. As a result of the research, domestic violence was described as intensely emotional for the victim compared to other types of violence. Among the causes of domestic violence, the participants expressed the experience of violence and the interaction environment, along with the cultural and economic aspects of violence. As a result of domestic violence, it was understood that there was a distancing in relations with family members who perpetrated violence. In the study, it was emphasized by the participants that domestic violence should not be internalized and measures could be taken to raise awareness about it. The issue should not be handled as a 'family' or 'intrafamilial' issue in order to prevent domestic violence. That constitutes the first step that accelerates the measures to be taken. Thus, incidents of violence can turn into a social problem by coming out of the 'four walls'.

Keywords: Youth, violence, family violence, cycle of violence, qualitative research

1. GİRİŞ

Tarihsel olarak aile kurumunun temelde sosyo-biyolojik bir rolde olmakla birlikte toplumsal değişimler sonucunda uğradığı işlev kaybına rağmen bu değişimlere karşı esneklik kazanarak uyum sağladığını Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization [WHO/ DSÖ], 1978) belirtmektedir.

Aile kurumuyla birlikte, ebeveynlik ve ebeveyn olmanın tanımları ve kapsamında da çeşitli değişimler yaşanmaktadır. Örneğin Daly vd. (2015, s.5) ebeveyn kavramını, biyolojik veya yasal ebeveynle sınırlamadan çocuğun ana bakıcısını ifade etmek için kullanmaktadır. Önemli sayıda çocuğun ebeveynleri dışındaki bireyler tarafından büyütüldüğü göz önüne alındığında kavramın kapsayıcılığı özellikle önem taşımaktadır. Ebeveyn kavramına benzer şekilde aile kavramını da Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]), kapsayıcı şekilde kullanmaktadır. Aile; akrabalık, evlilik veya evlat edinme yoluyla kurulan en yakın grup olarak tanımlanmaktadır (Daly vd., 2015, s. 11). Aile kurumunun üyeleri arasındaki ilişkiyel bağın yapısı ve doğası bakımından farklılık gösterdiği kabul edilerek sonuçta ailenin tek başına çekirdek aile veya akrabalık bağı olarak anlaşılamayacağı belirtilmektedir.

Sosyolojik açıdan ebeveyn olmak ve aile kurumu kavramlarının tanımlarının geçirdiği değişimler önemli olmakla birlikte aile kurumunun çocuğun yaşamındaki rolüyle ilgili açıklamalar da ayrıca önem taşımaktadır. Bora (2017, s. 182) aile ilişkisinin; sosyoloji kitaplarında yazıldığı gibi yalnızca “türün yeniden üretimi işlevine” indirgenemeyeceğini siyasetten ekonomiye pek çok faaliyet alanını bir ağ gibi sardığını ifade ederek, aile ilişkisini toplumsallığın kurucu bir ögesi olarak açıklamakta ve herhangi bir toplumsal gerçekliğin aileyi hesaba katmadan anlaşılmasının pek mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Diğer taraftan aile kurumu, bireyleri arasında mutlulukla şekillenen ilişkilerin yanı sıra öfkenin davranışsal sonuçlarının şiddet şeklinde meydana gelebildiği bir kurum olabilmektedir. Bu noktada da sosyalizasyon süreci önem kazanmaktadır. Ulusoy (2012), kişiliğin şekil almasında ve kültürel taleplerin, kodların ve beklentilerin aktarılmasında ailenin temel aktör olduğunu belirtmektedir. Bireylerin sosyalizasyon süreciyle birlikte ailevi değerleri öğrenmeleri noktasından hareketle aile içi şiddet ve aile içi şiddetin kuşaklararası aktarımının anlaşılması önem taşımaktadır. Bu araştırmanın konusunu, gençlerin bakış açısından hareketle aile içi şiddetin ve şiddet döngüsünün anlaşılabilmesi oluşturmaktadır.

Aile içi şiddet araştırmalarında çeşitli farklılıklar bulunabilmektedir. Bu farklılıklar Bora'nın (2017, s. 181) açıkladığı gibi aile kurumunun 'sanki herkes tarafından bilinen, üzerinde uzlaşılan ve hep aynı şeye işaret eden bir kavrammış gibi kullanılsada, gerçekte birbirinden epey farklı insan gruplarına ve ilişkilerine işaret edebilme özelliğini taşımasıyla açıklanabilir. Hanelerimizde anne, baba, çocuklar olarak yaşasak bile, hane duvarları son derece geçirdir, aile o duvarın içine sığamayacak kadar genişir...' (Bora, 2017, s. 181). Bu bağlamda da bireyin kişisel gelişiminin anahtarı konumunda güven verici bir varlık olarak aile fikri; psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinde sosyal bir norm ve akademik bilgi olarak yaygın olarak paylaşılmaktadır (Bonnet & Whittaker, 2015, s. 265). Aile kurumunu, üyelerini çoklu roller ve statülere sahip bireylerin oluşturduğu bir sosyal organizasyon olarak ifade eden Weis (1989) aile içi deneyimlerin üyeleri tarafından farklı şekillerde algılanmasının nesnelleştirmeyi zorlaştırdığını ifade etmektedir. Ayrıca cinsel birliktelikten çocuklara yönelik şiddete kadar pek çok etkileşim ve davranışın ("özel" eylemlerin) yabancılar tarafından görünmeyen kapalı kapılar arkasında gerçekleşmesinin aileyi özel bir kurum yaptığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle üyeleri arasındaki eylemler tipik olarak yalnızca mağdurlar veya diğer ilgili taraflar bunları yetkililere veya araştırmacılara söylediğinde bilinir hale gelmektedir. Bu noktada da aile içi şiddet mağdurlarının olayları polise bildirmemelerinin en sık nedenlerinden birisi olarak eylemlerin "özel bir mesele" olması gerçeğiyle karşılaşılmaktadır (Hindelang, 1976; Gottfredson & Gottfredson, 1980; Timrots & Rand, 1987 aktaran Weis, 1989, s. 128). Bununla birlikte aile üyeleri arasındaki sosyal etkileşimin samimi olduğu yönü vurgulanarak aile içi etkileşimin diğer etkileşimlere göre daha yoğun olduğu belirtilmektedir. Aile üyelerinde duygusal sonuçları nedeniyle mahremiyet normlarını pekiştirilerek, aileyi araştırmacılar da dâhil olmak

üzere meraklı yabancılardan izole etme eğilimi olduğu ifade edilmektedir (Weis, 1989, s. 128).

Aile içi şiddet kavramı Holden tarafından (2005 aktaran Yount & Li, 2009, s. 1125) yetişkinlerin yakın partnerlerine karşı kullandıkları saldırgan ve zorlayıcı davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca aile içi şiddet kavramının, bedensel, cinsel ve duygusal istismarı içerebileceğini Arthur ve Clark (2009, s. 147) belirtmektedir. Aile içi şiddet araştırmalarının bileşeni konumunda olan şiddet döngüsü kavramınıysa Maran ve Begotti (2020) istismar mağdurları tarafından şiddet uygulama eğilimi olarak açıklamaktadır. Yapılan araştırmalarda şiddetin genellikle bir örüntüye işaret ettiği vurgulanarak şiddetin zaman ve yoğunluk bakımından değişmekle birlikte gerilim çıkartma, aşırı şiddet uygulama ve “sevgi dolu” pişmanlık davranışlarını içeren bir döngüsü olduğunu Walker (1985) ifade etmektedir (aktaran Allen-Collinson, 2011, s. 115). Bu noktada eylemin şiddet olarak tanımlanabilmesi ve aile üyeleri tarafından kültürel olarak inşa edilmesi şiddetin sosyolojik açıdan ele alınmasının önemini göstermektedir. Garrett (1997) bireylerin deneyimlerinin ve inançlarının buldukları toplum ve ait oldukları kültür tarafından sosyal olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır. Şiddet araştırmalarında bireylerin aile üyeleriyle etkileşim süreçlerinde meydana gelen sözel, bedensel, duygusal veya ekonomik eylemlerin anlaşılmasında kültürel bakış önem kazanmaktadır.

Aile içi şiddet araştırmalarına tarihsel açıdan bakıldığında araştırmaların yoğunluğunun arttığı yılları görmek mümkündür. 1960’lı yıllarda, Gelles (1980) aile içi şiddetin zihinsel bir rahatsızlık ve/veya yoksullukla ilişkilendirilen nadir olaylar olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Benzer şekilde Weis (1989, s. 117) aile içi şiddetin yeni bir sosyal fenomen olmamasına rağmen 1970'lere kadar eşe uygulanan şiddetin araştırmacılar ve politika yapıcılar tarafından araştırma alanı olarak görülmediğini ifade etmektedir.

Aile içi şiddetin nedenlerini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırmalarda şiddetin nesiller arası aktarımına yer verildiğini Gelles ve Maynard (1987) belirtmektedir. Benzer şekilde Tolan ve ark., (2006 aktaran Bonnet & Whittaker, 2015) aile içi şiddetin; eş, çocuk, yetişkin-çocuk ve çocuk-yetişkin-yaşlı arasındaki şiddeti içerdiği belirtilerek şiddetin uygulayanı veya mağduru olma statüsünde yaşam süresince değişime uğradığını ve kuşaklararası aktarıldığını açıklamaktadır. Diğer taraftan aile içi şiddetle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde eşe yönelik şiddet veya çocuk istismarına daha fazla odaklanılırken çocukların ebeveynlerine yönelik şiddet eylemlerinin (Agnew & Huguley, 1989; Peek, Fischer & Kidwell, 1985) ihmal edildiği vurgulanmaktadır. Cornell ve Gelles (1982) bireylerin eş veya baba oldukları süreçte şiddet uygulamalarının yanı sıra, erkek kardeş veya oğul olarak ‘çocukluk çağındaki aile içi şiddetin kurbanları’ belki de şiddeti ilk öğrendikleri yerde ebeveynlerinede şiddet uygulamaktadırlar şeklinde öğrenme sürecine vurgu yapmaktadır (aktaran Peek, Fischer &

Kidwell, 1985, s. 1052). Bununla birlikte aile içi şiddetin kontrol altına alınması ve şiddet eyleminin süreci ile ilgili literatürün erkek odaklı iken aile içi şiddetin sonuçlarıyla ilgili literatürünse kadınlara odaklandığı belirtilmektedir (Umberson, Anderson, Glick & Shapiro, 1998, s. 444). Örneğin, aile içi şiddetin nedenlerini kadının sosyo-ekonomik statüsü bağlamında ele alan araştırmacılardan Farmer ve Tiefenthaler (1997, s. 338) kadının ana gelir kaynağı olduğu yüksek gelirli haneler dışındaki tüm hanelerde, kadının gelirindeki artışın şiddet mağduru olma ihtimalini azaltırken, erkeğin gelirindeki artışın ise şiddeti arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Şiddeti anlamaya yönelik çeşitli kuramsal açıklamalar bulunmaktadır. Sosyal öğrenme teorisyenlerinden Bandura (1977) davranışın, başkalarını model alarak öğrenildiğini ileri sürmektedir. Bu teoride davranışlar yüksek statüye, yeterliliğe, güce ve maruz kalmaya sahip olarak algılandığında öğrenmenin gerçekleşmesi daha olası olmakta bu nedenle ebeveynler, çocuklar için temel öğrenme kaynaklarından biri olarak görülmektedir.

Şiddet, kuramsal olarak öğrenilen bir davranış olmanın yanı sıra toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında güç ilişkileri temelinde açıklanabilmektedir. Sosyolojik bakış açısıyla yapılan aile içi şiddet araştırmalarında önemle üzerinde durulan feminist kuramda, aile içi şiddet konusu toplumsal cinsiyet ve güç bağlamında açıklanmakta ve şiddet erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyet ve kontrolünü sürdürme eylemleri olarak değerlendirilmektedir (Anderson, 1997).

Sembolik etkileşimci kuram, şiddet ve aile içi şiddetin anlaşılmasında sosyal etkileşim sürecinin önemine vurgu yapmaktadır. Sembolik etkileşimci kuramda, etkileşim ve iletişim, genellikle anlam(lar)ı ve ilişkili eylem çizgilerini oluşturma süreci için kritik öneme sahiptir (Giordano, Copp & Longmore Manning, 2015, s. 926). Ayrıca toplumsal gerçeklik bireylerin gündelik eylemleriyle sürekli yeniden kurulan bir süreç olarak ele alınmaktadır (Swingewood, 2010, s. 314). Bununla birlikte sembolik etkileşimci kuramcılar, çocuğun çevresindeki anahtar öğelerin, etrafındaki kişileri yönlendiren simge ve anlayışlar olduğunu belirtmektedir (Wallece & Wolf, 2004, s. 227). Bu noktada Denzin (1984, s. 486) şiddetin; erkekleri, kadınları ve çocukları ev kurumuna bağlayan üst ve alt ilişkilerin etkileşimsel bir çerçeve içinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Mevcut bağlamda Felson (2002) yakın partner şiddetinin spesifik örüntüsünün anlaşılmasında, yakın ilişkiler içindeki dinamiklerin erken aile deneyimlerinin ve toplumsal cinsiyet rolleri sosyalleşmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran Giordano, Copp, Longmore & Manning, 2015, s. 927).

2. Yöntem

Bu araştırma gençlerin bakış açısından hareketle aile içi şiddetin ve şiddet döngüsünün anlaşılmasını keşfetmek için yapılmıştır. Belirtilen keşif çalışması nedeniyle araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel

teknikler araştırmacıların diğer bireylerin anlayış ve algılarından pay almalarına ve insanların günlük yaşamlarını nasıl yapılandırıp anlam verdiklerini keşfetmelerine olanak sağlamaktadır (Berg & Lune, 2019, ss. 20-56). Katılımcılara karşı olan sorumluluklar çerçevesinde araştırmanın etik onayı için Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşer Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvuru yapılmıştır. Araştırmanın kurul onayının gelmesi ile birlikte veri toplama aşamasına geçilmiştir. Araştırmanın veri toplama aşaması Yeni Koronavirüs (Covid-19) salgını ve salgına bağlı önlemlerin devam ettiği 14.07.2021-10.01.2022 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilerek sözlü olarak katılım onamları alınmıştır.

2.1. Katılımcı Grubu

Araştırmanın katılımcı grubunu 18-24 yaş aralığındaki gençler oluştırmaktadır. Araştırmanın katılımcı grubunun belirlenmesi aşamasında bireylerin ve/veya ailelerinin şiddet mağduru olmaları şartı aranmamıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın katılımcı grubu aile içi şiddete uğradığını beyan eden katılımcılarla birlikte aile içi şiddete uğramadığını beyan eden 18-24 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır. Araştırmanın katılımcı grubu arasında ebeveynleri tarafından şiddete uğradığını belirten 21 katılımcı bulunmaktadır. Araştırma, salgın sürecindeki belirsizlikler nedeniyle katılımcıların ve araştırmacının sağlığını riske atmamak amacıyla teması en aza indirerek ilk aşamada evirim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcı grubuna Google Forms'da hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış form evirim içi olarak niversitenin bilgi işlem sistemi üzerinden elektronik posta yolu ile 120 potansiyel katılımcıya gönderilmiştir. Fakat katılımcılara araştırmaya katılımlarına dair belirli aralıklarla hatırlatılma yapılmasına rağmen yalnızca 45 katılımcı formu doldurmuştur. Elektronik posta yoluyla formu dolduran 11 katılımcı (4 erkek, 7 kadın) 18-24 yaş aralığında olmadığı için verdikleri yanıtlar araştırmaya dhil edilememiştir. Elektronik posta aracılığıyla elde edilen yanıtların yetersiz kalması ve Covid-19 aşılama oranlarının artması nedenleriyle yüz yüze veri toplama aşamasına geçilmiştir. evirim içi form aracılığıyla 33 katılımcıdan ve yüz yüze 31 katılımcıdan toplanan verilerin sürekli okumalarının yapılmasıyla 64 katılımcıdan toplanılan verilerle araştırmanın veri doygunluğu sağlanmıştır. Katılımcıların 9'u erkek 55'i kadındır. Katılımcıların ebeveynlerinin evlilik bağını devam ettirme durumları incelendiğinde 2 katılımcının ebeveynlerinden birisinin vefat ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca ebeveynleri resmi olarak boşanan 2 katılımcı bulunmaktadır. Ebeveynleri resmi olarak evliliklerini devam ettirmesine rağmen 1 katılımcı ebeveynlerinin ayrı evlerde yaşadığını belirtmiştir. Katılımcıların tamamının medeni durumu bekardır. Yalnızca 1 katılımcı tek başına yaşarken diğer katılımcılar aileleri ile birlikte yaşamaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Açık uçlu sorulardan oluşturulmuş yarı yapılandırılmış form üç bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümü katılımcının sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Formun ikinci kısmı katılımcının şiddet tanımıyla birlikte şiddet türleri ile ilgili görüşlerini almaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Formun üçüncü kısmında ise katılımcının aile içi şiddet ve şiddet döngüsü hakkındaki görüşlerini almaya yönelik sorular sorulmuştur. Formun sonunda katılımcılara fikirlerini ekleyebilecekleri bir alan bırakılmıştır. Ayrıca formda katılımcılara, araştırmanın kapsamı hakkında bilgilendirmeler yapılarak araştırmanın etik kurul onayının olduğu, araştırmanın bilimsel amaçlarla gerçekleştirildiği ve kişisel bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağı bilgileri aktarılmıştır.

2.3. Veri Analizi

Sosyolojik gelenekten gelen nitel araştırmacılar da ‘metni insan deneyimlerine baktıkları bir pencere’ olarak ele alma eğilimi olduğu belirtilmektedir (Ryan & Bernard, 2000 aktaran Glesne, 2013, s. 251). Ayrıca nitel araştırmada; öyküler, açıklamalar ve diğer sözcüklerin derlenmesi ‘zengin’, ‘dolu’, ‘gerçek’ gibi farklılaşan biçimlerde tanımlanmakta ve rakamların zayıf çıkarımları ile karşıtık oluşturmaktadır (Robson, 2017, s. 535). Bu araştırmada nitel araştırmanın veri analiz adımları olan açık, eksenel ve seçici kodlama aşamaları uygulanmıştır. Her bir katılımcının ifadesi katılımcıların aile içi şiddet ve şiddet döngüsüne ilişkin bakış açılarını görmek noktasında önem taşımaktadır. Açık kodlama; temaların verilerin derinliklerinden yüzeye çıkartıldığı ilk aşamadır. Veri analizinin ikinci aşaması olan eksenel kodlama ise verilerin üzerinden ‘ikinci geçiş’tir. Bu aşamada araştırmacının asıl yapması gereken başlangıçtaki kodları gözden geçirmek ve incelemektir. Veri analizinin son aşaması olan seçici kodlama ise araştırmacının bütün kodları taramasını gerektiren son aşamadır (Neuman, 2011, ss. 664-669). Bu noktada öncelikle araştırma konusu kapsamında yüz yüze ve çevirim içi form aracılığıyla alınan katılımcı ifadeleri her bir soru için bir araya getirilerek transkriptler oluşturulmuştur. Elde edilen transkriptlere nitel araştırmanın veri analiz adımları olan açık, eksenel ve seçici kodlama aşamaları uygulanmıştır. Daha açık bir ifadeyle katılımcı ifadeleri açık kodlama aşamasında öncelikle sürekli okunmuştur. İkinci aşamada açık kodların kendi aralarındaki ilişkilere bakılmıştır. Kodların kendi aralarında ilişkilendirilmesi sonucu kategoriler elde edilmiştir. Bu aşama eksenel kodlamayı oluşturmaktadır. Analizin son aşaması olan seçici kodlama aşamasında da kategorilerden temalara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Elde edilen temalar ve kategoriler şekil-1’de sunulmuştur. Belirlenen her tema katılımcı ifadeleriyle açıklanmıştır. Katılımcı ifadeleri, katılımcıların cinsiyetleri ve katılımcı numaraları ile belirtilmiştir.

Kodlanan Bir Davranış Olarak Aile İçi Şiddet: Şiddet Döngüsü	Aile İçi Şiddete Nedenler Aramak	Aile İçi Şiddetin Sonuçlarına Bakmak	Aile İçi Şiddetin Önlenebilmesi
<ul style="list-style-type: none"> • 'Şiddetin En Acısı': Aile İçi Şiddet 	<ul style="list-style-type: none"> • Aile İçi Şiddetin Kültürel Yönü • Şiddeti Deneyimlemek: Büyüyen Kara Delik • Aile İçi Şiddette Etkileşim Ortamı • Aile İçi Şiddetin Sosyo-Ekonomik Yönü 	<ul style="list-style-type: none"> • Yakın ama Uzak 	<ul style="list-style-type: none"> • Farkındalık Yaratma

Şekil 1. Katılımcı İfadelerinden Ulaşılan Temalar ve Kategoriler

Katılımcıların aile içi şiddete dair görüşlerinden elde edilen ifadeler bağlamında elde edilen ilk kategori 'Şiddetin En Acısı': Aile İçi Şiddet kategorisidir. Bu kategoriden hareket edilerek Kodlanan Bir Davranış Olarak Aile İçi Şiddet: Şiddet Döngüsü temasına ulaşılmıştır. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak aile içi şiddet Aile İçi Şiddetin Kültürel Yönü, Şiddeti Deneyimleme: Büyüyen Kara Delik, Aile İçi Şiddette Etkileşim Ortamı, Aile İçi Şiddetin Ekonomik Yönleri kategorilendirilmiştir. Bu kategorilerin kendi aralarındaki ilişki sonucu Aile İçi Şiddete Nedenler Aramak temasına gidilmiştir. Şiddete uğradığını beyan eden katılımcıların aile içi ilişkilerindeki durumlarına bakıldığında Yakın ama Uzak kategorisine ulaşılmıştır. Bu kategoriden Aile İçi Şiddetin Sonuçlarına Bakmak teması oluşturulmuştur. Aile içi şiddetin yaşanmaması için katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak Farkındalık Yaratma kategorisi bu temadan yola çıkılarak da Aile İçi Şiddetin Önlenebilmesi temasına ulaşılmıştır.

3.1. Kodlanan Bir Davranış Olarak Aile İçi Şiddet: Şiddet Döngüsü

Araştırmada katılımcıların aile içi şiddete ilişkin görüşlerinde ebeveyn şiddeti diğer şiddet türlerine göre daha fazla zarar verici ve kuşaklararası aktarım yönleriyle ön plana çıkmıştır. Katılımcıların ifadelerindeki; öğrenme, aktarım, kuşak, acı, ilk öğrenme, kendi anne-babaları, güvenilen yer, o şekilde büyütülme, yetiştirilme tarzları, bu böyle yıllardır, darbe yemek gibi örneklendirilen açık kodlar kendi aralarında ilişkilendirilerek 'Şiddetin En Acısı': Aile İçi Şiddet kategorisine ulaşılmıştır. Bu kategoriyi oluşturan ifadeleri kapsayan tema olarak Kodlanan Bir Davranış Olarak Aile İçi Şiddet: Şiddet Döngüsü teması elde edilmiştir.

3.1.1. 'Şiddetin En Acısı': Aile İçi Şiddet

Bireyin ebeveynlerinden veya yaşamının ilk yıllarında bakımından sorumlu olan bireylerden şiddet görmesi veya gözlemlemesi sosyal etkileşim sürecinde her an şiddetin yaşanabileceği gerçeğiyle yaşaması anlamına gelebilmektedir. Özellikle yaşamın ilk yıllarında bebeklik ve çocukluk dönemlerindeki fiziksel kırılabilirlik ve sevgi ihtiyacının en yoğun olduğu dönemde bireyin yetişkenlerle duygusal bağı dikkate alındığında katılımcı ifadelerinde de görüldüğü gibi aile içi şiddetin etkileri diğer şiddet türlerine göre daha yoğun olarak belirtilmiştir.

Şiddetin en acı şekli, en sevdiğiniz insanlardan zarar görmek.
(Kadın katılımcı, 43)

Aile içi şiddet bireye en çok zararı veren şiddettir. (Kadın katılımcı, 29)

Aile bireylerinin arasında gerçekleşir. Ebeveynlerin kendi beklentilerini merkeze alarak çocuğun üstünde baskı kurması ya da erkeğin kadın üstünde hakimiyet kurmaya çalışması sonucunda ortaya çıkabilir. (Erkek katılımcı, 13)

Araştırmada ebeveynleri tarafından şiddete uğradığını belirten katılımcılar; bedensel, psikolojik, ekonomik, duygusal veya sözel şiddete uğradıklarını belirtmektedirler.

Aile içinde fiziksel, psikolojik, ekonomik, duygusal ve sözel şiddete uğradım. Bu saydıklarımın hepsini babamdan gördüm. Kumbaramdan paralarımı çalmak, sinirlenince vurmak, sürekli manipülatif ve tehdit içeren sözler söylemek, arkadaşlarımda beni rencide etmek, izinsiz telefonumu ve bilgisayarımı kurcalamak gibi davranışlarda bulunmuştu kendisi ama annem ve babam boşanınca kurtuldum ondan. (Kadın katılımcı, 46)

Küçükken annem tarafından birkaç kez dayak yemişliğim vardır. (Kadın katılımcı, 30)

Çocukluğumda ailem tarafından yaşlılarımla karşılaştırdım ve bu sebepten uzun bir süre kendi potansiyelimin farkına varamadım. Sözel şiddet kategorisinde değerlendirilebilir. (Kadın katılımcı, 63)

Tartışmalarda ve okul başarısızlıklarında sözel şiddete uğradım. (Kadın katılımcı, 9)

Sınav döneminde duygusal ve fiziksel şiddete uğradım. (Kadın katılımcı, 22)

Psikolojik şiddete uğradığımı düşünüyorum, ve Türkiye'de yaşayan birçok gencin de ailesi tarafından psikolojik şiddete uğradığını düşünüyorum. Özellikle eğitim ile ilgili konular söz konusu olduğunda aile, çocuğunun ne düşündüğünü önemsemeden ona birçok dayatmada bulunuyor. Gencin isteklerini, yeteneklerini göz ardı ediyor, bu da gencin özgüvenini zedeliyor, yeteneklerine olan inancını kaybettiriyor... (Kadın katılımcı, 47)

Katılımcıların ifadeleri dikkate alındığında ebeveynlerinin çocuklarıyla özellikle sınav dönemlerinde akademik başarı beklentileri bağlamında problemler yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Şiddetin öğrenilen bir davranış olması şiddetin kuşaklararası aktarımını yani şiddet döngüsünü beraberinde getirebilmektedir. Şiddetin kuşaklararası aktarımına ilişkin Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme teorisi ve Mead'in (1934) sosyal etkileşim teorisi bir açıklama zemini sağlamaktadır. Mead (1934) bireylerin hali hazırda kabul etmekle birlikte edinilmiş alışkanlıklara dayanarak gerçekleştirilebilen eylemlerin hem üzerinde daha az düşünüldüğü hem de bazen daha az duyguyla ortaya çıkabildiğini belirtmektedir.

Bu döngü bana, bir ailede şiddet varsa bunun nesiller boyu devam etme durumu olduğunu anımsatıyor. (Kadın katılımcı, 2)

Kişinin gördüğü şiddeti kendisinden daha güçsüz canlılar üzerinde devam ettirmesi... (Kadın katılımcı, 3)

Kişi küçüklükten gördüklerini içerler ve yaşatır. (Kadın katılımcı, 9)

Hayatının belli dönemlerinde şiddet gören insanlar başa çıkamadığı olaylar karşısında şiddete başvurabilirler. (Kadın katılımcı, 10)

Aile içinde nasıl bir tutum ve davranış sergilenirse kuşaktan kuşağa da bu şekilde aktarılır öğrenilen görülen şeyler. (Kadın katılımcı, 13)

Çocuklukta şiddet gören, bireylerin büyüyüp kendi çocukları olduğunda kendilerinin de şiddet uygulaması. (Kadın katılımcı, 16)

Bir tokata göz yummak bir tekme, bir tekme göz yummak ise bıçaklanmayı, öldürülmeyi doğurur. (Kadın katılımcı, 19)

Kendimizi sürekli büyüyen bir karadelikte bulabiliriz. (Kadın katılımcı, 41)

Kırılması gereken bir döngüdür. (Kadın katılımcı, 55)

Katılımcılar aile içi şiddetin yaşandığı ortamın bireyi etkilediğini belirtirken, aile üyeleri arasındaki güç dağılımına, aile içi şiddetin önlenmesi gerçeğine ve şiddetin kabul edilmemesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

3.2. Aile İçi Şiddete Nedenler Aramak

Katılımcılar aile içi şiddetin nedenleri arasında ataerkil değerler, şiddet mağduru olmak, iletişim problemleri ve ekonomik problemleri göstermişlerdir. Katılımcılardan gelen cevaplar bağlamında; Aile İçi Şiddetin Kültürel Yönü, Şiddeti Deneyimlemek: Büyüyen Kara Delik, Aile İçi Şiddette Etkileşim Ortamı, Aile İçi Şiddetin Ekonomik Yönü kategorileri oluşturularak kategoriler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve Aile İçi Şiddete Nedenler Aramak temasına ulaşılmıştır.

3.2.1. Aile İçi Şiddetin Kültürel Yönü

Katılımcıların ifadelerinde; ataerkillik, yetiştirilme tarzı, öğrenme, alışkanlık, değerler, coğrafya ve büyünülen ortam gibi ifadeler nitel analizin ilk kodlama aşaması olan açık kodlama ile belirlenmiştir. Ulaşılan açık kodlardan Aile İçi Şiddetin Kültürel Yönü kategorisi elde edilmiştir. Saffitz (2010) toplumsal cinsiyet temelli şiddet araştırmalarında kültürel patika üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Ayrıca şiddetin kültürel olarak ele alınmasının nedenleri arasında saldırgan davranışlarda bulunmak, idealize edilen kültürel erkeklik imajının bir bileşeni olarak görülerek bireyin “gerçek bir erkek” olduğunu gösterme çabası bağlamında açıklanmaktadır (Anderson, 2005, s. 857). Kültür ve şiddet arasındaki ilişkinin anlaşılmasını Guetzkow ve Ben-Zvi (2017) önemli bulmaktadır. Katılımcıların aile içi şiddetin nedenlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde; ataerkillik, geleneksel aile yapısı ve kadının toplumsal yaşamdaki konumuna vurgu yaptıkları anlaşılmıştır.

Aile içi şiddetin özellikle geleneksel aile yapısına sahip olan ailelerde daha fazla görüldüğünü düşünüyorum. Çünkü sıkı aile bağları olduğu için özellikle erkeklerin eşlerine veya kız çocuklarına karşı fazla korumacı olduğu durum ve bu korumacılıkta kadınları kısıtlayan bir durum fiziksel olarak olmasa dahi psikolojik olarak kadınları etkileyen bir durum. (Kadın katılımcı, 32)

Aile içi şiddete uğrayan aile bireyini birçok yönden olumsuz etkilemekle birlikte özellikle ataerkil toplumlarda yargıya yansımamakta dolayısıyla da cezasız kalmaktadır. (Kadın katılımcı, 17)

Şiddetin ilk olarak başladığı yerdir. Kişilerin gün içinde yaşadığı zorlukları, kötülükleri, ataerkil sebeplerle birbirlerine kırıcı şekillerde uygulamalarıdır. (Kadın katılımcı, 9)

Ataerkil toplumdaki dolaylı babaların baskıcı olması. (Kadın katılımcı, 20)

Katılımcılar tarafından özellikle fiziksel olarak güçlü konumda olan erkeğin aile içerisindeki konumunu ataerkil yapıdan aldığı güçle birleştirerek fiziksel açıdan dezavantajlı konumda olan kadınlara ve/veya çocuklara şiddet uygulayabildiği katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca ataerkil toplum yapısında kadının toplumsal cinsiyet rolleri noktasında dezavantajlı konumda olması şiddete uğradığı evliliği devam ettirmesinin nedenleri arasında gösterilmektedir. Aile içi şiddet araştırmalarının kültürel açıdan ele alınması; şiddetin kanıksanmasını anlamak, şiddetin sosyal inşası, şiddet eylemlerini önlemeye yönelik kamuoyu oluşturma çabaları noktasında önem taşımaktadır.

3.2.2. Şiddeti Deneyimlemek: Büyüyen Kara Delik

Katılımcılar şiddetin öğrenilen bir davranış olduğunu belirterek çocukluk dönemi şiddet mağduru olmayı şiddetin nedenleri arasında göstermişlerdir. Daha açık bir ifadeyle katılımcı ifadeleri analiz edildiğinde; ailesinden nasıl gördüyse, dayak yemek, çocukluk, nasıl yaşadysa, kendi anne-babası, şiddete uğramış olması, kendi çocuklarına aktarması, olumsuz davranışlara maruz kalmak, şiddetle büyüme, önceki aile deneyimleri şeklinde örneklendirilen ifadeler açık kodları oluşturmaktadır. Belirtilen açık kodların kendi aralarındaki ilişkiler sonucu Şiddeti Deneyimlemek: Büyüyen Kara Delik kategorisi elde edilmiştir. Bu noktada ilgili literatürde de Denzin (1982) aile kurumunun çocuğun korunması ve yetiştirilmesi noktasında birbirinden ayrı nedenlerden dolayı merkezi rol oynadığını ifade ederek, ailenin çocuğun ilk yıllarından itibaren gençlik dönemine kadar her gün çocukla etkileşim halinde olduğunu belirtmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının yalnızca genetik mirasını belirlemelerinin yanı sıra gelişimsel sürecine katkıda bulduklarını Neiderhiser ve ark. (2004) vurgulamaktadır. Bireylerin ebeveynlerini modellediklerine değinen Cappell ve Heiner (1990, s. 135) ebeveynlerin birbirlerine karşı saldırgan davranışları durumunda çocukların ebeveynlerinin saldırgan davranışlarını taklit ettiklerini ve kendi eşlerine karşı saldırgan davranışlarda bulduklarını ifade etmiştir.

Şiddet güvensiz ve olumsuz bir hava doğuracağı için bu havayı soluyan kişiler de bu havanın etkisinde kalıp bu havayı daha fazla kişiye yayabilir. Kendimizi sürekli büyüyen bir karadelikte bulabiliriz. (Kadın katılımcı, 12)

Ebeveynlerinde aynı şekilde büyümesi. (Kadın katılımcı, 3)

Şiddet uygulayan kişinin çok küçük yaştan itibaren kendi ailesinden şiddet görüp büyüdüğünde kendi ailelerindeki bireylere bunu uygulamalarıyla oluşan durum. (Kadın katılımcı, 4)

Ailelerin kendi ebeveynlerinden görmüş olduğu travma ve şiddeti kendi çocuklarına aktarmaları. (Kadın katılımcı, 7)

Önceki aile deneyimleri. (Kadın katılımcı, 21)

Aile içi şiddetin en büyük kaynağı çocukluğa dayanmaktadır. Çünkü çocuklar ailelerinden gördüğü şiddet ve sevgisizlikten dolayı şiddet uygulamaktadır. (Kadın katılımcı, 39)

Bence tamamen şiddete maruz kalınması şiddeti uygulama etkeni oluyor. Maalesef ki böyle. Şiddet gören uyguluyor. (Kadın katılımcı, 50)

Şiddete uğramış olma. Olumsuz davranışlara maruz kalma. (Kadın katılımcı, 6)

Anne ve babaları o dönemde o şekilde büyütülüp gördüğü olayları kendi çocukları üzerinde uygulayıp kendilerinden yeni bir ben yaratmaya çalışmaları. (Kadın katılımcı, 32)

Katılımcı ifadelerinden de anlaşıldığı gibi aile içi şiddetin nedenleri arasında aile deneyimleri belirtilmektedir. Bireyin öz bakıma gereksinim duyduğu andan başlayarak yaşamsal dönemlerinin tamamı bireylerin sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için önem taşımaktadır. Bu noktada da, bireyin bebeklik döneminden itibaren yetiştiği ortamın dinamiklerin anlaşılması gerçeği açıktır.

3.2.3. Aile İçi Şiddette Etkileşim Ortamı

Aile üyeleri arasındaki iletişim eksiklikleri ve üyelerin birbirlerine karşı anlayışsızlıkları sonucu şiddetin meydana geldiği katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak iletişimsizlik, anlayışsızlık, dinlememe, fikir paylaşımının olmaması şeklinde örneklendirilen açık kodların kendi aralarında ilişkilendirilerek Aile İçi Şiddette Etkileşim Ortamı kategorisi oluşturulmuştur. Toplumsal bir kurum olarak aile, sosyal etkileşim bağlamında diğer kurumlardan ayrılan özellikler barındırabilmektedir. Ailenin kendisine özgü etkileşim süreçleri aile içerisinde meydana gelen olayları, üyelerinin davranışlarını anlamlandırma ve açıklama zeminini 'zorlu' hale getirebilmektedir. Gelles (1979) ve Gelles ve Straus (1979) etkileşim ortamının özelliklerini; evli çiftlerin birlikte geçirdikleri zamanla birlikte faaliyetlerinin ve ilgi alanlarının fazlalığı, ilişkilerinin yoğunluğu, birbirlerinin davranışlarını etkileme konusunda örtülü hakları, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında aile örgütlenmesindeki eşitsizlik, ailenin mahremiyeti, stres fazlalığı ve birbirlerinin sosyal biyografileri hakkında sahip oldukları kapsamlı bilgi gibi 'benzersiz' özellikler olarak açıklamaktadır (aktaran Flynn 1987, s.295). Benzer şekilde Choi ve ark. (2012, s. 457) sosyal etkileşim sürecindeki farklılıklar nedeniyle eşler arasındaki şiddetin farklı özellikler sergilediğini ve de şiddetin yoğun etkileşim bağlamında ortaya çıktığını belirtmektedir.

İletişimsizlik, anlayışsızlık. (Kadın katılımcı, 16)

Saygısızlık ve karşıdaki insanı dinlememek. (Kadın katılımcı, 29)

Ebeveynlerin birbirlerine veya çocuklarına karşı anlayışlarının yeterince gelişmemiş olmasıdır. (Kadın katılımcı, 34)

Şiddet güvensiz ve olumsuz bir hava doğuracağı için bu havayı soluyan kişilerde bu havanın etkisinde kalıp bu havayı daha fazla kişiye yayabilir.

(Kadın katılımcı, 41)

Katılımcıların ifadelerinden aile üyelerinin birbirleriyle olan etkileşimlerine vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bireyin birincil sosyalizasyon sürecini yaşadığı ortamdaki etkileşim şiddetin içselleştirilmesi, şiddetin uygulanması ve şiddetin önlenmesini anlama noktasında önem kazanmaktadır.

3.2.4. Aile İçi Şiddetin Sosyo-Ekonomik Yönü

Katılımcıların ifadelerinden oluşturulan transkriptten okunarak parasızlık, geçim sıkıntısı, maddiyat, para, gelir üstünlüğü, yoksulluk gibi kelimeler açık kodlar olarak belirlenmiştir. Belirtilen açık kodların kendi aralarındaki ilişki sonucu Aile İçi Şiddetin Sosyo-Ekonomik Yönü kategorisi elde edilmiştir. Katılımcılar hane geçimine dair yaşanan problemlerin aile içi şiddete yol açabileceğini belirtmişlerdir. Aile içi şiddet araştırmalarında işsizlik ve maddi problemler şiddetin nedenleri arasında gösterilmektedir. Ekonomik koşulların, evlilik kalitesini ve çiftlerin ilişki durumunu etkileyerek düşük gelir ve yoksulluğun şiddet için önemli risk faktörleri olduğunu Copp, Giordano, Manning ve Longmore (2016, s. 744) belirtmektedir. Gelişmekte olan toplumların çalışma koşullarındaki ekonomik güvensizlik, erkeklerin ekonomik kaynaklara erişim fırsatlarının fazla olması, kadınların evlilik kararı almalarında ve evliliklerini devam ettirmelerinde önem taşımaktadır (Barnett, Maticka-Tyndale & Kenya 2016, s. 449). Herhangi bir nedenle eş tarafından şiddet gören kadınların şiddeti onaylama durumları araştırıldığında; kırsal kesimden gelen, eşinden daha az eğitim alan, ekonomik olarak eşine bağımlı olan, akrabalık bağı yoluyla evlilik kuran kadınlarda şiddet eylemlerinin daha fazla onaylandığı görülmektedir (Yount & Li 2009, s. 1125).

Geçim sıkıntısı. (Kadın katılımcı, 10)

Toplumdaki ekonomik dağılım. (Kadın katılımcı, 11)

Ekonomik gelir üstünlüğüne sahip kişinin, yaşamın diğer alanlarında da kendini üstün görmesi ve bunun sonucu olarak kendisinden düşük ekonomik gelire sahip insanlara karşı ezici tutumu. (Kadın katılımcı, 13)

Aile içi şiddet genellikle erkek tarafından eş ve çocuklara uygulanmaktadır ve genellikle kadın tarafından içselleştirilmekte kendi ailesinin yanına dönemeyen, ekonomik özgürlüğü de olmayan kadın bu şekilde yaşamaya devam etmek zorunda kalmaktadır. (Kadın katılımcı, 17)

Katılımcı ifadelerinde ekonomik gelirin önemi vurgulanarak kadının ekonomik açıdan bağımlı olması hem şiddete daha açık hale gelmesi hem de ilişkiyi devam ettirmek durumunda kalması bağlamında değerlendirilmiştir. Aile içi şiddetin tüm şiddet eylemlerinin çok büyük bir bölümünü oluşturduğunu ifade eden Connell (1998, s. 33) kadınların şiddet içeren bir evliliği sürdürmelerinin veya ona geri dönebilmelerinin nedenlerinden biri olarak barınma alternatiflerinin olmayışını göstermektedir. Benzer şekilde

şiddet mağduru kadının gidecek yeri ve kimsesi olmadığı durumda mağdur kadının şiddeti örtmek için iş birliği yapmak zorunda kalmasıyla şiddet döngüsünün tamamlandığını Macleod ve Cadieux (1980, s. 40) açıklamaktadır.

3.3. Aile İçi Şiddetin Sonuçlarına Bakmak

Katılımcıların aile içi şiddetin sonuçlarına ilişkin ifadeleri, aile içi ilişkilerde yaşanan değişimlere ve çocuklara odaklanmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden küslük, görüşmeme, uzaklık, sonlandırma, güvensizlik, üzüme, onlara karşı ilgisiz, bağım koptu ve mesafeli açık kodları elde edilmiştir. Örneklendirilen açık kodların kendi aralarındaki ilişkileri sonucunda Yakın ama Uzak kategorisine ulaşılmış seçici kodlama aşamasında da Aile İçi Şiddetin Sonuçlarına Bakmak teması elde edilmiştir.

3.3.1. Yakın ama Uzak

Ailesi tarafından şiddet uygulanan bireyler açısından aile içi şiddetin sonuçlarına bakıldığında ilk dikkat çeken nokta gençlerin uğradıkları şiddetin duygusal yönü olmuştur.

Zaman içinde duygusal yoksunluklar oldu. (Kadın katılımcı, 9)

Soyutlandığımı hissettim. (Kadın katılımcı, 22)

Kısa küslükler oldu diyebilirim. (Kadın katılımcı, 11)

Üzüldüydük. (Erkek katılımcı, 34)

Güvensizlik kırgınlık hissettim. Aklıma geldiğinde hala üzülüyorum. Annem keşke sinirliyken bana el kaldırmasaydı. (Kadın katılımcı, 8)

Aile içi şiddete uğradıklarını belirten katılımcılar aile üyelerine karşı duygusal açıdan etkilendiklerini belirtmelerinin yanı sıra davranışsal olarak da aile üleriyle iletişim kur(a)madıklarını ifade etmişlerdir.

Onlarla bağım koptu ve yüzyüze konuşmakta zorluk çekiyorum. Bir şeyler paylaşmaktan korkuyorum ailemle. (Kadın katılımcı, 7)

İlgisizlik oldu. Aile içi bağlarda kopukluk yaşandı. (Kadın katılımcı, 9)

Ailemden uzaklaşıyorum ve bu onlarada yansıyor. (Kadın katılımcı, 13)

Ailemden bazı insanlara eskisi kadar yakın hissetmiyorum. (Kadın katılımcı, 22)

... babama mesafeli olmak zorunda kaldım. Şu an babama güven problemi yaşıyorum. (Kadın katılımcı, 15)

Babamla aram hep soğuk. (Kadın katılımcı, 33)

Babamla iletişimi sonlandırdım. (Kadın katılımcı, 26)

Babama mesafeli olmak zorunda kaldım. (Kadın katılımcı, 15)

Babamla arama soğukluk girdi ve hiçbir şey eskisi olmadı. O'na karşı mesafeli olmaya başladım ve onu her gördüğümde aklımıza yaşadığımız kötü olaylar geliyor. (Kadın katılımcı, 4)

Katılımcılar özellikle çocukluk döneminin önemine vurgu yaparak aile içi şiddetten en fazla çocukların etkilendiğini belirtmişlerdir. Çocukluk dönemi yaşam deneyimlerinin bireyin yaşamının ilerleyen yılları üzerindeki olası etkileri katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde katılımcıların ebeveyn şiddetine maruz kalan çocuklar ve aile içi şiddetin mağdurlar üzerindeki olumsuz etkilerine değindikleri anlaşılmıştır. Çocuklarından şiddet gören ebeveynlere ve çocuk şiddetinin olumsuz etkilerine yönelik katılımcı ifadesi bulunmamaktadır. Bu noktada Cornell ve Gelles (1982) aile içi şiddet aktarımını anlama noktasında çocukların ebeveynlerine yönelik şiddetini 'kayıp bağlantı' (missing link) olarak belirtmektedir (aktaran Peek, Fischer & Kidwell, 1985, s.1052). Diğer taraftan aile içi şiddet kardeşler arasında da yaşanabilmektedir. Çocuklardan ebeveynlerine yönelik şiddet eylemlerine dair katılımcı ifadeleri bulunmamakla birlikte kardeşler arasındaki şiddet eylemleri de katılımcı ifadelerine yansımamıştır.

Çocuklar olarak baktığımızda ise aile içindeki şiddetten en çok etkilenen onlardır. (Kadın katılımcı, 1)

Nesiller boyu devam edecek olan psikolojik yaraların açılması. (Kadın katılımcı, 2)

Çocukların gelişimi için çok kötü olduğunu düşünüyorum. (Kadın katılımcı, 7)

Ağaç yaş iken eğilir. Şiddetin her türlü çocuk zihninde bir yere barınır. Dolayısıyla aile içi şiddet görenlerin şiddete eğilimli olabileceği gibi şiddete karşı koymak iç güdüsünün oluşmayacağını da düşünüyorum. (Erkek katılımcı, 64)

Sevgisiz ve şiddet ortamında büyüyen insanlar kendi kurdukları ailelerinde ya da çevrelerinde de şiddet gösterme eğilimindedir. (Kadın katılımcı, 36)

Çocukların ilk olarak güvenmesi gereken kişiler ailesi olmalıdır. Fakat aile içi şiddet bu güven duygusu yerle bir ederek çocukların hayatları boyunca yaşayacakları bir güven problemi ortaya çıkar. (Kadın katılımcı, 10)

3.4. Aile İçi Şiddetin Önlenmesi

Katılımcı ifadelerinden açık kodlama ile; ailelerin bilinçlendirilmesi, eğitimler, ücretsiz destek, öğrenme, haklar ve bilgilendirme gibi ifadeler belirlenmiştir. Belirtilen açık kodları kendi aralarında ilişkilendirilerek Farkındalık Yaratma kategorisi elde edilmiştir. Farkındalık Yaratma kategorisinde katılımcılar aile içi şiddetin önlenmesi gerektiğini belirtmişler ve aile içi şiddetin önlenmesi için öneriler getirmişlerdir. Seçici kodlamayla Aile İçi Şiddetin Önlenmesi temasına ulaşılmıştır.

3.4.1 Farkındalık Yaratma

Aile içi şiddetin önlenmesi için katılımcılar alanında uzman olan bireylerden alınacak eğitimleri vurgulamışlardır.

Aile içi eğitimlerin verilmesi gerekir. (Kadın katılımcı, 9)

Devlet tarafından ücretsiz destek verilebilir. (Erkek katılımcı, 43)

Eğitim. Herkesin çocuk yapmaması. Toplumsal cinsiyet eşitliğinden kimsenin haberi olmaması. Kadınların bile haberleri yok ki savunsunlar. (Kadın katılımcı, 22)

Bireylerin devlet tarafından kurulacak aileler ile ilgili kurumlarda seminerler yapılması ve bunu zorunlu olarak ailenin almasını sağlamak. (Erkek katılımcı, 28)

Evlilikler belli başlı kuralların sağlanmasıyla gerçekleştirilmelidir. Özellikle ebeveyn olacak insanların bilgileri ve düşünceleri eğitimle sağlanmalıdır. (Kadın katılımcı, 37)

Aile içi şiddetin önlenmesi için en önemli olarak gördüğüm şey çocuklara küçük yaşta bu konularda eğitim verilmesi. Cinsiyet ayrımcılığının olmaması gerektiğine dair bilgilendirilmesi, kolluk kuvvetlerinin ve adalet sağlayıcılarının bu konuda eğitime tabi tutulmaları ve cezalara caydırıcı nitelik kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. (Kadın katılımcı, 47)

Okullarda bir ders olarak aile içi şiddetin önlenmesi öğretilmelidir... (Erkek katılımcı, 51)

Katılımcıların aile içi şiddet eylemlerinin çözüm önerilerinde eğitime vurgu yapılarak alanda çalışan uzmanlarla iş birliğinin önemine değindikleri görülmektedir. Katılımcılar, bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kaldırmaya yönelik eğitimlerle birlikte çocuk yetiştirme ve temel haklar noktasında eğitim almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan alınması gereken eğitimler zamansal olarak evlilik öncesi dönemde ve evlilik

süreci olarak ifade edilmiştir. Katılımcı ifadelerinden aile içi şiddetin önlenmesi noktasında duyarlılık geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren hızla değişen toplumsal yapı bireylerin içinde buldukları koşulları anlama ve açıklama zeminlerini de farklılaştırmaktadır. Aile içi şiddet kavramı ve aile içi şiddet olaylarının nedenleri ve sonuçlarıyla araştırılmasına gereksinim olduğu açıktır. Aile içi şiddet araştırmalarında aile içi şiddete tanıklık eden, şiddet gören veya uygulayan konumundaki bireyin deneyimleri; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi farklı yaşamsal dönemlerde ele alınmaktadır. Yasal yaş sınıрыyla çeşitli haklara sahip olan gençlerin belirli noktalarda bağıllık ve kırılğanlıkları olduğunu Crimmens ve Whalen (1999, s. 167) belirtmektedir. Bir taraftan özellikle ekonomik açıdan ailesine bağılı olan pek çok genç diğer taraftan bağımsızca hayallerini gerçekleştirmek istemektedir. Bununla birlikte gençler; nüfusun eğitim, sağıık ve ekonomi gibi kurumlarıyla ilişkilerinin yanı sıra durumsal farkındalık, memnuniyet, sosyal medya kullanımı, geleceğe yönelik planlar ve umutlar bağlamında çocuklardan ve yetişkinlerden ayrılarak nüfusun dinamik yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca gençlerin toplumsal yapıdaki değişimin hızını yakalamakla birlikte değişimi yönlendirme becerisinde oldukları da söylenebilir. Gençlerin aile üyeleriyle ve / veya kişisel bakımlarını üstlenen bireylerle kurdukları iletişimle birlikte ilk yaşam yıllarını geçirdikleri ailenin dinamikleri bu noktada kritik özellik sergilemektedir. Özellikle kendi kuracakları ailelerine şiddetin birer taşıyıcısı olma durumları nedeniyle gençler bu araştırmanın katılımcı grubunu oluşturmuştur.

Aile içi şiddet, mağdurun ve uygulayıcının değiştiğı bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri analiz edildiğinde katılımcıların aile üyeleri tarafından şiddete uğramaları diğer şiddet türlerine göre daha 'acııcı' olarak ifade edilmiştir. Bu durum bireylerin aile içerisinde ebeveynleri ve / veya bakımlarını üstlenen bireylerle karşılıklı sevgiye dayalı bir ilişki beklentisini göstermektedir. Aile içi şiddetin sonuçları ele alındığında ise; şiddetle büyüyen bireyin hayatında aile bireyleriyle olan ilişkisinde duygusal açıdan sorunların yaşanabildiğı görülmektedir. Bu araştırmada da aile içi şiddete uğradığını belirten katılımcılar aile üyeleriyle ilişkilerinin etkilendiğini ve aile üyeleriyle olan ilişkilerinde kopukluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle, ebeveynlerin sınav başarı beklentilerinin çeşitli şiddet davranışlarına dönüşebilmesinin gencin kendi yaşamına dair karar almaya başladığı dönemde ailesinden uzaklaşmasıyla sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar tarafından evin dışarıya göre daha güvenli olması gerektiğine ebeveynlerin ise koruyucu ve güven verici rollerine vurgu yapılmasıyla aile içi şiddetin hiç yaşanmaması gereken bir durum olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.

Aile içi şiddet olaylarında çocuğun ve / veya kadının mağdur olma durumunun yanı sıra çocuklardan ebeveynlerine yönelik meydana gelen aile

İçerik şiddet olaylarında yaşanabilmektedir. Yapılan literatür taramalarında aile içerik şiddetin bu yönünün oldukça az çalışıldığı görülmüştür. Bu araştırmada da katılımcıların aile içerik şiddete yönelik ifadelerinde çocuklardan ebeveynlere yönelik meydana gelen şiddet eylemlerine değinilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca şiddet ebeveynlere yönelik olabildiği gibi kardeşler arasında da yaşanabilir. Ebeveynlere yönelik şiddet olaylarına benzer şekilde bu araştırmada katılımcılar kardeşler arasındaki şiddet olaylarına yönelik değerlendirmelerde bulunmamışlardır.

Araştırmada katılımcılar aile içerik şiddetin sosyalizasyon sürecinde öğrenilmesine vurgu yapmışlardır. Aile içerik şiddet olaylarında bireyler; şiddet mağdurunu ve şiddeti uygulayanı gözlemleyebilmekteyken bazen kendisi de şiddet görebilmektedir. Bu noktada şiddetin kuşaklararası aktarımının anlaşılabilirliği önemlidir. Şiddet deneyimleri şiddetin kuşaklararası aktarımında katılımcı ifadelerine yansımaktadır. Bu durum sonraki kuşaklar açısından bireylerin şiddet olaylarının yaşanmadığı bir aile ortamında bulunmalarının önemini göstermektedir. Şiddet deneyiminin yanı sıra katılımcılar aile içerik şiddetin nedenleri arasında; kültür, iletişim ve ekonomik durumları belirtmişlerdir. Bireyin yaşamı süresince aktiviteler ve sosyal ilişkileri aile bağları ile ilişkilendirilerek bireyin gelişiminde aile bağlamına özellikle dikkat edilmesi gerektiğini Musitu ve Allatt (1994 aktaran Lila vd., 2013, s. 154) belirtmiştir.

Aile içerik şiddet araştırmalarında şiddetin aile bireyleri tarafından 'kabullenilerek' döngü haline gelmesinde sosyo-kültürel yapı üzerinde durulmaktadır. Ataerik değerlerin hâkim olduğu toplum yapısında çocuğun değeri, çocuk yetiştirme tarzları ve bireylerden beklenen rollerin anlaşılabilirliği gerekmektedir. Örneğin şiddetin çocuk yetiştirmede bir 'terbiye' aracı olarak kullanılmasının kültürel olarak normalleştirilmesi bireyin yaşamının sonraki yıllarında şiddet uygulamaya meyilli olabilmesine yol açabilmektedir. Bireylerin sosyalizasyon süreciyle birlikte aile içerisinde şiddete tanık olma durumunun, şiddetin içselleştirilmesinde ve onaylanmasında önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bireylerin kültürel olarak; duygusal ilişki, evlilik deneyimi, kadına ve çocuğa verilen değer, çiftlerin ilişkiden beklentileri ve sorunları çözme şekilleri araştırma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kültürlerarası aile içerik şiddet araştırmaları giderek artmaktadır. Araştırmada katılımcılar gücü şiddet eylemlerine dönüştürmeyi maskülen kimlik inşasının bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Erkekler açısından güç kullanımının kadın açısından da uğranılan şiddete ses çıkarılmaması gerektiğinin kültürel olarak meşrulaştırılması ve şiddet yaşanan ilişkinin devam ettiği katılımcı ifadelerine yansımaktadır. Ayrıca ataerik toplum yapısında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve ev içerik sorumluluk alanlarının (çocuk bakımı, ev temizliği, yemek yapmak gibi) kadına yüklenmesi aile içerik şiddet araştırmalarında öne çıkmaktadır. Aile içerik şiddet mağduru kadın ve çocuğun şiddeti kabul etmelerinde ve şiddeti uygulayan kişinin davranışının normalleştirilmesinin anlaşılmasında kültürel yapının araştırılması önem kazanmaktadır. Diğer

tarafından şiddet uygulayanın değil de şiddet mağdurunun sorgulanması mağdurun şiddet döngüsü içerisinde kalmasında belirleyici olabilmektedir. Ataerkil toplum yapısında kadının sosyo-ekonomik açıdan bağımlı olması şiddete uğrama noktasında kadını daha kırılgan hale getirebilmektedir. Fakat kadının sosyo-ekonomik açıdan bağımsızlığı şiddet mağduru olmayacağı anlamına gelmemelidir.

Katılımcılar aile içi şiddetin önlenmesine yönelik alanında uzman bireylerden evlilik öncesi alınacak eğitimlere vurgu yaparak bireylere farkındalık kazandırmanın önemini belirtmişlerdir.

Aile içi şiddetin önlenmesi için yaşananların 'ailevi' ve 'içeriden' bir konu şeklinde ele alınmamasının alınacak önlemleri hızlandıran önemli bir adımı oluşturacağı söylenebilir. Böylece yaşanan şiddet olayları 'dört duvar arasından' çıkarak sosyal bir soruna dönüşmektedir. Ayrıca olayların bireysel nedenlere indirgenerek açıklanmaması kamuoyunda konunun ele alınmasında rol oynamaktadır. Her ne kadar kamuoyunda aile içi şiddete dair artan bir duyarlılık oluşsada dünya genelinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan aile içi şiddete dair daha çok sayıda araştırmaya gereksinim olduğu açıktır. Bu nedenle şiddet uygulayan ve şiddet mağduru olan bireylerin şiddete yükledikleri anlamların anlaşılması önem kazanmaktadır. Nedenleri ve sonuçları itibarıyla çok yönlü olan aile içi şiddet konusuna farklı disiplinler tarafından yapılacak araştırmalar farklı bakış açıları getirecektir. Böylece yapılan araştırmaların konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayarak birbirlerini tamamladıkları söylenebilir.

Şiddet mağduru olan bireylerin yüksek sesle konuştukları ve daha fazla dinlendikleri sağlıklı bir etkileşim ortamı sağlanmalıdır. Ayrıca aile içi şiddetin önlenmesi için yasal zeminde onarıcı politikaların yerini önleyici politikalara bırakması, şiddet mağdurunun ulusal ve uluslararası düzeyde alınan önlemlerle haklarının korunması gerekmektedir.

Her ne kadar genelleme amacı taşımasa da bu araştırmada katılımcıların penceresinden, şiddetin normalleştirilmeden aile içi şiddetin nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alındığını görmek aile içi şiddetin önlenmesi açısından umut vericidir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 07/07/2021 tarihli ve 45929 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve katılımcılardan onam alınmıştır.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Agnew, R. & Huguley, S. (1989). Adolescent violence toward parents. *Journal of Marriage and Family*, 51(3), 699-711. <https://doi.org/10.2307/352169>
- Arthur, C. & Clark, R. (2009). Determinants of domestic violence: A cross-national study. *International Journal of Sociology of the Family*, 35(2), 147-167.
- Allen-Collinson, J. (2011). Assault on self: Intimate partner abuse and the contestation of identity. *Symbolic Interaction*, 34(1), 108-127. <https://doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.1408676>
- Anderson, K. L. (1997). Gender, status, and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches. *Journal of Marriage and Family*, 59(3), 655-669. <https://doi.org/10.2307/353952>
- Anderson, K. L. (2005). Theorizing gender in intimate partner violence research. *Sex Roles*, 52(11/12), 853-865. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-4204-x>
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Barnett, J. P., Maticka-Tyndale, E. & Kenya, T. (2016). Stigma as social control: Gender-based violence stigma, life chances, and moral order in Kenya. *Social Problems*, 63(3), 447-462. <https://doi.org/10.1093/socpro/spw012>
- Berg, B. L. & Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Eğitim Yöntemleri.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]), <https://www.unicef.org/parenting/about>
- Bora, A. (2017). Aile: En Güçlü İşsizlik Sigortası. T.B., A. B., N. E., İ.Ü. (Eds.) *'Boşuna mı okuduk?' Türkiye'de beyaz yakalı işsizliği içinde* (181-201). İletişim Yayınları.
- Bonnet, F. & Whittaker, V. (2015). Intimate partner violence, gender, and criminalisation: An overview of American debates. *Revue française de sociologie (English Edition)*, 56(2), 264-287. <https://doi.org/10.3917/rfs.562.0357>
- Cappell, C. & Heiner, R. B. (1990). The intergenerational transmission of family aggression. *Journal of Family Violence*, 5(2), 135-152. <https://doi.org/10.1007/BF00978516>
- Choi, S. Y. P., Cheung, Y. W. & Cheung A. K. L. (2012). Social isolation and spousal violence: Comparing female marriage migrants with local women. *Journal of Marriage and Family*, 74(3), 444-461. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00963.x>
- Copp, J. E., Longmore, M. A. & Manning, W. D. (2015). Contested domains, verbal "amplifiers," and intimate partner violence in young adulthood. *Social Forces*, 94(2), 923-951. <https://doi.org/10.1093/sf/sov055>
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*, Ayrıntı Yayınları.

- Crimmens, D. & Whalen, A. (1999). Rights-based approaches to work with young people, S. B. (Eds.) *Ethical issues in youth work* içinde (164-181), Routledge.
- Daly, M., Bray R., Bruckauf, Z., Byrne, J., Margaria, A., Pec'nik, N., & Samms-Vaughan, M. (2015). *Family and parenting support: Policy and provision in a global context, innocenti insight*, UNICEF Office of Research, Florence.
- Denzin, N. K. (1982). Notes on criminology and criminality. in H. E. Pepinsk Editor (Eds.) *Rethinking criminology* (115-130). Sage.
- Denzin, N. K. (1984). Toward a phenomenology of domestic, family violence, *American Journal of Sociology*, 90(3), 483- 513. <https://doi.org/10.1086/228114>
- Dünya Sağlık Örgütü. (1978). *Health and the family studies on the demography of family life cycles and their health implications*, World Health Organization, Geneva.
- Farmer, A., & Tiefenthaler, J. (1997). An economic analysis of domestic violence. *Review of Social Economy*, 55(3), 337-358. <https://doi.org/10.1080/00346769700000004>
- Flynn Clifton, P. (1987). Relationship violence: A model for family professionals, *Family Relations*, 36(3), 295-299. <https://doi.org/10.2307/583543>
- Garrett, C. J. (1997). Recovery from anorexia nervosa: A sociological perspective, *International Journal of Disorders*, 21(3), 261-272. <https://doi.org/10.1080/10720537.2016.1251366>
- Gelles, R. J. (1980). Violence in the family: A review of research in the seventies. *Journal of Marriage and Family*, 42(4), 873-885. <https://doi.org/10.2307/351830>
- Gelles, R. J. & Maynard P, E. (1987). A Structural family systems approach to intervention in cases of family violence. *Family Relations*, 36(3), 270-275.
- Giordano, P.C., Copp, J. E., Longmore, M.A. & Manning, W.D. (2015). Contested domains, verbal “amplifiers,” and intimate partner violence in young adulthood. *Social Forces*, 94(2), 923-951. <https://doi.org/10.1093/sf/sov055>
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*, A.E. ve P.Y. (Ed.) Anı Yayıncılık.
- Guetzkow, J. & Ben-Zvi, K. (2017). From “subcultures” to “toolkits”: ethnicity and violence in israeli prisons, *Social Forces*, 95(3), 1237–1259. <https://doi.org/10.1093/sf/sow099>
- Lila, M., van Aken M., Musiti, G. & Buelga, S. (2013). Families and adolescents. E. S. J. ve L. G. (Eds.) *Handbook of adolescent development* içinde (154-175). Psychology Press.
- Maran, A., & Begotti, D. T. (2020). A circle of violence: Are burnout, disengagement and self-efficacy in non-university teacher victims of workplace violence new and emergent risks? *Applied Sciences*, 10(13), 4595, 1-11 <https://doi.org/10.3390/app10134595>

- Mead, G.H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press.
- MacLeod, L., & Cadieux, A. (1980). *Wife battering in Canada: The vicious circle*. Ministry of Supply and Services Canada
- Neuman, W. L. (2011). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*, Pearson/A and B. Boston.
- Neiderhiser, J.M., Reiss, D. Pedersen, N.L., Lichtenstein, P., Spotts, E., L., Hansson, K., Cederblad, M., & Ellhammer, O. (2004). Genetic and environmental influences on mothering of adolescents: A comparison of two samples. *Developmental Psychology*, 40, 335–351. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.3.335>
- Robson, C., (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri gerçek dünya araştırması* Anı Yayıncılık.
- Saffitz, J., (2010). Understanding gender-based violence: Evidence from Kilimanjaro assessment of Rombo and Moshi Rural. *African Sociological Review / Revue Africaine de Sociologie*, 14(1), 84-101. <https://doi.org/10.4314/asr.v14i1.70230>
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. Agora Kitaplığı.
- Ulusoy, D. (2012). Sosyalleşme. N. G. E., B. Ş., R. C., Editör (Eds.), *Davranış Bilimleri içinde* (ss. 366-376). Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Umberson, D., Anderson, K., Glick, J. & Shapiro, A. (1998). Domestic violence, personal control, and gender, *Journal of Marriage and Family*, 60(2), 442-452. <https://doi.org/10.2307/353860>
- Yount, K. M., & Li, L. (2009). Women's "justification" of domestic violence in Egypt. *Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1125–1140. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00659.x>
- Wallece R. A., & Wolf, A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. Punto Yayıncılık.
- Weis, J. G. (1989). Family violence research methodology and design. *Crime and Justice, Family Violence*, 11, 117-162. <https://doi.org/10.1086/449153>

Makale Bilgisi: Cengiz, K., Gürel, Ö.E. (2023). Orhan Pamuk'un <i>Veba Geceleri</i> 'nde Modernliğin Felsefi Söylemi: Büyüsü Bozulan Bir Dünyada Öznellik, İletişim ve Doğu-Batı Sorunu. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, ss.25-49.	Article Info: Cengiz, K., Gürel, Ö.E. (2023). The Philosophical Discourse of Modernity in Orhan Pamuk's <i>Nights of Plague</i> : Subjectivity, Dialogue and The Question of East-West in A Disenchanted World. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue: 1, pp. 25-49.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 28.08.2022	Date Submitted: 28.08.2022
Kabul Edildiği Tarih: 15.02.2023	Date Accepted: 15.02.2023

ORHAN PAMUK'UN *VEBA GECELERİ'NDE* MODERNLİĞİN FELSEFİ SÖYLEMİ: BÜYÜSÜ BOZULAN BİR DÜNYADA ÖZNEMLİK, İLETİŞİM VE DOĞU-BATI SORUNU

*Kurtuluş Cengiz **Özgür Emrah Gürel

ÖZ

Bu çalışma Orhan Pamuk'un son romanı olan *Veba Geceleri*'ni (2021) modernliğin felsefi söyleminden hareketle incelemeyi amaçlamaktadır. Pamuk'un şimdiye kadar yayımladığı romanlarının neredeyse hiçbirinde Doğu-Batı gerilimini aşmaya yönelik bir senteze veya bir ontolojik tarafgirliğe tanıklık edilmez. *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Benim Adım Kırmızı*, *Kar ve Kırmızı Saçlı Kadın* gibi romanlarının her birinde Pamuk, Doğu-Batı diyalektiğini ısrarla vurgularken her iki ontolojiyi de aşacak bir bütünsellik anlatısından veya bir ontolojik yapının savunusundan uzak durmuştur. Bu metin ise *Veba Geceleri*'nin Pamuk romancılığında bir kırılmaya işaret ettiğini savunmaktadır. *Veba Geceleri*'nde modernliğin felsefi söylemi üzerine kurulan anlatı, Pamuk'un özgürlük, yurttaşlık, anayasal demokrasi, cumhuriyetçilik ve bilimin önceliği konularında Batı'nın normatif rasyonalizmini Doğu'nun gelenekçi ve dogmatik kültürel söylemlerine bir alternatif olarak sergilemesini mümkün kılar. Pamuk'un yazarlık kariyerinde özenle kaçındığı Doğu-Batı ikiliğinin aşılarak bir senteze ulaşma çabası veya bir ontolojinin diğerine tercih edilmemesi meselesi, *Veba Geceleri*'nde modern/Batı aklının felsefi, politik, iktisadi ve estetik olarak üstünlüğünün çekincesiz bir savunusuyla terk edilmiş görünmektedir. Bu sebeple *Veba Geceleri*'ndeki bu ayrık anlatının felsefi çözümlemesini yapmak araştırmamızın ana hedefini oluşturmaktadır. Çalışma ilk olarak modernliğin felsefi söyleminin temel uğrak noktalarını Hegel'in ve Weber'in eserlerinde önerilen paradigmlar üzerinden ve bu tartışmanın 20. yüzyıldaki en kapsamlı analizlerinden biri olarak kabul gören Habermas-Foucault diyalogu bağlamında anlamayı amaçlıyor. İkinci olarak ise yukarıda dile getirilen kavramsal çerçeve eşliğinde *Veba Geceleri*'ni hermeneutik ve fenomenolojik eksenleri aynı anda merkeze alan bir okuma sürecinden geçirmeye çalışıyor.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı, kurtuluscengiz@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-2706-8254.

** Dr. Bağımsız Araştırmacı, emrahgurel@gmail.com, ORCID:0000-0002-0946-0949.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Veba Geceleri, modernliğin felsefi söylemi, Doğu-Batı gerilimi, normatif akılsallık

THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF MODERNITY IN ORHAN PAMUK'S *NIGHTS OF PLAGUE*: SUBJECTIVITY, DIALOGUE AND THE QUESTION OF EAST-WEST IN A DISENCHANTED WORLD

ABSTRACT

This article critically aims to analyze Orhan Pamuk's latest novel, *Nights of Plague* (2021) by interpreting it within the philosophical discourse of modernity. In almost none of Pamuk's novels published so far, a synthesis to overcome the East-West tension or an ontological advocacy has been witnessed. While emphasizing the East-West dialectic in each of his novels such as *The White Castle*, *The Black Book*, *My Name is Red*, *Snow* or *The Red-Haired Woman*, Pamuk carefully stays away from a holistic narrative that transcends both ontologies or a particular defense of an ontological structure. On the contrary, this study aims to point out that that *Nights of Plague* can be read as a break in Pamuk's literary oeuvre. Thus the narrative in *Nights of Plague*, built on the philosophical discourse of modernity enables Pamuk to present the Western rationalism as a normative alternative against the traditional and dogmatic discourses of the East particularly by underlying the concepts of freedom, citizenship, constitutional democracy, the aesthetic creativity, republicanism and the primacy of the science. This study specifically aims to suggest a philosophical analysis of this peculiar narrative in *Nights of Plague*. Therefore, this article first and foremost begins by outlining the paradigms established by Hegel's and Weber's philosophical and sociological investigations in their works respectively, and then will closely follow the famous Habermas-Foucault correspondences, recognized as one of the most comprehensive analyzes of modernity in the 20th century. Secondly our work aims to interpret Pamuk's *Nights of Plague* through a critical reading process, which simultaneously centers on the hermeneutical and phenomenological axes with the help of conceptual framework mentioned above.

Keywords: Orhan Pamuk, Nights of Plague, the philosophical discourse of modernity, East-West tension, normative rationality.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısında Kıta Felsefesi'nin en önemli iki temsilcisi olarak kabul edilen Georg Lukács ve Martin Heidegger felsefe ve edebiyat arasındaki yakınlaşmanın asıl olarak yurt arayışı bağlamında anlaşılabilirliğini dile getirdiler. *Roman Kuramı* adlı eserinde Lukács, bir hayat biçimi olarak edebi yaratımı ve felsefeyi "nerede olursa olsun, sılada olma isteği" olarak açıklarken (2014, s. 39), II. Dünya Savaşı sonrası şiir üzerine yoğunlaşan denemelerinde Heidegger en genel anlamda sanatın ve felsefenin sıla/ocak/yurt özleminin metafizik bir arayışı olarak yorumlanabileceğini vurgulamıştır (Heidegger, 2000, ss. 114-115). 1982 yılında yayımlanan ilk eseri *Cevdet Bey ve Oğulları*'ndan başlayarak geçen kırk yıl içerisinde, Orhan Pamuk romanlarında da böylesi bir sıla özlemi ve yurt arayışı olduğunu

söylemek mümkündür (Parla, 2018, ss. 121-122). Pamuk'un, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay'ı takip ederek kendini konumlandığı edebiyat geleneği – kendi ifadesini takip ederek söyleyecek olursak “Türk Modernizmi” – yurt arayışının felsefi anlamı üzerine bir tartışmayı gündeminde tutmakta ısrarcı olmuştur (Pamuk, 2010, s. 287). Kanımızca Pamuk'un Doğu-Batı gerilimi ekseninde inşa ettiği hermeneutik yaklaşımı, Türk edebiyatının felsefi olarak iki ontoloji arasında sıkıştığı ve bu ontolojilerden herhangi birini tercih etmek yerine, diyalektik bir çözümlenmeyle bu gerilimi koruyarak aşmanın mümkün olacağı tezi üzerine ilerlemiştir. Gloria Fisk'in de işaret ettiği gibi Pamuk romanları üzerine yürütülecek titiz bir araştırma, eserlerinde bahsi geçen diyalektik ilişkinin farklı estetik anlatılar içerisinde tekrar ve tekrar yapılandırıldığını gösterecektir (2018, s. 3). Bir başka deyişle, “Doğu-Batı diyalektiğinin çözümlenmesi Pamuk romanlarındaki en temel meselelerden birinin farklı anlatı teknikleri bağlamında tartışılması olarak gün yüzüne çıkıyor” (Pittman, 2012, s. 73).

Pamuk'un 2021 yılında yayımlanan ve “üzerine otuz beş yıldır” çalıştığı *Veba Geceleri* adlı romanı da, yine yazarının kendi ifadesiyle, “biraz Doğu-Batı romanıdır” (Ahmedov, 2018, s. 11). *Veba Geceleri*'nde, 20. Yüzyılın hemen başında 1901 yılının bahar aylarında Osmanlı İmparatorluğu'nun 29. Vilayeti olan Minger Adası'nda baş gösteren veba salgınının “modern-epik anlatısıyla” karşı karşıya kalıyoruz (Parla, 2021, s. 7). Salgının hızla genişleyerek yaratacağı felaket, adada aynı zamanda hem toplumsal hem de siyasal krizlere neden olurken, Pamuk Doğu-Batı sorunsalının merkezinde yer alan ve biraz da çözümsüz bırakılan “metafizik endişeleri” tekrar gündemine taşımaktadır. Böylece *Veba Geceleri* Doğu-Batı sorunsalının ufkunu ve sınırlarını bu sefer modernliğin diyalektik söylemi içerisinde tartışmayı hedeflemektedir. Kendi üzerine düşünebilen (*reflective*) özne pratikleri, özgürlük meselesi, modern çağda dünyanın büyüünün bozulması, metafiziği sorgulayan anlam arayışları, ahlâki bir etik-yaşam kurgusu ve son olarak bireyin içselliği ve toplumun dışsallığı arasındaki yarılmının aşılması gibi temalar modernliğin kurucu söyleminin bir parçası olarak *Veba Geceleri*'nin ana anlatısına işlenmiştir. Buradan hareketle çalışma *Veba Geceleri*'nde merkezi bir anlatı olarak kurulan Doğu-Batı geriliminin ontolojik yapısını ayrıntılı olarak tartışmayı amaçlarken şu temel soruya yanıt aramaktadır: Modern toplumsal imgelemlerin açılımı olarak *Veba Geceleri* hangi bakımdan modernliğin felsefi söylemi içerisinde düşünülebilir?

Türkiye'de eleştirel kuramın son kırk yıldaki dönüşümünde modernliğin tarihsel evreleri ve modernite sorunu başat bir akademik tartışma konusu olagelmiştir. Taylor'un hermeneutik modernite anlatısı, Foucault'un arkeolojik modernlik çözümlenmeleri ve Habermas'ın iletişimsel aklı ön plan çıkaran modernite kuramı, kültürel çalışmalardan, edebiyat eleştirisine ve oradan çağdaş toplumsal analizlere kadar belirleyici bir konuma sahiptir. Pamuk'un son romanını da bu eleştiri geleneğinin içinde konumlandırarak yorumlamak mümkündür. Zira, *Veba Geceleri* modern dünyadaki formel ve

tözsel akıl türlerinin hem disipline edici hem de özgürleştirici boyutlarını inceleyerek modernliğin felsefi kurgusunu toplumsal, politik, iktisadi ve estetik düzlemlerde anlamayı hedefliyor gibi görünüyor. Buradan hareketle ilk olarak modernliğin felsefi söyleminin temel uğrak noktalarını Hegel'in ve Weber'in kurduğu paradigma üzerinden ve bu tartışmanın 20. yüzyıldaki en kapsamlı analizlerinden biri olarak kabul gören Habermas-Foucault ikiliği içerisinde anlamaya; ikinci bölümde Pamuk'un *Veba Geceleri*'ni hermeneutik ve fenomenolojik eksenleri aynı anda merkezine alan bir okuma sürecinden geçirmeye; sonuç bölümü'nde ise temel argümanlarımızı kısaca özetleyerek, *Veba Geceleri*'ni Pamuk romanlarının bütünlüğü içerisinde değerlendirmeye çalışacağız. *Veba Geceleri*'nde modernliğin felsefi söylemi üzerine yürütülen tartışma, aynı zamanda Pamuk romanları içerisinde özel bir kırılmaya da işaret etmektedir. Zira Pamuk'un kırk yıllık yazarlık kariyerinde özenle kaçındığı Doğu-Batı ikiliğinin aşılarak bir senteze ulaştırılması çabası veya bir ontolojinin diğerine tercih edilmemesi meselesi, kanımızca *Veba Geceleri*'nde modern/Batı aklının felsefi, politik, iktisadi ve estetik olarak üstünlüğünün çekincesiz bir savunusuyla terk edilmiş görünmektedir. Pamuk'un herhangi bir sentez fikrine ulaşmadan kaleme aldığı önceki romanlarının aksine *Veba Geceleri*, Batı'nın normatif kuruculuğunu ontolojik ve epistemolojik düzeyde tescil etmektedir. Çalışma, *Veba Geceleri*'ndeki bu ayrıksı anlatının felsefi çözümlemesini yapmaya odaklanmıştır.

2. Modernliğin Felsefi Söylemi: Tarihsel ve Eleştirel İzlekler

Hegel, modernliğin felsefi söyleminin kurucu metni olarak kabul edilen *Tinin Fenomenolojisi* adlı eserinde, modern toplumsal dünyanın bir inşa (*Bildung*) projesi üzerine yükseldiğini ve bu tarihsel sürecin yabancılaşma, özgürlük, ayrışma ve birlik arayışının diyalektik bir sonucu olarak ilerlediğini vurgulamıştır (1977, ss. 29-32). Hegel'e göre modern özgürlüğün vazgeçilmez bir uğrağı olan sivil toplum/ekonomik toplum aynı zamanda bir çatallaşma/farklılaşma alanı olarak karşımıza çıkar. Modern sivil toplum, evrenselin karşısına bireyi, ekonominin karşısına politikayı, ahlâkın karşısına etik-yaşamı çıkarırken, modern çağın idealist ve faydacı felsefeleri bu tarihsel-toplumsal içeriği, duyular karşısında kavrayış, zorunluluk karşısında özgürlük ve birey karşısında toplum gibi epistemolojik ikilikler aracılığıyla ifade ederler (Taylor, 1995, s. 371).

Hegel'in etik-yaşam (*Sittlichkeit*) tezi olarak savunduğu felsefi açılım, özdeşlik ve fark arasında inşacı bir bakış açısını tesis etmekle mümkün olacaktır. Etik-yaşam, modern dünyada ancak birey-toplum ve devlet-toplum arasındaki ilişkileri normatif bir şekilde kurabildiği ölçüde kendisini mümkün kılabilir. Hegel, bir taraftan etik-yaşamı (*Sittlichkeit*) önemsemektedir, çünkü yurttaşın kendi geleceğini, onu boyunduruk altına alacak herhangi bir dogmatik yapıda aramaksızın modern devlette (*Staat*) özgürce gerçekleştirdiğine inanmakta; diğer taraftan temel hakları güvence altına alan ve negatif özgürlükleri koruyan yasallık fikrinden de vazgeçmemektedir (Avineri, 1994, ss. 194-194). Sonuç olarak Hegel modern aklın ayrıştırıcı

gücünün, yani negatif özgürlükleri ve ekonomik toplumu mümkün kılan kısmının, daha kapsayıcı ve bütünleştirici bir tözsel akıl tarafından etik-yaşam içerisinde pozitif özgürlüklerin desteğiyle denetim altına alınacağına inanmıştır. Ona göre anayasal bir cumhuriyet ve hukuk devletinin ilkeleri, modern sivil toplumun ortaya çıkardığı çatallanmaları farklı kurumsal yapılarla aşabilecektir. Modern etik-yaşam, kilisenin yerini okula, cemaatin yerini cemiyete, kapılı ekonomik yapıların yerini sivil topluma bırakacağı bir hukuk ilişkileri bütünüdür. Böylece, modern bireyin hem özgürlüğü ve otonomisi (*Mündigkeit*) hem de bireyler arası eşitliğin sosyal ve iktisadi yapısı aynı zamanda güvence altına alınmış olur (Benhabib, 1999, s. 118).

Hegel'den yüzyıl sonra Kantçı mirası izleyen sosyolog Max Weber ise modern aklın patolojilerini aşmak konusunda Aydınlanma felsefesinin kurucuları kadar iyimser olamamıştır. Weber, biçimsel (*formel*) olarak rasyonelleşmiş Batı dünyasını, Schiller'in ifadesiyle “dünyanın büyüünün bozulmasının” bir sonucu olarak betimler (1998, s. 231). Dünya imgelemlerinin kavramsal rasyonelasyonu, dünyanın rasyonelleşmesinin içeriğini ve her şeyden önce iktisadi tarzını belirler. Weber'in moderniteye ilişkin teşhisi formel akla eleştirel bir rol yüklemektedir. Weber'in temel iddiası, asıl olarak, “formel rasyonelleşmenin kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir özgürlük yitimine (*Freiheitsverlust*) yol açacağı” (2020, s. 165) tezi üzerine kuruludur. Formel akıl, son derece soğuk ve merhametsizdir. Hegel'in felsefi tezlerinden farklı olarak Weber'e göre “formel ve tözel rasyonalite... ilke olarak daima ayrı şeylerdir ve hiçbir koşulda ortaklaşmazlar” (1964, s. 166). Weber'in etik-yaşam anlayışı “kişileri dikkate almayan” (*ohne Ansehen des Persons*) bir akılcılığın ifadesi bağlamında, formel rasyonalitenin özgünlüğünü anlamak için kilit önemdedir. Bu açılardan bakıldığında, formel rasyonalite neseldir ve temas ettiği her alanı gayri-şahsileştirir (Löwy, 2018, s. 25). Etik-yaşamı tümüyle istila etmeye eğilimli olmasından dolayı, özgürlüğü ve insanlık onurunu tehdit etmekte kalmaz, aynı zamanda bu normatif yapıyı zayıflatır.

Sonuç olarak, modern dünyada formel rasyonelleşme sürecinin kaçınılmazlığı göz önüne alındığında Weber en temelde “birey özgürlüğünden arda kalan enkazı korumanın nasıl mümkün olabileceğini sorgular gözükmektedir” (Vandenberghe, 2016, s. 185). Bu açıdan, Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* çalışmasındaki meşhur “demir kafes” (*stahlhartes Gehäuse*) imgesinin açık bir yorumu, araçsal rasyonel eylemin nesnelleşmenin kaçınılmaz olarak formel anlamda rasyonel sistemlerin özerkleşmesine yol açtığı ve bu özerkleşmenin de dünyanın büyüünü ortadan kaldırdığı savı üzerinden hareket etmektedir (2020, ss. 161-166). Weber'in modernliğin felsefi söylemine ilişkin hermeneutik mantığını kavrayabilmek için onun eleştirel kavrayışındaki temel basamakları izlemek gerekiyor. Kısaca dinsel dünya imgelerinin akılcılaşması (kültürel rasyonelleşme) hayatın metodik organizasyonu açısından motive edici temellere yol açarken (bireyin rasyonelleşmesi), açıkça doğrudan hedeflenmeyen bir biçimde,

araçsal rasyonel eylemin nesnelleşmesi formel anlamda bir sosyal sistemi meydana getirir (sosyal rasyonelleşme).

Öyleyse, Weber açısından, “modernite kökten bir şekilde çoğulcu ve la-dinidir” (Taylor, 2006, s. 59). Kozmolojik dünya imgesi birbirine indirgenemez sonsuz sayıda özerk alan arasında parçalanmıştır. Sonuç olarak, Weber’in modernite anlatısı, Hegel’in fenomenolojik tezlerinin aksine, iletişimsel aklın karşısına formel rasyonaliteyi, normatif birliğin karşısına çoğul özerk alanları ve parçalanmamış bir etik-yaşamın karşısına disiplin edici bir yasal-idari yapıyı ön plana çıkarır (Villa, 2008, s. 218). Modernliğin felsefi söylemi, bu açıdan hem Hegel’in tözsel aklını hem de Weber’in formel rasyonalitesini kabul etmekten geçer. Dolayısıyla, Hegel’in yukarıda ana hatlarıyla dile getirdiğimiz modernitenin rasyonel ve normatif kuruculuğunun aksine, Weber biçimsel akılcılığın dayatmaları ve eylemde bulunan öznenin otonomisinin imkânları arasındaki derin çelişkiyi vurgulamıştır (Gadamer, 1992, s. 13).

20. yüzyılda Weber’in yakın takipçilerinden ve Frankfurt Okulu’nun ikinci kuşağının en önemli seslerinden biri olan Jürgen Habermas ise, modernitenin felsefi söyleminin kurucu haliyle yeniden yorumlanabileceğine işaret ederken, Hegel’in tözsel aklını metafizikten arındırılmış bir şekilde Weber’in formel rasyonalitesinin karşısına yerleştirmektedir. Böylesi bir kavramsal tutumun merkezinde ise modernliğe içkin olan bir rasyonalite biçimi olarak “iletişimsel akıl” kavramı ön plana çıkar (Habermas, 1998). Kısaca özetlemek gerekirse, Habermas’ın kuramsal yaratıcılığının, eleştirel kuramın Weberci monizmine karşı düalist bir çerçeve sunabilmesinde gizlendiğini söyleyebiliriz. Böylece, Weber’in modernitenin yabancılaştırıcı unsurları karşısındaki kötümser bakış açısı, Hegel’in özgürlüğün hukukunu (*das Recht der Freiheit*) savunan etik-yaşam anlayışı içinde dengelenecektir (Edgar, 2005, s. 29). Esasen Habermas, araçsal-rasyonalite (*Zweckrationalität*) tarafından manipüle edilen iktisadi ve hukuki yapının, toplumdaki iletişimsel eylemi bütünüyle ele geçirmesi tehlikesine dikkat çekmektedir. Habermas’ın temel hipotezi, önceki çalışmalarında taslağını sunmuş olduğu, iki rasyonalite biçimi arasındaki – Weber’e karşı – ayrımdır. Ona göre modernitenin felsefi söylemi açısından bir tarafta, doğası gereği araçsal ya da stratejik, başarıya yönelmiş, bir hedef doğrultusundaki rasyonel eylem bulunmaktadır (1989, ss. 172-174). Etik-yaşamın yeniden üretimine karşılık gelen sistem; para ve iktidarla dolaymlanan işlevsel alt-sistemlerin garantisi altındadır. Diğer tarafta ise, ben-merkezci başarı hesaplarının değil, karşılıklı anlama taleplerinin yöneldiği iletişimsel rasyonel eylem yer almaktadır (1989, ss. 228-232). Bu türden bir eylem, yaşam-dünyasının, dile dayalı araçlar vasıtasıyla, tıpkı aile, sivil toplum örgütleri ve kamusal alanda olduğu gibi, ortaklaşa bir kavrayış ve müzakere temelinde sembolik olarak yeniden üretimine dayanır (Habermas, 2000, s. 350). Weber’in aksine Habermas, stratejik ve işlevsel rasyonalitenin, yaşam-dünyasını “sömürgeleştirmek” zorunda kalmaksızın kendi yapısal sınırlarını – pazar

ekonomisi ve bürokratik devlet – içinde kalabileceğine ikna olmuş gözükmektedir (Bernstein, 1988, s. 21).

Sonuç olarak Aydınlanmacı rasyonalizmin sarsılmaz bir savunucusu olan Habermas, modern aklın, Hegel’in çalışmalarında görüldüğü gibi, inşa edici bir özgürlük felsefesine sahip olduğunu iddia etmekten kaçınmaz. Toplumdaki mevcut çıkarlara ilişkin kamusal ve akılcı bir tartışmayı ön plana yerleştiren “pragmatik bir model sayesinde”, değerler-arası çatışmalar rasyonel bir çözümlenmeye kavuşabilecekken; söz konusu tartışmanın çerçevesini ise ahlâki-hukuki evrensel normların bilinçli üretimi oluşturacaktır (Habermas, 2000, ss. 365-367). Habermas’a göre, dil ile dolayımlanan “kurumsal çerçevede bir rasyonelleşme”; yani “ötekileştirmeyi engelleyen ve tahakkümden muaf bir kamusal tartışma” sayesinde, “eylemi yönlendiren ilke ve normların kapsayıcı ve arzu edilebilir karakteri üzerine” rasyonel bir anlaşmaya/zemine ulaşılabilir (Habermas, 2009, ss. 103-104). Öyleyse, Habermas açısından temel mesele modernitenin kurucu ilkelerinin aşkınlıktan koparılan bir iletişimsel rasyonalite içerisinde tekrar yorumlanması olacaktır. Felsefi bir sorun olarak modernitenin inşacı gücü karşısında Kant, Hegel ve Marx’ın ürettiği tezlerin tarihsel-eleştirel yeniden yorumu, Habermas açısından, Fransız Devrimi’nin temel ilkelerini günümüzde savunmanın olanaklarını da tekrar düşündürür (Habermas, 2021, s. 548).

Geçtiğimiz yüzyılda, Habermas’ın modernitenin normatif savunusuna yönelik görüşlerine en yetkin itirazlardan birini, aynı zamanda Weberci paradigmanın çok daha karmaşık bir şeklini yapılandırarak betimleyen Fransız filozof Michel Foucault geliştirmiştir. “Disiplinci iktidar” (*disciplinary power*) ve “yönetimsellik” (*governmentality*) kavramları üzerine geliştirdiği tezlerle Foucault, Weber’in formel rasyonalite kavramının politik ve kültürel sonuçlarını en ileri aşamaya taşımıştır. İktidar ilişkileri, Foucault açısından, toplumsal ilişkiler bütünüünün tamamında şekillenir ve bu nedenle de iktidar analizi politik kurumların ve pratiklerin tekil çalışmalarına indirgenemez. Öyleyse siyasi kurumların sınırlı normatif analizini bırakıp bir örnek model sunabilmesi açısından ivedilikle aileler, iş yerleri, sağlık kurumları ve hâkimiyetler gibi toplumun sınırlarına nüfuz eden daha geniş kılcal iktidar ağlarını anlamaya yönelik bir arkeolojik çalışmaya geçilmelidir (May, 2006, s. 43). 1975 yılında yayımlanan *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde doğrudan bedenler üzerinde faaliyet gösteren bir iktidar biçimi olarak “disiplinci şiddet” ayrıntılı bir biçimde analiz eden Foucault, disiplinci iktidarı en temelde yasanın hâkimiyetine karşıt olarak konumlandırırken; 18. yüzyılda parlamenter rejimin şekillenmesi ile aleni ve usulen eşitlikçi bir yasal çerçevenin oluşmasının mümkün olduğunu, bunun ise disiplinci mekanizmaların gelişmesine ve genelleşmesine eşlik ettiğini iddia etmiştir (1977, s. 93). Yasanın hâkimiyeti yasal/yasa-dışı ikiliğinde iş görürken, disiplinci iktidar normlar üzerinden çalıştığı için çok daha nüanslı ayrımlar yapabilmektedir. Disiplinci iktidar öncelikle, sağlıklı/hasta, normal/anormal, korunaklı/açık karşıtlıklarının kaygan zemininde faaliyet gösterir. Sonuç

olarak, bu iktidar şekli “sadece cezalandırıcı ve sınırlandırıcı değil, aynı zamanda düzelen, onaran, düzenleyen ve yerine geri koyandır. Özetle, “disiplinci iktidar öznellik üretir” (Butler, 2015, s. 24). Bu özneliği mümkün kılan toplumsal yapı ise, Hegel ve Habermas’ın beklentilerinin aksine, “negatif bir evrenselliğe” (Jay, 2014, s. 134) sahip gözükürken umut edilen özgürlükçü etik-yaşam, yerini çok daha acımasız bir demir kafese bırakır.

Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Foucault’ya göre modernliğin kendisi paradoksal bir şekilde tabiyet pratiklerinin sistematik bir şekilde genişletildiği yeni bir bilgi rejimine işaret eder. Öznenin sürekli yeniden “rehabilite edilerek” üretilebildiği böylesi mikro kurumların varlığı, modernliğin felsefi söylemine ilişkin Weberci bir bakış açısını bir adım daha ileri taşımaktadır. Artık demir kafesin yerini aşı merkezleri, psikiyatri kurumları, modern hapishaneler ve kamplar alır. Modernliğin biçimsel aklı, bir yandan etik-yaşamın mikro alanlarına sızarak durdurulması neredeyse imkansız şiddet rejimleri yaratırken, üstüne bir de bunları modern devletlerin yurttaşlarına “özgürlüğün yeni imkânları” olarak sunar ve yurttaşlarına bu pratikleri büyük ölçüde inandırır. Nitekim 1976 yılında College de France’de verdiği ve *Toplumun Savunmak Gerekir* başlığı altında yayımlanan ders notlarında Foucault, Batı toplumlarının bürokratik idaresinin gerçek tarihsel sürecini, kamu idare tekniklerinin geliştiği, yayıldığı ve politik alanda baskın olduğu tarihsel sürece göndermede bulunarak açıklamış (2021, ss. 55-76); yönetmenin, tarihsel olarak çocukların idaresinden ruhun dinsel rehberliğine ve oradan toplumsal bağımsızlık yaratma çabalarına kadar geniş çaplı pratiklere uzandığını, modern devlet bağlamında ise nüfus idaresi biçimini aldığı iddia etmiştir (2021, ss. 85-92). Özetle Habermas’ın modernliğin normatif imkânlarını aradığı her yerde, Foucault disiplin edici iktidar pratiklerinin yönetimine ilişkin kompleks bir ağ görmüştür. Modern öznenin etik-yaşamdaki oluşumu her açıdan eğitimcilerin, psikologların ve doktorların yönettiği “uyruklaştırma pratiklerine” (2021, ss. 97-99) dönüşürken, iktidarın beden üzerindeki bu kapsayıcı teknolojisi aynı zamanda Aydınlanmanın özgürleştirici tezlerini de boşa çıkarır. Sonuç olarak Hegelci modern inşacılık (*Bildung*), Foucault’ya göre, postmodern dönemde toplumun büyük bir hapishaneye dönüşmesinden ibaret kalacaktır.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz bu tartışmanın modernliğin felsefi söylemi açısından nihai bir sonuca ulaşmadığını görmekteyiz. Öte yandan her iki paradigmanın merkezi uğrak noktalarının vurgulanması bu çalışma için kritiktir. Bu açıdan modernliğin felsefi söylemini bütünlüklü bir şekilde kavramak, aklın hem tahakkümcü hem de iletişimsel boyutlarını ayrıntılarıyla yorumlamayı gerektirmektedir. Hegel’in etik-yaşam tezinden Habermas’ın iletişimsel akıl kuramına, Weber’in “demir kafes” alegorisinden Foucault’un disiplinci iktidar tezlerine uzanan bu tarihsel süreç, Pamuk’un *Veba Geceleri*’nde ortaya koyduğu modernlik anlatısı için de yetkin bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Pamuk’un *Veba Geceleri*’nde, diğer bütün romanlarından farklı olarak, Batı rasyonalitesinin Doğu karşındaki normatif üstünlüğünü tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde savunması, modernliğin

felsefe söyleminin kuramsal açıdan bu son eserinde ne kadar ön plana çıkarıldığının bir işareti olarak anlaşılmalıdır.

3. Bir Salgının Anatomisi ve *Minger Adası*'nın Tarihsel Dönüşümü

Veba Geceleri'nin açılış cümlesinde göreceğimiz üzere, hayali Minger Adası üzerine kurulan bu anlatı “hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir” (Pamuk, 2021, s. 11). Bu açıdan, Minger Adası'nın tarihsel ve politik dönüşümünün hikâyesi arkasına Hegelci tarih felsefesini de alan modern bir epik olma iddiasını taşımaktadır (Kahraman, 2021). Mîna Mingerli tarafından kaleme alınan metin, hem kurgu içine yerleştirilen bir tarih okuması hem de tarih içine yerleştirilen bir estetik anlatı olarak ilerlemektedir. Adadaki gözlemlerin ilk olarak mektuplarla aktarılması, bu mektupların ise daha sonra bir anlatıya dönüşme serüveni aslında modern bireyin yoruma ve otonomiye ilişkin güçlü sezgilerine de göz kırpmaktadır. Bu hermeneutik aktarımın modernliğin felsefi söylemi açısından anlamını araştırmadan önce, metnin temel kurgusunu kısaca gözden geçirelim.

Veba Geceleri, tahttan indirilen önceki Padişah V. Murat'ın kızı Pakize Sultan ve eşi Nuri Paşa'nın önemli bir diplomatik heyete katılmak için Çin'e gitmek üzere İstanbul'da Aziziye Gemisi'ne binmeleriyle başlar. Başarılı ve çalışkan bir karantina uzmanı olan Nuri Paşa, Abdülhamit tarafından Pakize Sultan ile evlendirilmiş ve saraya damat olmuştur. Gemi, Saray'dan gelen talimatla rotası dışına çıkarak İzmir Limanı'na kaptanın dahi kim olduğunu bilmediği esrarengiz birilerini almak üzere yavaşır. Kısa zaman sonra bu yolcuların İzmir'deki veba salgınını altı haftada başarıyla durduran Osmanlı İmparatorluğu'nun efsanevi Sağlık Başmüfettişi, namılı kimyageri, Osmanlı eczacılığının kurucusu ve Doktor Nuri Paşa'nın da hocası olan Bonkowski Paşa ve onun muavini Doktor İlias olduğu anlaşılır. Gemidekiler Padişah'ın “Osmanlı Devleti'nin en önemli iki veba uzmanını (diğeri Damat Doktor Nuri Paşa) niye Çin'e” (Pamuk, 2021, s. 17) gönderdiğini merak ederken; Bonkowski Paşa ve yardımcısı Girit yakınlarındaki Minger Adası'nın başşehri Arkaz'da gemiden inerler. Adaya iner inmez, Abdülhamit tarafından adada başlayan salgını durdurmak üzere görevlendirildikleri anlaşılır. Hemen tetkiklere başlayan ve salgının veba olduğunu anında tespit eden Bonkowski Paşa, adaya varışının ikinci günü esrarengiz bir biçimde öldürülür. Bunun üzerine Padişah Abdülhamit o sırada İskenderiye'de olan diğeri salgın uzmanı Doktor Nuri Paşa'yı eşi ile birlikte salgını durdurmak ve cinayeti, “Sherlock Holmes hikâyelerinde olduğu gibi” (Pamuk, 2021, s. 156), aydınlatmak üzere Minger Adası'na yollar. Doğma büyüme Mingerli olan Pakize Sultan'ın muhafızı Kolağası Kâmil de bu gezide onlara eşlik etmektedir. İşte *Veba Geceleri*'nin 20. yüzyılın hemen başında, 22 Nisan 1901 gecesi bu şekilde başlayan hikâyesi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme serüveninin de ileri bir aşamasına karşılık gelmektedir.

Akdeniz'deki diğeri adalarından farklı olarak nüfusu Rum ve Müslümanlar arasında eşit olarak bölünen Minger'in bir özelliği de adadaki Müslümanların çoğunun adaya binlerce yıl önce Aral Gölü'nün güneyinden

göç etmiş ve hâlâ aralarında kendi dillerinde konuşan Minger adlı bir etnik gruptan oluşmasıdır. Klasik bir Osmanlı bürokrati olan adanın deneyimli valisi Sami Paşa, uluslararası bir komplo olduğunu düşündüğü bu cinayetin soruşturmasını Murakabe Müdürü Mazhar Efendi ile birlikte kendi usulünce yapmak istediği için Damat Nuri Paşa'yı mümkün olduğunca bu soruşturmaya karıştırmamaya çalışacak ve onu daha ziyade salgını durdurmaya yönlendirecektir. Zaten Vali Sami Paşaya göre şehirde bir salgın olduğunu iddia etmek mümkün değildir (Pamuk, 2021, s. 37). Bu arada adanın önde gelenlerinden, cemaat liderlerinden, din adamlarından, memur bürokratlardan, doktorlardan ve konsoloslardan oluşan bir karantina heyeti oluşturulur ve çalışmalara başlanır. Salgının kontrol altına alınması için adanın bütünüyle karantina bölgesi ilan edilmesi gerekir ama adayı oluşturan farklı toplum kesimleri çeşitli nedenlerle bu kararı hemen almak istemezler.

Vali Sami Paşa, salgını ve cinayeti Minger Adası'nın – Girit Adası'nda olduğu gibi – Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkması için iç (Rum milliyetçileri) ve dış düşmanlarca (Batılı devletler) tezgâhlanan bir komplo olduğunu düşünmekte; bu nedenle veba salgınına büyütmemeye çalışmaktadır. Öte yandan her biri adadaki bir gemi şirketini himaye eden konsoloslar ise ticari çıkarlarını gözetmekte, karantina ilan edilmeden gemileriyle mümkün olduğunca çok yolcu taşımak istemektedirler. Arkaz şehrinin zengin Rumları bir an önce adadan kaçmak için karantınayı geciktirmek isterken, adanın “Hristiyanlara göre fakir eğitimsiz ve dünyadan kopuk” (Pamuk, 2021, s. 134) Müslümanları ise salgını pek de ciddiye almazlar. Adadaki tekkelerin mensupları ve şeyhleri vebayı adaya müdahale etmek için doktorların özellikle getirdiğini iddia etmekte ve dış güçlerin işbirlikçisi olduklarını düşündükleri için onlardan ve karantinadan açıkça nefret etmektedirler. Saray'ın ve Batılı devletlerin asıl hedefi ise adalılarının sağlığı değil salgının İstanbul'a ve diğer şehirlere sıçramasını önlemektir.

Dolayısıyla Minger Adası'nda tam bir karantina/kapanma kararı hemen alınmaz ve salgın durdurulamaz. Bu gelişmede adadaki dinsel, etnik ve kültürel farklılıklar, dönemin uluslararası konjonktürü, Minger siyasetinin içsel dinamikleri ve meseleyi uzaktan izleyip telgraflarla kontrol etmeye çalışan Padişah Abdülhamit'in bizzat kendisi de rol oynamaktadır. Böylece bir yandan cinayet soruşturması sürerken veba da her geçen gün kontrolden çıkarak adayı kasıp kavurmaya başlar. Özetle, Minger Adası'nda yaşanan bu krizin ilk aşamasında modernliğin kurucu ilkelerinin hem Osmanlı bürokratları hem de Hristiyan olmayan Müslüman nüfus için nasıl bir gerilime dönüştüğüne tanıklık ederiz. Weber'in işaret ettiği aklın araçsal dinamiklerinin adanın yöneticileri ve Müslüman ahalisi için düzenli bir “metafizik endişeye” (Pamuk, 2021, s. 114) yol açtığını görürüz. Başta Vali Sami Paşa olmak üzere, adadaki bürokratik idarenin hem akılcı hem de akıldışı eylemleri ise, Hegel'in de vurguladığı üzere, modern dünyanın çelişkileri arasında sıkışan ve tam da bu sebeple etik-yaşamdaki çatallanmayı derinlemesine yaşayan bireylere örnek gösterilebilir (Hegel, 1977, s. 334). Osmanlı İmparatorluğu ve onun 29. Vilayeti olan Minger Adası bu diyalektik

karmaşanın tipik modern bir döngüsünü yaşamaktadır. Temel olarak *Veba Geceleri* bu döngünün yaklaşık altı aya uzanacak tarihsel anlatısını sergilerken, krizin modernliğin felsefi söylemi içerisine konumlandırılacak aşamalarını sırasıyla betimler.

O halde, *Veba Geceleri*'nin tarihsel anlatısının arkasında saklanan temel gerilim nasıl açıklanabilir? Belki de Mingerli Kolağası Kâmil'in küçüklüğünde Arkaz şehrinin Merkez Postanesi içerisinde yer alan – 1881 yılında o “on bir yaşındayken büyük ve unutulmaz bir törenle” (Pamuk, 2021, s. 111) açılan – Teta marka saatin karşısında yaşadığı unutulması güç tecrübeye bir an için geri dönebiliriz. Bu tecrübe Kâmil'de “metafizik denebilecek bir endişe ortaya çıkarmıştır” (Pamuk, 2021, s. 114). Postaneye, Padişah Abdülhamit'in hediyesi olarak gönderilen bu saat üzerinde “hem Arap hem de Avrupa rakamları” (Pamuk, 2021, s. 114) yazılıdır. Kâmil'in metafizik endişesine sebep olan bu ikili durumun yarattığı karmaşa/gerilim/paradoks, küçüklüğünden beri onun peşini bırakmaz: “İki değişik saat değişik rakamlarla aynı ânı gösterebilir miydi? Tahta oturduktan sonra bütün Osmanlı vilayet merkezlerine saat kuleleri diktiren Padişah, bu saatlerin her yerde hep aynı saati göstermesini istiyorsa, üzerlerinde hem Arap hem Avrupa rakamları niye yazıyordu?” (Pamuk, 2021, s. 114). Kolağası Kâmil'in çocukluğunda ilk kez hissettiği bu metafizik endişe, *Veba Geceleri*'nde sadece bu deneyimle sınırlı kalmayacaktır. Nitekim yıllar sonra veba salgını sebebiyle Minger Adası'nda yaşanan krizin de böylesi bir etkiye yol açtığı söylenebilir. Kolağası Kâmil böylesi bir metafizik endişeyi “Fransız İhtilali ve Hürriyet hakkındaki cildi kopmuş, eskimiş kitap sayfalarında” (Pamuk, 2021, s. 114) gezinirken, “Padişah hazretlerinin Avrupalıların zoruyla aslında kendi inanmadan koyduğu yasakları” (Pamuk, 2021, s. 204) düşünürken veyahut Minger Vilayet memurların karantina mücadelesini gözlemlerken (Pamuk, 2021, s. 246) tekrar ve tekrar hissedecektir. Doğu-Batı gerilimin Minger Adası'nın temel sorunsalı haline geldiği bu dönemde, Kolağası Kâmil'in bu metafizik endişeden arınabilmesi pek mümkün görünmez.

Veba Geceleri'nin hikâyesi, birbirine içine geçen dört krizle yakından ilişkilidir. Bu krizler sırasıyla: 1) Minger Adası'nda baş gösteren veba salgını, 2) Bu salgının boyutlarını görmezden gelen vilayetın bürokratik kadrosu, 3) Salgını ivedilikle bitirmesi için adaya gönderilen karantina mütehassısı ve kimyager Bonkowski Paşa'nın gizemli ölümü ve son olarak 4) Veba salgınının tesadüfi/olumsal bir sonucu olarak düşünülebilecek Minger milli uyanışının bir devrime dönüşerek adanın Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuşu. Bu birbirinin içerisine geçmiş dört mesele, aynı zamanda Minger'deki temel aktörlerin Batı rasyonalizmi karşısında aldıkları tavırları açıklamak için de önemli göstergelerdir. Minger Adası'nın yüzleşmek zorunda kaldığı temel gerilim, bir başka deyişle metafizik endişe, sadece veba salgınının yol açtığı maddi ve manevi zararlarla sınırlı değildir. Nitekim İzmir Valisi Kıbrıslı Kâmil Paşa, kendi şehrinde daha önce yaşanan salgını başarılı bir yönetimle kısa bir zamanda sona erdirebilmiştir. Hâlbuki Minger Adası'nda yukarıda da

değ inildiği üzere salgını önleyecek karantina önlemleri hakkında olağanüstü bir dirençle karşılaşılmıştır. Minger'in Osmanlı bürokrasisi adına en önemli temsilcisi olan Vali Sami Paşa'nın, salgının resmen olmadığını iddia etmesi, hatta bir adım daha ileri giderek salgını görmezden gelmesiyle başlayan gelişmeler (Pamuk, 2021, ss. 37-39), Batı-dışı toplumlarda modern dünyanın krizleriyle mücadele etmenin yarattığı sözü geçen "metafizik endişeyi" gözler önüne serer.

Modern rasyonalizm, bir önceki bölümde Hegel'e atıfla dile getirildiği üzere, kendisinin sebep olduğu krizleri daha yetkin akılsal çözümlemelerle aşmaya yönelik felsefi bir tutumu içkin olarak barındırır. 20 Yüzyıl'ın hemen başında 1901 yılında, birçok açıdan Batı rasyonalizmiyle bütünleşmiş Osmanlı İmparatorluğu ve onun 29. vilayeti olan Minger Adası, Kolağası Kâmil'in çocukluğunda yaşadığı türden ikili gerilimlerle karşı karşıyadır. Evrenselin karşısında tikelin, bireyin karşısında cemaatin, bilimin karşısında dinin, okulun karşısında caminin, laikliğin karşısında teleolojinin, eczanenin karşısında aktarın, ilacın karşısında muskanın, özgürlüğün karşısında geleneğin yarattığı gerilimlerin bir sonucu olarak beliren bu metafizik endişe en sonunda modern dünyanın bir parçası olmanın bütün paradokslarını da ortaya çıkarır. *Aziziye* gemisinde adaya doğru ilerleyen Bonkowski Paşa'nın Doktor Nuri'ye söylediği gibi "karantinayı kabul etmek Garphlaşmayı kabul etmektir ve Doğu'ya gittikçe bu durum çetrefilleşir" (s. 23). Hegel'in modern toplumlarda bahsettiği türden bir yabancılaşma, şimdi Batının hemen çeperinde bir toplum modeli olarak düşünebileceğimiz Minger Adası'nın düzenli olarak yaşadığı bu çatallaşmada ortaya çıkar. Kolağası Kâmil'in hem Arap hem de Avrupa rakamlarına bakarken yaşadığı endişe, adanın veba salgını karşısında takındığı tavırda kendini gösterirken, *Veba Geceleri*'nde modernitenin dönüşüm sancıları ve Batı aklının araçsal dinamiklerini kendi etik-yaşamına eklememeye çalışan geç-modern toplumların krizleri birlikte ele alınır.

Modernliğin felsefi söylemi, *Veba Geceleri*'nde iki temel başlık altında izlenebilir. Romanın ilk yarısındaki asli tartışma konusu bilimin modern dünyadaki önemi ve konumu üzerine kuruludur (Eldem, 2021, s. 21). Bir salgın karşısında alınması gereken önlemler üzerine yürütülen bu tartışmadaki ana mesele modern bilimin hegemonyasını kabul etmekteki istek ve direnç arasındaki gerilim üzerine kurulur. Minger Adası'nın idarecilerinin veba salgınına yönetme konusundaki stratejileri bir taraftan onların modern aklın araçsal ve teknik boyutlarını hangi ölçüde içselleştirdiğini gösterirken, öte taraftan karantina konusunda asli aktörlerinin aldığı tutumlar okuyucuya adadaki modern etik-yaşamın boyutları hakkında da fikir verir. Romanın ikinci yarısındaki temel tartışma ise siyaset ve cemiyet arasındaki ilişkilerin hangi düzlemlerde ilerlediği üzerinedir (Irmak, 2021, s. 33). Nasıl bir toplumda hangi kültürel kodlarla ve ne tür bir siyasal rejim içinde yaşanması gerektiği üzerine yürütülen bu tartışma, aynı zamanda Minger Adası'nın modernitenin ahlâki ve etik söylemine karşı takındığı tavrı da açığa çıkarmaktadır. Nitekim veba salgını ve milli uyanış arasında kurulan rabita,

Pamuk'un modernitenin felsefi söylemine ilişkin tözsel bakış açısını da ele vermektedir. Bu tözsel yaklaşım metafizik çelişkileri aşabilecek bir tavır sergilemek ve böylece Batı-dışı toplumların da modernliğin felsefi söyleminin evrensel değerlerini – bilimin üstünlüğü, bireyin otonomisi, burjuva demokratik devrimin kurumsal yapıları, anayasal hukuk devlerinin güvenceleri gibi – tamamıyla benimsemesi anlamına gelecektir. Şimdi bu iki ana başlığı, Minger Adası'nda açığa çıktığını düşündüğümüz üç farklı bakış açısıyla/tavırla yorumlamaya ve Pamuk'un bunlar arasında hangisine daha yakın durduğunu kısaca açıklamaya çalışalım.

Minger Adası'ndaki krize ilişkin ilk tavır “muhafazakâr modernlerin” yaklaşımı olarak anlaşılabilir. Bir ölçüye kadar Batı aklının formel ayrımlarını kabul eden bu bakış açısının gövdesini modernliğin biçimsel savunusu oluşturmaktadır. Buradaki temel felsefi tutum, Gökalp'in özlü deyişinde vurguladığı üzere, medeniyet ve hars arasındaki narin dengeyi yakalayabilmekte aranmalıdır (Ülken, 2007, ss. 15-16). Başta Padişah Abdülhamit olmak üzere bu tavrın Minger Adası'ndaki en yetkin temsilcileri adanın son valisi Sami Paşa ve Murakabe Müdürü (aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin ilk başkanı) Mazhar Efendi olacaktır. Nitekim adaya veba salgını yönetip sonlandırması için gönderilen Bonkowski Paşa'nın öldürülmesinin arkasında Abdülhamit'in olması; Padişah'ın siyasal İslamı Batı karşısında politik bir strateji olarak kullanması; zor ve şiddetin modern özgürlükler karşısında her zaman bir çözüm olarak düşünülmesi; roman boyunca anılan Ali Suavi, Namık Kemal, Mithat Paşa gibi figürlerin yaşadıkları sürgünler ve trajik ölümleri; Abdülhamit'in adadaki gölgesi olarak düşünülebilecek Vali Sami Paşa'nın her aşamada denge siyasetini ön plana çıkarması; yine Sami Paşa'nın adanın çok-kültürlü yapısına rağmen Müslüman nüfusu özellikle koruyup kollaması; Minger Valisi'nin karantinaya sürekli kuşku ve endişeyle yaklaşması, güvenlikten sorumlu Murakabe Müdürü Mazhar Efendi'nin bütün adayı bir istihbarat ağıyla örüp denetlemeye çalışması; “muhafazakâr modern” olarak tanımlanabilecek bakış açısının somut sonuçları olarak belirir. Vali Sami Paşa'nın Doktor Nuri'ye, Abdülhamit'in Sherlock Holmes ilgisi bahsinde ettiği şu sözler bu bakış açısının bütün özelliklerini sergilemektedir:

Herkesin eşit olması, cemaatin değil, ferdin sorumlu olması, Avrupai hükümler, hürriyetler, bunlar hep güzel şeyler... Ama Tanzimat, Avrupai reformlar netice itibarıyla Osmanlı memleketindeki gayrimüslim tebaayı, Hıristiyanları daha da kuvvetlendiriyor. Haşmetmeab Kanun-i Esasi'nin, hürriyetlerin, reformların ve vatandaş haklarının ümmet-i Muhammet'in ve şeriatın yararına olmayacağını görerek hemen onları uygulamadan kaldırdı. Öyle değil mi? (Pamuk, 2021, s. 164)

Kolağası Kâmil'in modernliğin krizi ve imkânları karşısında tecrübe ettiği “metafizik endişe”, Vali Sami Paşa'da kendisini “metafizik çelişkiye” bırakır. Bir açıdan Padişah Abdülhamit ve Osmanlı bürokrasisi, Weber'in yukarıda

dile getirdiğimiz formel rasyonalitesini sonuna kadar sahiplenmektedir. Minger Vilayeti ekonomisi, altyapısı, eğitim ve idari kurumları ve hatta hastaneleri ile Batı rasyonalizminin biçimsel yapısını sonuna kadar benimsemiş gözükmeyle beraber, felsefi düzlemde geleneğinin kurucu söylemi olan Doğu despotizmi ve şeriat, modern aklın etik ve politik çerçevesini reddeder. Abdülhamit, iktidarına ve dolaylı olarak Müslüman nüfusa bir getirisi olmadığını fark ettiği anda modern özgürlüklerden vazgeçmiştir. Batı tipi bir anayasanın iktisadi getirilerinden yararlanmak istemekle beraber, Padişah tebaanın yurttaş olmasını asla kabul etmez. Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamına yayılmış olan modern kurumlar, *Veba Geceleri* için kritik bir öneme sahip modern postanede olduğu gibi, tamamıyla Babıali'nin otoriter yönetimine hizmet etmek için kullanılır. Vali Sami Paşa'nın da bu tür bir yaklaşımdan uzak olmadığını roman boyunca defalarca gözlemleriz.

Metafizik endişenin yerini alan bu metafizik çelişki, modernliğin felsefi söylemini sadece formel düzeyde kabul eder. Osmanlı bürokrasisinin tamamına yayılan bu temel çelişki, Hegel ve Habermas'ın vurguladıkları türden bir kapsayıcı/bütünlükçü rasyonalite anlayışına da uzaktır. Nitekim Sami Paşa'nın karantina yönetimine ilişkin gözlemleri “muhafazakâr modernlerin” düşünce yapısını tam manasıyla açığa çıkarır:

Osmanlı bürokrati yani bütün memleketin selametini düşünmesi gereken bir Vali Paşa, benzeri vakalarda eğer öncelikli olarak Müslümanları korumayı ve onlarla dayanışmayı düşünürse, gerekli modern reformları yapması ve modern usul ve teknikleri kullanması zorlaşıyordu. Yok, eğer Vali Paşa modern Avrupa reformlarını ve usullerini samimiyetle öncelikli görürse, özgürlük, eşitlik ve teknik gelişmelerle hızla büyüyen Hıristiyan burjuvazisi yeni imkânlardan çok daha iyi yararlanıyor ve ülke Avrupalılaştıkça Müslümanlar güçten düşüyordu. (Pamuk, 2021, s. 246)

Padişah Abdülhamit'i, Vali Sami Paşa'yı ve Murakabe Müdürü Mazhar Efendi'yi ele geçiren bu muhafazakâr bakış açısı, son kertede modernliği bir güvenlik ve yönetim sorununa indirger. Bu bakış açısına göre modern rasyonalitenin bilim, ahlâk veya estetik üzerine geliştirdiği saptamalar sadece güvenlikçi bir siyaset algısıyla değerlendirilir. Öyle ki veba salgını hakkında alınması gereken tedbirleri dış güçlerin Müslüman-Hıristiyan kavgası çıkararak Minger Adası'nı Osmanlı'nın elinden almak üzere kurgulanmış bir “oyun” (Pamuk, 2021, s. 37) olarak yorumlayan da, Minger Devleti'nin bağımsızlığı sonrası, “Hür Minger'de matbuat hürdür, ama bu tarihi ve milli meselelerde bize sormadan her aklınıza geleni yazmayınız” (Pamuk, 2021, s. 336) şeklinde konuşan da aynı Sami Paşa'dır. İmparatorluktan cumhuriyete uzanarak devamlılık gösteren bu bakış açısının modernliğin özgürlükçü dinamikleri karşısındaki tutumu da son derece dar bir çerçevede ilerler.

Minger Devrimi sonrasında kurulan yeni cumhuriyetin ilk başkanının önceki dönemin eski istihbarat müdürü olması da bu devamlılığın bir başka göstergesidir. Sonuç olarak “muhafazakâr modernliğin” sınırlarını Weberci akıl anlayışı belirlerken, bu politik tavır modern özgürlük idealine de şüpheyle yaklaşacak, onun karşısında her defasında geleneğinin tutucu söylemini ve otoriter yönetim tarzını savunacaktır.

Veba salgını ve modernitenin krizine ilişkin ikinci bakış açısı Şeyh Hamdullah’ın başını çektiği “Müslüman anti-modern” bakıştır. *Veba Geceleri*’nde Minger Adası’nın nüfusunu Katolik, Ortodoks ve Müslümanlar cemaatler oluşturmaktadır. Bu cemaatlerin (*Gemeinschaft*) dünya ile kurdukları ilişkideki en belirleyici nokta dini pratiklerinin modernlik ile kurdukları ilişkide yatar. Salgına karşı Müslüman olmayan cemaatlerin tavrı, adayı terk etmek veya olabildiğince salgından sakınmak şeklinde gelişirken, Minger’de 28 tekkeyle temsil edilen Müslümanların yaklaşımı kısaca vebayı ciddiye almamak veya bu illetin de Allahtan geldiğine inanmaktır. Halifiye tekkesinin lideri Şeyh Hamdullah’ın salgına yaklaşımı da bu kaderci ve biraz da küçümseyici bakış açısıyla özetlenebilir. Nitekim, salgının şiddetlendiği ve Arkaz şehrinde kayıpların giderek arttığı bir dönemde, Dr. Nuri’nin şehrin Müslüman mahallerini gezerken karşılaştığı on yaşındaki Tahsin’in sözleri, Müslüman etik-yaşam dünyasını anlamak için okuyucuya bütünlüklü bir perspektif sunar. Salgının bir an önce kontrol altına alınabilmesi adına uygulanan karantina karşısında, Müslümanlar şehirdeki şeyh ve hocaların yazdığı muskalara yönelmiştir. Tahsin, Turunçlar ve Çite mahallelerinde gezerlerken karşılaştığı doktorlara “babasına vebanın işlemeyeceğini, çünkü hem babasında hem de kendinde ‘bunlardan’ olduğunu” (Pamuk, 2021, s. 229) söylemiştir. Tahsin’in gururla bahsettiği bu şey, “karınca duası misali küçük küçük yazılmış, okunmuş üflenmiş bir kağıt” (Pamuk, 2021, s. 229) parçasıdır. Hadisenin bütün açıklığıyla gösterdiği üzere, Müslüman anti-modernler, Padişah Abdülhamit ve Vali Sami Paşa’dan farklı olarak modernliğin tümüne yönelik bir itirazda bulunurlar.

Minger karantinasının ilk dönemdeki başarısızlığının altında, salgının Foucault’un vurguladığı türden modern tıp teknikleriyle yönetilmesine karşı bütünlüklü bir İslami tavır ve direnç yer alır. İronik bir şekilde, adadaki şeyhler ve hocalar, Vali Sami Paşa’nın modernite algısından çok daha derinlikli bir gözlem gücüne sahip görünürler. Şayet Müslümanlar var gücüyle modernitenin karşısında duramazlarsa, Batı rasyonalizmi “demir kafes”in alanını genişleterek Doğu toplumlarını da yönetmeye başlayacak ve en sonunda Müslümanları yutacaktır. Sağlıktan eğitime, hukuktan ahlâka kadar uzanan bu akılsallık, hiç de Padişah Abdülhamit ve taraftarlarının varsaydıkları gibi stratejik bir tercihle durdurulamaz. Şeyh Hamdullah’ın öngörüsü, Weber-Foucault izleğini doğrularken yani modern rasyonalizmi bütünsel bir biçimde değerlendirirken, alternatif bakış açısını Batı’nın normatif aklında aramaz. Tereddüt etmeden yapılması gereken Gökâlpcî bir yarı gönülsüz modernite savunusu yerine, bir an önce geleneğin sahih kodlarına geri dönmektir. Siyasal İslam bu haliyle düşünüldüğünde tamamıyla

anti-modern bir bakış açısını sergiler. Şeyh Hamdullah, adada milli uyanışın yaşandığı bir dönemde, bu bakış açısını Dr. Nuri'ye "limon çiçeği kokan ve kitap dolu bir odada ciltler, el yazmaları, sararmış eski sayfalar, risaleler" (Pamuk, 2021, s. 286) arasında gayet sarıh bir şekilde şöyle ifade eder:

Veba ve salgın hastalıklar konusunda İslam âleminde iki fikir hâlâ birbiriyle maatteessüf şiddetle çatışmaktadır. Birincisi, 'Veba Allah'tan gelmektedir ve ondan kaçış hem beyhudedir hem de kaderden kaçmaya kalkmak gibi zor ve tehlikelidir' görüşüdür. Zaten Hazreti Muhammed, 'vebanın bulaşıcı olduğunu söyleyenler kuşlardan, baykuşlardan, yılanlardan işaret okuyup medet umanlar gibidir' buyurmuşlardır tıpkı Hurufiler gibi. Veba çıkınca en iyisi tevekkülle kendi içine çekilmek, kimseciklere görünmeden, ruhunu zehirlemeden beklemektir. Avrupalılar böylelerine maatteessüf hiç anlamadan 'kaderci' derler. İkinci fikir ise vebanın bulaşıcı olduğu kanaatidir. Kişi ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, ölmek istemiyorsa, o hastalıklı yerden, o havadan ve o insandan kaçmalıdır. Peygamber efendimiz 'Cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaçın' yolundaki hadisi şerifi de bu görüşü destekler. Ama veba içimizdeyse zaten kapıyı kilitlemek de, kaçmak da para etmez. O zaman Allah'a sığınmaktan başka çare yoktur. (Pamuk, 2021, ss. 286-287)

Bununla beraber, tekkenin, karantina memurları tarafından ilaçlanmasına şiddetle itiraz ederken sarf ettiği sözler modernitenin pratiklerine karşı gösterilen etik tavrı da sergiler: "Ecdadımızdan bu yana bizim en kutsal emanetimiz olan yün hazinesini lizollü suyla bir anda çamur yığını haline getirmek hangi vicdana sığar?... Bu lizol rezilliğini Doksanüç Harbi'nde Moskof bile yapmadı" (Pamuk, 2021, s. 287). Vali Sami Paşa'nın ve Dr. Nuri'nin, Şeyh Hamdullah'tan Cuma hutbesinde karantinayı desteklemesi istendiği zaman, hocanın verdiği polemik yanıt Minger Adası'ndaki karantina uğraşısının Müslüman cemaat tarafında hiçbir zaman gönüllü olarak desteklenmeyeceğini gösteren bir başka açık delildir:

"Doktor Nuri Paşa hazretleri, karantina gayretinizin muvaffakiyetini en çok ne için istiyorum biliyor musunuz? Çünkü Hıristiyanlar Avrupa'da dört yüzyıl yıldır tatbik edilen karantina sayesinde hastalıklardan sakınırlarken, Müslümanlar karantinaya inanmaz ve modern usulleri öğrenmezlerse daha da çok kırılacak, bu dünyada yalnız ve azınlık kalacaklardır." (Pamuk, 2021, s. 289).

Şeyh bu veciz sözlerine rağmen Cuma hutbesinde karantinayı destekler tek bir kelime bile etmez. Hatta Minger Adası'nın bağımsızlığı sonrasındaki kendi kısa iktidarı döneminde karantina önlemlerini tamamıyla kaldırırken şehirde salgının çok daha hızlı yayılmasına da kapı aralar. Böylece "camilerin, kiliselerin açılması, en bilgisiz ve ilgisiz halkın gözünde karantinanın beyhude

bir şey olduğunu daha da inandırıcı yaptı. Allah'tan başka sığınacak yer olmadığı yolundaki kaderci, dindar ve yenilgiyi öven, görüş bu kararla güçlenmiştir” (Pamuk, 2021, ss. 411-412). Şeyh Hamdullah Dönemi'nin en belirgin iki özelliği hem veba salgınının hem de devlet terörünün dört başı mamur bir şekilde ilerlemesi olacaktır (Pamuk, 2021, s. 413). Müslüman anti-modern bakış açısı modernitenin demir kafesinden kaçmak arzusuyla bilimin, Hegelci bir etik-yaşamın ve her türlü estetik yargının tamamıyla karşısında konumlanan “İslami bir ethos” inşa etmek ister. Mîna Minger'liye göre bu yaklaşımın şaşırtıcı bulunamayacak tek sonucu Minger Adası'nın mutlak bir yıkıma doğru sürüklenmesidir:

Veba anarşisi denilen başıbozukluk öyle azmış, ölü sayısı o kadar artmıştı ki sayısı dörde çıkartılmış ceset toplayan arabalar geceleri işlerini bitiremediği için sabah ezanından sonra da işlerine devam ediyorlardı. Başta Halifiye, Rıfai ve Kadiri tekkeleri olmak üzere bütün tekkelerin bahçeleri, hele akşamüstleri, tıpkı Kale hapisanesinin avlusu gibi sıra sıra dizilmiş cesetlerle doluyordu. (Pamuk, 2021, s. 435)

Müslüman anti-modern bakış açısı, modernliğin sıkıntılarını kavramakta Batı rasyonalizminin tespitlerine ikna olmuş gibi görünmekle beraber, dünyanın büyüünün hâlâ bozulmadığı bir kozmosun varlığına inanmaktadır. Siyasal İslam, modern dünyayı yeniden büyülemek ve rasyonel demir kafesi yıkmak adına, Müslümanlığın tarihsel köklerine dönmeyi arzu ederken modern dünyanın ulaştığı teknolojik karmaşıklığın karşısına “cemaatçi” bir teoloji ile çıkar. Bu yaklaşım en temelde modernliği ne “metafizik bir endişe” ne de “metafizik bir çelişki” olarak yaşamaktadır; aksine tamamıyla çelişkilerden arındırılmış bir katılıkla modern dünyanın sihrini geri getirmeyi bekler. Bu tür bir kapalı toplum hayali ise Minger Adası'nın çokkültürlü yapısını görmezden geldiği gibi politik olarak şiddeti ve zoru, ikna ve müzakerenin önüne geçiren bir siyasal sistemi savunur. Sonuç olarak, Şeyh Hamdullah'ın temsil ettiği bu yaklaşım Minger Adası'na ve özellikle de Müslüman cemaate hem toplumsal hem de politik düzeyde yıkım getirir. Rasyonalizmin bütünlüklü reddinin sonucu etik-yaşamda giderek artan şiddetin akıldışıdır.

Üçüncü ve son olarak, Minger Adası'ndan yaşanan bu krizi “normatif modernlerin” bakış açısıyla tartışan; veba salgınını sonlandıracak ve adanın bağımsızlığına kavuşmasına vesile olacak gelişmelerin aktörlerine; Kolağası Kâmil, Doktor Nuri ve Pakize Sultan'a dönebiliriz. Pakize Sultanın Vilayet Binası'nda kendisine ayrılan odada ablası Hatice'ye yazdığı yüz on üç mektup, Minger Adası'ndaki Devrim'in baş mimarı olan Kolağası Kâmil'in eylem ve sözlerini ayrıntılı bir şekilde serimler. Telgrafhane Baskını ve Minger İhtilali ile başlayan, Kolağası Kâmil'in Komutan Kâmil'e dönüşümünün de hikâyesi olan bu dönem sadece Minger Adası'nın bağımsızlığı bağlamında değil, modernitenin felsefi söyleminin anlaşılması açısından da kilit bir öneme sahiptir. Salgın ile mücadelede bilimsel bir

metodun izlenmesi, karantina usullerinde rasyonel yöntemlerin kullanılması, ulus-devletin kuruluşu, kültürel bir inşanın toplumun her düzeyinde gerçekleştirilmek istenmesi ve Minger Anayasası bağlamında hukukun önceliğinin kabul edilme süreci, modernitenin felsefi söyleminin hem Hegel hem de Habermas tarafından vurgulanan normatif uğraklarını içinde barındırır. Minger Devrimi epistemolojik ve felsefi açılardan geleneğin anti-modernist ve teolojik dinamiklerinden kopuşuna, bireysel otonomiye, temel insan haklarının yasayla garanti altına alınmasına, kurumsal yapıların geliştirilmesine ve Weber'i gerçek anlamıyla takip ederek değer alanlarının özerkleştirilmesine işaret etmektedir. Bu nedenle Telgrafhane Baskını ve Bağımsızlık İlanı, Minger Adası'ndaki "milli uyanışın" da başlangıcını oluşturur. Kolağası Kâmil'in, Vali Sami Paşa'nın hâlâ durumu idrak edemeyen ikircikli tavırlarına yönelik gururlu seslenişinde "muhafazakâr modernistler" ve "normatif modernistler" arasındaki kavramsal farkların bütün berraklığıyla açığa çıktığı gözden kaçmamalıdır: "Paşam, mahzun olmayınız, bir tesellimiz var. Çünkü Minger Milleti ile beraberiz. Bu adada yaşayan herkesin, bütün Minger milletinin idrak ettiği gibi, Abdülhamit'ten telgraf ile emir aldıkça bu adada vebadan kurtulup selamete çıkmanın yolu da artık tamamen kapanmıştır." (Pamuk, 2021, s. 323)

Kolağası Kâmil, İstanbul'dan telgraf beklemeden Minger Adası'nın kendisini idare etmesinin sadece salgını sonlandırmayacağını aynı zamanda bağımsızlık ateşini ve milli uyanışın fitilini de yakacağını düşünürken, eyleminin normatif gücünü Fransız Devrimi'nin ilkeleri üzerine kurar. Minger Devrimi koşulsuz bir şekilde modernitenin felsefi söylemini kabul ederken, Hegel'in etik yaşamda öne çıkardığı rasyonel kurumları, Weber'in araçsal aklını ve Habermas'ın iletişimsel eylem kuramını içselleştirerek sahiplenir. Devrim, milli ve kültürel uyanışa, tüm Batı-dışı toplumlarda olduğu gibi özgürlük etiğine ve en önemlisi Abdülhamit despotizminden kurtuluşa işaret etmektedir. Başta Komutan Kâmil olmak üzere "normatif modernistler" in tecrübe ettiği "metafizik endişe" devrim sonrası tamamıyla ortadan kalkmayacak olsa dahi, modern dünyada yaşanan krize yine modernliğin felsefi söylemi içerisinden bir yanıt aramaktan geri adım atılmaz. Mîna Mingerli, Komutan Kâmil'in tarihi konumunu, Hegelci bir şekilde belirtmek istersek, onun gerçek anlamda tarih sahnesine çıkışını şu romantik sözlerle özetler: "Tören için gelmiş telaşlı misafirlerin Kolağası'nın elindeki bayraktan yayılan ışıla büyüledikleri önce Minger gazetelerinde, sonra da tarih kitaplarında belagatle çok yazılmıştır: Milliyetçi heyecanın, tarih ile edebiyat, efsane ile gerçek, renk ile manası arasındaki ayrımı kaldırdığı yerdeyiz şimdi." (Pamuk, 2021, s. 320)

"Ulusun yüce komutanı" Kâmil, devrim coşkusunun yarattığı heyecanın itici kuvvetiyle, oysa ki veba salgını adada bütün hızıyla yayılmaya devam etmektedir, hiç vakit kaybetmeden Minger anayasası, tarihi, kültürü ve dili hakkında araştırmalara girişirken, Osmanlı'dan epistemolojik kopuşun aynı zamanda yeni bir kültürel inşayla (*Bildung*) ve modernitenin özerk değer alanlarının ortaya çıkarılmasıyla desteklenmesi gerektiğine inanmaktadır.

Fransız Devrimi'nin normatif ilkeleri – özgürlük, eşitlik, dayanışma – ancak hukuki, kültürel ve dilsel devrimi tamamlayarak tam anlamıyla hayata geçirilebilir. Komutan Kâmil'in asıl hedefi siyasal devrimin milli bir dönüşümle taçlandırılmasıdır: “Güzel adamızda yüzlerce yıldır hepimiz kardeşiz. O halde karantina idaresi ve devlet de adil bir baba gibi kardeşlere eşit mesafede olmalı. Birbirimize kardeş gibi davranmak vebayı yenmek için birinci şarttır” (Pamuk, 2021, s. 341). Normatif modernitenin bakış açısından kesin olan tek bir şey varsa, Hegel'in Kant'ın eleştirel felsefesini takip ederek önerdiği, sistemsiz bütünlük tezidir. Bilim, ahlâk, siyaset ve estetik alanlardaki gelişmeler bir bütün olarak kavranmadığı takdirde elimizde kalan sadece Padişah Abdülhamit veya Vali Sami Paşanın savunduğu türden bir muhafazakâr modernlik anlayışı olacaktır. Abdülhamit'in stratejik aklı, Batı rasyonalizmini gerçek anlamda sahiplenmeye engeldir; çünkü Padişah adaya gönderdiği salgın uzmanlarını öldürtecek kadar anti-normatif bir yaklaşım sergiler. Öte yandan Komutan Kâmil'in bütünlükçü bakış açısından bakıldığında, veba salgınına durduracak bilimsel yöntemler ve politik eşitlik arasında yadsınamayacak normatif bir bağ vardır. Kâmil'in modern Hegelci bir etik-yaşam savunusu ve Minger Adası'nın cumhuriyete doğru ilerleyecek siyasal rejimi bu normatif kuramın pratik bir sonucundan başka bir şey değildir. Bu noktada sözü bir kez daha Komutan Kâmil'e bırakalım:

Ben bir Mingerliyim! Mingerli olmakla gururlu hatta mağrurum. Kendimi dünya milletleri kardeşliğinin şerefli ve eşit bir üyesi olarak gördüğüm için bahtiyarım. Ama dünya milletleri kardeşliğinin de benim Minger'ime, benim adama, benim Mingerceme hürmet etmesini arzuluyorum. Yarın oğlum doğunca evde, bu adadaki herkes gibi, Mingerce konuşacaktır. Mektep günü gelince çocuklarımızın evde konuştukları sözlerden utanıp bunları unutmalarını istemediğimiz için ve bütün dünyanın gözleri önünde Minger milleti vebada kırılıp yok olmasın diye bu kararları alıyoruz. (Pamuk, 2021, s. 341)

Komutan Kâmil, Minger'de gerçekleştirdiği devrimi aynı zamanda kişisel bir mutluluk olarak yaşarken, başta Doktor Nuri ve Pakize Sultan olmak üzere çevresindekilere “ülkesini yeniden modern ve milli bir ruhla dönüştürürken her şeyi oğlu (çocuğun erkek olacağından emindi) için yaptığını içtenlikle hatta biraz saflıkla söylüyordu” (Pamuk, 2021, s. 369). Bu saflığın arka planında Komutan Kâmil'in etkilendiği Fransız Devrimi'nin “romantik-vatansever” boyutlarını seçebilmek mümkündür. Öte yandan “normatif modernist” bakış açısı, bu dönüşüm projesini toplumsal yapıyı dıştan ve isteksiz bir biçimde değil, tam aksine kültürün içine sızarak tamamıyla içten değiştirerek başarıya ulaştırabileceğine inanır. Komutan Kâmil'in sembolik iktidarında modernliğin felsefi söylemi aşkın değil içkin bir yaklaşıma sahiptir. Minger milletine söz geçirebilmek çok da kolay bir iş değildir (Pamuk, 2021, s. 351), fakat Komutan Kâmil, doğru ve hakkaniyetli bir yöntem izledikleri konusunda herkesi ikna edebileceğine sonuna kadar

inanmıştır. Nitekim Komutan Kâmil'in ve Doktor Nuri'nin normatif bakış açısına göre bağımsızlık, hürriyet, rasyonalite ve eşitlik idealleri, yani modernitenin kurucu felsefi söyleminin temel kavramları statükoyu korumak arzundaki Osmanlı bürokratlarının aksine Habermas'ın yukarıda dile getirdiğimiz akılsal ve iletişimsel toplum vurgusuna ilişkin yeni bir yönelime işaret eder. Bu aşamada artık geç modernleşen bir ülkenin erken “aydınlanmışları” söz konusudur ve bu erken “aydınlanmışlar” kendilerini “modernist bir vizyonun içinden tanımlamaktadırlar” (Ahmad, 2008, s. 78).

Komutan Kâmil'in iktidarı aynı zamanda ulus devletinin ortaya çıkması açısından da çarpıcı bir öneme sahiptir. Siyasal iktidar meşruiyetini teolojik/metafizik unsurlardan değil, sadece ulusun egemenliği fikrinden alacaktır. Minger Devrimi, modern aklın kutsal ile olan ilişkisini radikal bir şekilde yeniden tarif ederken, sultanın ve tekkelerin otoritesini tözsel aklın eleştirisine tabi tutar. Hem Padişah Abdülhamit'in “muhafazakâr modernlik” anlayışı hem de Şeyh Hamdullah'ın “Müslüman anti-modern” tavrı, devrimin epistemolojik ve siyasal düzleminde artık geri döndürülemez ve onarılmaz bir yara almıştır. Normatif modernitenin bakış açısının vazgeçilmez dayanak noktası, modernliğin felsefi söyleminin evrenselliği konusunda geri adım atmamak olacaktır. Batı rasyonalizmin bütün kurumlarıyla savunulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde de gözlemlendiğimiz üzere, Minger Devleti'nin modernliğin felsefi söylemini evrensel bir düzlemde her türlü tikelliği reddedecek bir tutumla kavramasını gerektirmektedir. İşte bu sebeple Minger İhtilali'nin modern etik-yaşamı tam manasıyla kurabilmek için “şımarık katilleri ve karantinayı sabote eden vatan hainlerini” (Pamuk, 2021, s. 367), ister Abdülhamit'i isterse Şeyh Hamdullah'ı takip etsin, cezalandırmak istemesi şaşırtıcı değildir. Bu açıdan devrimin başarısı veba salgınını ve dini fanatikleri aynı şekilde bastırabilme gücüyle yakından ilişkilidir. Nitekim “Minger milletinin dünyanın en asil, en hakiki, en necip milleti olduğunu ve bunun hep böyle” (Pamuk, 2021, s. 401) kalacağını söyleyen Komutan Kâmil'in “modernlik ve laiklik” arasındaki normatif ilişki konusunda başkanlığının son gününe kadar geri atmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bunlara ek olarak, karantinanın Şeyh Hamdullah iktidarı sonrasında ancak Pakize Sultan Dönemi'nde Doktor Nuri başkanlığındaki salgın yönetimi sayesinde başarıyla uygulanabilmesi ve kültürel hakların genişletilerek kadınların toplum içindeki konumunu yükseltmeye ilişkin uygulamaların başlatılması, Komutan Kâmil'in de inandığı normatif ideallerin devamı olarak anlaşılabilir. Sonuç olarak, Minger Devleti'nin bu geri döndürülemez tarihi başarısının altında hem Abdülhamit'in şahsında Osmanlı devlet zihniyetine karşı açık bir başkaldırı hem de modern dünyada yaşamaya hiç de gönüllü olmayan dogmatik Siyasal İslam'ın etik-yaşamda etkisiz hale getirilmesi yatmaktadır. Her ne kadar Başkan Mazhar Dönemi'nde ilan edilen cumhuriyet rejimi ve sonrasındaki bütün gelişmeler Minger Devleti'ni tam anlamıyla demokratik bir yapıya kavuşturmasa da, Minger ulusu modern paradigmanın ufkundan bir daha ayrılmayacak; Minger Adası'nın bağımsız,

modern ve laik bir ülke olmasının gururunu Pakize Sultan, torununun kızı olan Mina Minger’li ile yıllar sonraki buluşmasında coşkuyla yeniden yaşayacaktır: “Şimdi yazdığım gibi inanarak, derinde hissederek ve bayrağı sallayarak aynı anda beraber bağırdık: ‘Yaşasın Minger! Yaşasın Mingerliler! Yaşasın Hürriyet!’” (Pamuk, 2021, s. 537).

4. SONUÇ

“Doğu’dan çıkıp gelmiş ilk Batılıym ben, Batı olmuş ilk Doğu!” (Pamuk, 2017, s. 242). *Sessiz Ev*’in yazar-kahramanı Selâhattin’in ölümünden dört ay önce eşine yaptığı uzun konuşmanın belki de en dikkat çekici kısmına tanıklık ederiz bu seslenişte. Orhan Pamuk, “Türk romanında Doğu-Batı romanı diyebileceğimiz bir tarz” (Pamuk, 2016, s. 323) olduğunu ileri sürerken, Doğu ve Batı gibi kavramların söylemsel olarak inşa edilmiş olduğunun elbette farkındadır. Bununla birlikte Pamuk bu ontolojik pozisyonlardan birine yaslanarak kimlik edinme gayretini kabul etmeyen bir tavır da romancılığının geçen kırk yılında ısrarla korumuştur: “Doğu-Batı endişesini bizim zaafımızmış gibi görmek doğru değil, tersine kuvvetimiz; ki bizim kimliğimiz ne Doğulu olmak ne Batılı olmak, Doğu ile Batı arasında olmaktır. İlla ki Batılı olalım diye ısrar etmeyelim demektir benim tutumum” (Hakan, 2002, s. 19). Pamuk’un romanlarında bu gerilimi tanıyan, teşhis eden ve son aşamada sentez umudu taşımayan bir tavır, Adorno’nun eleştirel felsefesini hatırlatan bir “negatif diyalektik” (2014, s. 18) söz konusudur. Nitekim, *Sessiz Ev*’den başlayıp *Benim Adım Kırmızı*’ya ve oradan *Kar ve Kırmızı Saçlı Kadın*’a kadar uzanan romanlarının neredeyse tamamında Pamuk, Doğu-Batı gerilimini aşmaya yönelik bir sentezden uzak durmuştur. *Veba Geceleri* öncesinde, Pamuk’un “ilk siyasi romanım” olarak adlandırdığı *Kar*, belki de bu tutumun en başarılı örneğidir (Pamuk, 2018). Irzık’ın ayrıntılarıyla dile getirdiği üzere Pamuk bu romanında bütün riskleri alma pahasına Kemalizm ve Siyasal İslam arasında açık bir tercihte bulunmaz. *Kar*’da hem aşırı Kemalist militan tiyatrocunun Zunay Zaim hem de Siyasal İslam’ın şehirdeki yeraltı örgütlenmesinin temel aktörü Lacivert, aynı şekilde eleştirilir veya anlaşılmasına çalışılır (Irzık, 2021, ss. 412-413). Sonuç olarak, *Kar* ne bir Doğu-Batı sentezi ne de oryantalist bir Doğu portresi önerir. Aksine, Pamuk Kars’ın dünyasında Müslüman-Seküler ikiliğini bütün gerilimleriyle ortaya koymaya çalışırken, Batı-dışı modernliğin karmaşık etik-yaşam dünyasına da ışık tutmak ister. *Kar*’da ne Batı’nın normatif üstünlüğü ne de Doğu’nun anti-rasyonalist tutumu savunulacaktır. Sonuç olarak, Pamuk’un kapalı sistemlere karşı olan antipatisi onu herhangi bir sentez fikrinden uzak tuttuğu gibi, Doğu ve Batı arasında bir tercih yapmasının da önüne geçer.

Pamuk’un *Kar*’dan neredeyse yirmi yıl sonra kaleme aldığı ikinci siyasi romanı *Veba Geceleri* ise onun bazı temel izleklerini devam ettirmekle birlikte yukarıda ana hatlarıyla dile getirmeye çalıştığımız uzun soluklu edebi tutumunun bir hayli dışında kalması açısından çarpıcı bir konuma sahiptir. *Veba Geceleri*’nde modernliğin felsefi söylemi üzerine yürütülen tartışma, aynı zamanda Pamuk romanları içerisinde özel bir kırılmaya da işaret

etmektedir. Pamuk'un kırk yıllık yazarlık kariyerinde özenle kaçındığı Doğu-Batı ikiliğinin aşılarak bir senteze ulaştırılması çabası veya her iki ontolojiden birinin diğerine tercih edilmesi konusu, *Veba Geceleri*'nde Batı aklının felsefi, politik, iktisadi ve estetik üstünlüğün çekincesiz bir savunusuyla terk edilmiştir. Pamuk'un herhangi bir sentez fikrine ulaşmadan kaleme aldığı önceki romanlarının aksine *Veba Geceleri*, Batı'nın normatif kuruculuğunu hem ontolojik hem de epistemolojik düzeyde tescil etmektedir. Bir başka deyişle, *Veba Geceleri* Pamuk romancılığında ilk kez Batı modernliğinin felsefi, ahlâki ve estetik olarak Doğu'ya ve İslam'a karşı normatif olarak üstün olduğunu sakınmadan dile getirmektedir. Pamuk'un özellikle Padişah Abdülhamid, Vali Sami Paşa ve Şeyh Hamdullah portrelerinde açık bir şekilde gösterdiği üzere, Müslüman-ethos modern etik-yaşamın bilime, özgürlüğe, ahlâka ve politikaya verdiği normatif anlamı kavrayamamış görünmektedir. Öyleyse Pamuk'a göre Minger Adası'nda yaşanan krizin asıl müsebbibini, İslam'ın modernliğin felsefi söylemine ve kozmopolit dünyanın cumhuriyetçi rejimlerine ayak diremesinde aramalıyız. Siyasal İslam, modern dünyanın giderek karmaşıklaşan çelişkilerini ve endişelerini kavramaktan hem entelektüel olarak hem de sosyolojik olarak uzaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, modernliğin kurucu felsefi söylemine temas etmesi ve modern etik-yaşamın özerk değer-alanlarını açıkça onaylaması açısından *Veba Geceleri*'nin Pamuk'un önceki romanlarından estetik olarak olmasa da kavramsal açıdan farklılaştığını göstermeyi amaçlamıştır. Kanımızca *Veba Geceleri*'nin biçimsel ve iletişimsel aklın her iki vechesini de aynı derecede sahiplenen anlatısı, "cumhuriyetçi-seküler tezi" modernliğin felsefi söylemi içerisinde yorumlayarak güçlü bir şekilde savunmaktadır. *Veba Geceleri*, Batı aklının normatif üstünlüğünün özgürlükçü, bilimsel ve estetik boyutlarını betimlerken, Siyasal İslam'ın 21. yüzyılda artık bütünüyle tüketilmiş kültürel ve politik iddialarının hemen hepsine de açık bir yanıt vermektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ile ilgili tüm aşamalar iki yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2014). *Negatif diyalektik* (Ş. Öztürk, Çev.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2019). *Notes to literature* (S. W. Nichol森, Tr.). Columbia University Press.
- Ahmad, F. (2008). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (S. C. Karadeli, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmedov, R. (2018). Şimdi yazdığım *veba geceleri*'de biraz doğu-batı romanıdır: Orhan Pamuk ile söyleşi. *kitap-lık*, (199), 4-14.
- Avineri, S. (1994). *Hegel's theory of the modern state*. Cambridge University Press.
- Benhabib, S. (1999). *Modernizm, evrensellik ve birey: Çağdaş ahlâk felsefesine katkılar* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bernstein, R. J. (1988). *Habermas and modernity*. The MIT Press.
- Butler, J. (2015). *İktidarın psikik yaşamı: Tabiyet üzerine teoriler* (F. Tütüncü, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Edgar, A. (2005). *The philosophy of Habermas*. McGill-Queen's University Press.
- Eldem, E. (2021). Tarih bir adaya sığar mı? *kitap-lık*, (215), 19-27.
- Fisk, G. (2018). *Orhan Pamuk and the good of world literature*. Columbia University Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of prison* (A. Sheridan, Çev.). Vintage Books.
- Foucault, M. (2021). *Toplumunu savunmak gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Gadamer, H.G. (1992). *Reason in the age of science* (F. G. Lawrence, Çev.). The MIT Press.
- Gay, P. (2008). *Modernism: The lure of heresy*. W. W. Norton & Company.
- Gürbilek, N. (2011). *Benden önce bir başkası*. Metis Yayınları.
- Habermas, J. (1989). *The theory of communicative action: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason* (II. Cilt). (T. McCarthy, Çev.). Beacon Press.
- Habermas, J. (1998). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy* (W. Rehg, Tr.). The MIT Press.
- Habermas, J. (2000). *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures* (F. G. Lawrence, Tr.). The MIT Press.
- Habermas, J. (2009). *Doğalcılık ve din arasında: Felsefi denemeler* (A.Nalbant, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

- Habermas, J. (2021). Once again: On the relationship between morality and ethical life. *European Journal of Philosophy*, 29(3), 543-551.
- Hakan, A. (2002). *Orhan Pamuk ile söyleşi: Kırmızı ve kar*. Birey Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of spirit* (A. V. Miller, Çev.). Oxford University Press.
- Heidegger, M. (2000). *Elucidations of Hölderlin's poetry* (K. Hoeller, Çev.). Humanity Books.
- Irmak, E. (2021). Minger'in taht oyunları. *kitap-lık*, (215), 33-39.
- İrzık, S. (2021). *Kar'da doğu'yla batı, sanatla siyaset arasındaki sınırları yeniden düşünmek*. S. Erol (Ed.), *Kar üzerine yazılar* içinde (ss. 408-424). Yapı Kredi Yayınları.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik imgelem: Frankfurt Okulu'nun tarihi ve çalışmaları [1923-1950]* (S. Doğan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2021, 17 Ağustos). *Veba geceleri* ve tarihin peşindeki hayalet. *K24*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/k24/yazi/veba-geceleri-ve-tarihin-esigindeki-hayalet,3324>
- Löwy, M. (2018). *Max Weber ve weberci marksizm* (N. Çetinkaya, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Lukacs, G. (2014). *Roman kuramı* (C. Soydemir, Çev.). Metis Yayınları.
- May, T. (2006). *The philosophy of Foucault*. McGill-Queen's University Press.
- Pamuk, O. (2010). *Manzaradan parçalar: Hayat, sokaklar, edebiyat*. İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2016). *Öteki renkler: seçme yazılar ve bir hikâye*. Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 1999'da yapılmıştır)
- Pamuk, O. (2017). *Sessiz ev*. Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 1983'te yapılmıştır)
- Pamuk, O. (2018). *Kar*. Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 2002'de yapılmıştır)
- Pamuk, O. (2021). *Veba geceleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, J. (2018). *Orhan Pamuk'ta yazıyla kefarete*. Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, J. (2021). *Veba Geceleri*: Görsel bir modern epik. *kitap-lık*, (215), 5-18.
- Pitmann, M. (2012). Problematizing east-west essentialism: Discourse, authorhood, and identity crisis in Orhan Pamuk's *beyaz kale* [*The white castle*]. M. N. Afridi & D. M. Buyze (Eds.), *Global perspective on Orhan Pamuk: Existentialism and politics* içinde (ss. 63-74). Palgrave Macmillan.
- Taylor, C. (1995). *Hegel*. Cambridge University Press.

- Taylor, C. (2006). *Modern toplumsal tahayyüller* (H. Koyukan, Çev.). Metis Yayınları.
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin eleştirisi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 1994'te yapılmıştır)
- Vanderberghe, F. (2016). *Alman sosyolojisinin felsefî tarihi* (V. S. Öğütle, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Villa, D. (2008). *Public freedom*. Princeton University Press.
- Weber, M. (1964). *The theory of social and economic organization* (T. Parsons & A. M. Henderson, Çev.). The Free Press.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları* (T. Parla, Çev.). İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2020). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (M. Köktürk, Çev.). BilgeSu Yayıncılık. (ilk baskı 2012'de yapılmıştır).

Makale Bilgisi: Turan, Y. (2023). Sâmanoğulları Devleti'ndeki İdari Divanlar. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, ss.50-70.	Article Info: Turan, Y. (2023). Administrative Courts in the Samanids State. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue:1, pp. 50-70.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 10.01.2023	Date Submitted: 10.01.2023
Kabul Edildiği Tarih: 16.03.2023	Date Accepted: 16.03.2023

SÂMÂNOĞULLARI DEVLETİ'NDEKİ İDARİ DİVANLAR²

Yasemin Turan*

ÖZ

Sâmânoğulları, bir asrı geçen bir zaman diliminde Maverâünnehir'i ve Horasan'ı içine alan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüşlerdi. Bu devletin dış saldırılardan ve hücumlardan sağlam bir şekilde çıkabilmesinin altında yatan en önemli sebep, muntazam ve etkileyici bir devlet teşkilatına sahip olmasıydı. Bu teşkilat içerisinde, merkez Buhara'da Rîgistan Meydanı'ndaki sarayın karşısında bulunan idari, mali ve askeri divanlar ayrı bir öneme sahiptiler. Sâmânoğullarının merkez teşkilatını ve idari bürokrasisini bu divanlar ile bunların reis ve görevlileri oluşturmaktaydı. Tüm bu divanlar, idari divanlar içerisinde yer alan vezirin başkanlığındaki Dîvân-ı Vezâret'e bağlıydılar. Bu anlamda Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-ı Mezâlim, Dîvân-ı Berîd, Dîvân-ı Amid el-Mülk (Dîvân-ı Resâil, Dîvân-ı İnşâ), Dîvân-ı Evkâf, Dîvân-ı Kudât ve Dîvân-ı Muhtesib isimlerindeki idari divanlar, bürokratik yapının temel direkleri arasında yer almaktaydılar.

Sâmânoğulları Devleti'ndeki idari divanlarının ele alındığı bu makalede, kaynaklar ve araştırma eserlerin ışığında ilk olarak giriş mahiyetinde divanın kısa tarihinden bahsedilmiştir. Daha sonra makalenin asıl konusu olan Sâmânoğulları Devleti'ndeki idari divanların önemi, işleyişi ve divanlarda yer alan görevlilerin isimleri örneklerle birlikte anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece Sâmânoğulları dönemine dair yabancı ülkelere kıyasla Türkiye'de yeterli seviye bulunmayan çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sâmânoğulları, Divan, bürokrasi, vezir

ADMINISTRATIVE COURTS IN THE SAMANIDS STATE

ABSTRACT

The Samanids ruled over a wide geography that included Transoxiana and Khorasan for a period of more than a century. The most important reason underlying this state's

² Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Orta Çağ) Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Erkan Göksu'nun danışmanlığında, tarafımdan hazırlanan "Sâmânoğullarında Devlet Teşkilatı" başlıklı doktora tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Tarih (Orta Çağ) Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, yaseminellik93@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9075-6327>

ability to emerge vigorously from foreign attacks and attacks was that it had a regular and impressive state organization. Within this organization, the administrative, financial and military divans located opposite the palace in Rigistan Square in central Bukhara had a special importance. The central organization and administrative bureaucracy of the Samanids consisted of these divans and their chiefs and officials. All these divans were subordinate to the Dîvân-ı Vezâret, which was headed by the vizier, which was among the administrative councils. In this sense, Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-i Mezâlim, Dîvân-i Berîd, Dîvân-ı Amid el-Mülk (Dîvân-ı Reşail, Dîvân-ı İnşâ), Dîvân-ı Evkâf, Dîvân-ı Kudât and Divan-ı Muhtesib administrative councils in their names were among the pillars of the bureaucratic structure.

In this article, which deals with the administrative divans in the Samanids State, the brief history of the divan as an introduction is first mentioned in the light of sources and research works. Then, the main subject of the article, the importance of the administrative councils in the Samanids State, their functioning and the names of the officials in the divans were tried to be explained with examples. Thus, it is aimed to contribute to the studies that do not have sufficient level in Turkey compared to foreign countries regarding the Samanids period.

Keywords: Samanids, Council, bureaucracy, vizier

1. GİRİŞ

Türk-İslam devletlerinde, devlet idaresindeki çeşitli idari, mali ve askeri hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere divan denilmekteydi. (ed-Dûrî, 1994, s. 378; Kazıcı, 2007, s. 169; Apak, 2017, s. 154). Mâverdî'nin belirttiği üzere divan, devlet idaresine ait mallara, yapılan işlere, bu işlerde çalıştırılan asker ve memurlara ait kayıtları tutmak ve saklamak için kurulan yer bir yerdî (el-Mâverdî, 1976, s. 225). Erdoğan Merçil, divan kelimesinin belli başlı manalarını “*Kayıtların tutulduğu defter, sicil, kayıt; devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı yer; bir şairin şiirlerini veya nesirlerini içine alan mecmua (koleksiyon); askerlerin ve atıyye verilenlerin ve diğerlerinin isimlerinin yazıldığı defter; gümrük dairesi; Osmanlı Devleti'nde birkaç köyden oluşan küçük bir idarî birlik*” şeklinde sıralamıştır (Merçil, 2015, s. 11).

Kelimenin kökenine kısaca bakacak olursak, Arapça veya Farsça olduğu hususunda rivayetler bulunmaktadır. Kelimenin menşeinin Arapça olduğunu söyleyenler, Arap dilinde, kendisine başvuru ve içindeki hükümlerle amel edilen ana kaynağa divan denildiğini belirtmektedirler. Ayrıca şiirin Arap toplumundaki yerini ve önemini göstermek amacıyla kullanılan bir terim olduğunu, Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste divan kelimesinin geçtiğini, Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste ise divan kelimesinin “hesap defteri” anlamında kullanıldığını iddia etmektedirler (ed-Dûrî, 1994, s. 378; Aykaç, 1997, s. 39; Kazıcı, 2020, s. 169). Kelimenin menşeinin Farsça olduğunu söyleyenler ise, bu kelimenin Sâsânî zamanında bilinmekte olduğunu, İslâm fetihlerinin ilk yıllarında muhtemelen Farsça'dan Arapça'ya geçtiğini belirtmektedirler (Aykaç, 1997, s. 39; Kazıcı, 2020, s.

169; Merçil, 2015, s. 52). Bunlar dışında divan kelimesinin, Asurca “dap” kelimesinden alınmış olduğu da iddia edilmektedir (Uzunçarşılı, 2014, s. 6).

Sâsânîlerle alakalı olmak üzere, divana neden bu adın verildiğine dair ise Mâverdî, 2 rivayetten bahsetmektedir. İlk rivayete göre; İran hükümdarı delilerin kayıtlarını tutan kâtiplerin kendilerini deli olarak düşündüklerini görmüş ve onlara «Dîvâne» (Deliler) demiş, bundan sonra da onların bulunduğu yere yani büroya Dîvâne ismi verilmişti. Verilen bu ismin çok kullanılması sebebiyle kelime sonundaki «e» harfini bırakılarak «Dîvân» olarak kalmıştı (el-Mâverdî, 1976, s. 225).” İkinci rivayete göre ise; Dîvan kelimesi Farsçada şeytanlara bahşedilen bir isimdi. Devlet kâtipleri de devlet işlerini iyi anladıklarından, gizli açık her türlü devlet işlerini bildiklerinden, iyi ve kötüyü ayırt ettiklerinden dolayı onlara da «Dîvân» adı verilmişti. Sonra bu ad çalıştıkları yer için de kullanmaya başlanmıştı (el-Mâverdî, 1976, s. 225). İbn-i Haldûn bu ikinci rivayete dair şu şekilde bilgiler vermektedir; *“Aslında bu isim Farsça’da şeytanların ismidir. Bu işleri yapan ve hesapları tutan katipler de, meseleleri çok çabuk anlamaları, gizli açık hiçbir şeyin gözlerinden kaçmaması ve bütün ayrıntıları değerlendirmelerinde dolayı bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Sonra görevlerini yapmak için buldukları yere de bu isim verilmiştir (İbn-i Haldûn, 2004, s. 332).”*

Divan kelimesinin menşesine dair görüşlerine kısaca temas ettikten sonra, İslam dünyasındaki ilk divandan bahsetmek yerinde olacaktır. İslam dünyasında ilk kez divan tutulması Hz. Ömer tarafından yapılmıştı (İbn-i Haldûn, 2004, s. 332; el-Mâverdî, 1976, s. 225; Bakır, 2004, s. 193; ed-Dûrî, 1994, s. 378; Kazıcı, 2020, s. 170; Merçil, 2015, s. 10; Aycan ve Sarıçam, 2008, s. 107). Bu dönemde muharip güçleri kaydetmek ve hazineyi düzene koymak amacıyla bir divan kurulmuştu. Hz. Ömer, hazineden maaş alacak kişileri de burada tutulan defterlere kaydettirmişti (ed-Dûrî, 1994, s. 378; Apak, 2017, s. 154; Merçil, 2015, ss. 10-11). Emevîler ve Abbâsîler zamanına geldiğinde ise divan, başta askeri ve mali alanlar olmak üzere, muhtelif devlet hizmetlerine bakan kurumlara isim olarak verilmişti (ed-Dûrî, 1994, s. 378; Kazıcı, 2020, s. 171; Aykaç, 1997, s. 40; Sarıçam, 2010, s. 132; Aycan ve Sarıçam, 2008, s. 107; Bakır, 2004, s. 193). Özellikle Abbâsîler zamanında divan teşkilatı önemli bir gelişme göstermiş, en debdebeli ve muhteşem şeklini almıştı (Kazıcı, 2020, s. 177).

Konumuz olan Sâmânoğulları Devleti’ne baktığımızda ise, merkez Buhara’da Rigistan Meydanı’ndaki sarayın karşısında devlet idaresi Narşahî’nin belirttiği üzere II. Nasr b. Ahmed döneminde muhtelif divanlara ayrılmış bir vaziyette idi (en-Narşahî, 2013, ss. 38, 40; Frye, 1954, ss. 24-26; Köprülü, 1932, s. 9; Frye, 1975, s. 144; Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 4; Kamoliddin ve İlhamov, 2018, s. 128; Bosworth, 1961, s. 79; Bayat, “Evezâ-i İdarî Sâmâniyan”, s. 140; Negmatov, 1998, s. 86; Usta, 2009, s. 66). Buhara’nın meydanında toplanmış olan bu divanlar, bakanlık gibi çalışmakta ve vezirlere raporlar sunmaktaydılar (Starr, 2019, s. 303). Gerdîzî’nin belirttiği üzere Sâmânoğulları Devleti’ndeki bu divanların düzeni, Ebû

Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Ceyhanî'nin girişimleri ve verdiği emekler sayesinde oluşturulmuştu (Gerdîzî, 1363, s. 330; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmaniyan", s. 143). Vezir el-Ceyhanî, diğer devletlerdeki örnekleri inceleyerek, Sâmanoğulları Devleti için en uygun divan sistemini kurmak için çabalamıştı (Usta, 2013, ss. 343-344). Bu divanlarda kullanılan resmi dil ise Arapça'ydı (Usta, 2009, s. 66).

Sâmanoğullarının merkezi birimlerini ve idari bürokrasisini divanlar ile bunların reis ve görevlileri oluşturmaktaydı (Şahin, 2020, s. 111; Merçil, 2015, s. 53). Bu divanlar içerisinde Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-ı Mezâlîm, Dîvân-ı Berîd, Dîvân-ı Amid el-Mülk (Dîvân-ı Resâil, Dîvân-ı İnşâ), Dîvân-ı Evkâf, Dîvân-ı Kudât, Dîvân-ı Muhtesib adlarında toplamda 7 tane idari divan bulunmaktaydı (Tokan, 2015, s. 78).

2. Dîvân-ı Vezâret (Dîvân-ı Vezir)

Sâmanoğulları Devleti'nde idari teşkilatın başı konumunda olan, hükümdarın vekili sıfatıyla devletin umumi işlerini idare eden vezirin, devlet meselelerini yürüttüğü kendisine ait Dîvân-ı Vezâret adında bir divanı bulunmaktaydı. Buhara'da bulunan ve bugünkü Bakanlar Kurulu görevini üstlenmiş olan bu divan, şüphesiz yetki açısından diğer tüm divanların üzerinde yer almakta olup, siyasi ve iktisadi bölümlerin tamamını kontrol altında tutmaktaydı (Köprülü, 1932, s. 9; Merçil, 2015, s. 47; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmaniyan", ss. 142-143; Usta, 2013, s. 344; Dalkılıç, 2002, s. 58). Kısacası ana divan konumundaydı (Negmatov, 1998, s. 86). Bunun sebebi ise II. Nasr b. Ahmed'in veziri Ceyhânî'nin yaptığı düzenlemeydi. Vezir Ceyhânî, Dîvân-ı Vezâret'in diğer tüm divanların üzerinde bir konuma getirilmesini ve vezirlere büyük yetkiler tanınmasını sağlamıştı (Ayaz, 2013, s. 81). Dîvân-ı Vezâret'in tüm divanların üzerinde yer alması ise, bu divana ağır görevlerde yüklemektedir. Çünkü bu divanda görülebilecek en küçük bir aksaklık diğer tüm divanların işleyişini olumsuz etkileyebilmekteydi (Dalkılıç, 2002, s. 58).

Başında vezirin bulunduğu Dîvân-ı Vezâret, mali ve genel idari işlerle ilgilenen bir divandı (Merçil, 2019, s. 187.). Divan bünyesinde evrakları ve mektupları yazan kâtipler de bulunmaktaydı (Usta, 2013, s. 345). Devletteki en yüksek mali işlerle ilgili konular, vergilerin ve çeşitli gelirlerin toplanması ve kullanılmasına dair hususlar bu divanda ele alınmaktaydı (Merçil, 2019, s. 187). Belirli zamanlarda diğer tüm divanların reislerini Dîvân-ı Vezâret'te toplayan vezir, burada devlet meselelerini görüşmekteydi. Bu divandan çıkan fermanlarda vezirin imzası yer almaktaydı. Vezirin imzasının bulunduğu fermanlar ise, hükümdarın fermanlarından sonra en geçerli belgelerdi (Usta, 2013, s. 344).

Dîvân-ı Vezâret Buhara'da bulunduğu için hükümdar ile vezir arasındaki iletişim kesintisiz devam etmekteydi. Nitekim vezir, hükümdara diğer tüm divanların işleyişine dair bilgiler sunmakta, hükümdarın istek ve görüşlerini dikkate alarak diğer divanlarda değişiklikler yapabilmekteydi (Dalkılıç, 2002, s. 58). Bu anlamda Sâmanoğullarında vezir, sadece Dîvân-ı

Vezâret'in başkanı olmakla kalmaz, diğer divanların işlerine de nezaret ederdi (Köprülü, 1932, s. 9). Gaznelilerde ve Selçuklularda da Sâmanoğullarındaki gibi Dîvân-ı Vezâret bulunmaktaydı (Merçil, 1996, s. 482; Usta, 2013, s. 345). Bu divan Selçuklularda, zaman zaman Dîvânül Riyase vel-vezare (Reislik ve Vezirlik Dîvânı) olarak da isimlendirilmekteydi (Usta, 2013, s. 345).

3. Dîvân-ı Mezâlim

Siyasi, hukuki, iktisadi, idari ve adli alanlarda devletin yüksek memurlarının katıldığı bir kurul halinde görev yapan, Türk-İslam devletlerin ortak adli müesseselerinden biri olan Dîvân-ı Mezâlim, adaletli bir toplum düzeni oluşturmak amacıyla kurulmuş bir divandı (Kazıcı, 2020, s. 216). Bu divana "Zulümden Şikâyet Divanı" da denilmekteydi (Zeydân, 2012, s. 309). Sâmanoğulları döneminde gelişmiş ve sistemleşmiş bir adliye teşkilatının en önemli kanıtı bu divanın varlığıydı (Pırlanta, 2013, s. 289). Bu divan, temyiz mahkemesi görevini yapan ve Mâverdî'nin "fevkalade yetkili mahkeme (el-Mâverdî, 1976, s. 88)" olarak nitelediği bir çeşit yüksek mahkeme özelliğindedir (Aykaç, 1997, s. 62; Usta, 2013, s. 363). Bugünkü tabirle adliye vekâletiydi (Uzunçarşılı, 2014, s. 11). Memurların kararlarına dair halkın şikâyetleri bizzat Sâmanoğulları emîri veya onun hanedan üyelerinden özel olarak atadığı bir vekili tarafından, bu divanda incelenmekte ve karara bağlanmaktaydı (Merçil, 2015, s. 52). Divan reisinin kontrolü ve sorumluluğunda Mezâlim Mahkemesi'nin işleri bu divanda yürütülmekteydi (Şahin, 2020, s. 137).

Kadı ve âlimlerin daima hazır bulunduğu Dîvân-ı Mezâlim'e bizzat yönetim piramidinin en üzerinde yer alan emir ünvanlı Sâmanoğulları hükümdarı, onun olmadığı zamanlarda ise Sâmanoğulları ailesinden olan bir başka kişi, yüksek rütbeli bir devlet görevlisi veya ilim adamları başkanlık etmekteydi (Merçil, 2015, s. 52; Usta, 2013, s. 363). Divana hükümdarın başkanlık ettiğine dair bir örneği, İsmail b. Ahmed döneminde görebilmek mümkündür. İsmail b. Ahmed, kardeşi Semerkant valisi İshak ile beraber, Semerkant'ta kurulan Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık yapmıştı (Usta, 2013, s. 363; Merçil, 2015, s. 52; Şahin, 2020, s. 137). Hükümdarın olmadığı durumda Sâmanoğullarında yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin divana başkanlık ettiğine dair bir örneği ise, Horasan valisi Muhammed b. Abdürrezzak ile görebilmek mümkündür. Sâmanoğullarının Horasan valilerinden birisi olan Muhammed b. Abdürrezzak, halkın şikâyetlerini dinlemek amacıyla Nisabur'da Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık etmişti (Merçil, 2011, s. 143; Merçil, 2015, s. 52; Usta, 2013, s. 364; Pırlanta, 2013, s. 290). İlim adamlarının divana başkanlık ettiğine dair örnekleri ise, uzun süreli kadılık görevinden sonra Fergana'da Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık yapmış olan Ebû Said Halil b. Ahmed b. Muhammed el-Sicezî el-Kadı, Ebû Ali el-Misbahî ve Şaş'da bulunduğu süre içerisinde buradaki Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık yapmış olan Ebu'l-Rebî el-Belhî ile görebilmek mümkündür (Usta, 2013, s. 364).

Daha ziyade askeri ve yüksek devlet görevlilerinin, harâc memurlarının ve nüfuzlu kişilerin devlete veya halka karşı işledikleri suçlara

ve onlara dair şikâyetlere bakmakta olan Dîvân-ı Mezâlim'in (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 127; Aykaç, 1997, s. 62; Uzunçarşılı, 2014, s. 11), Sâmanoğullarında işleyişi halkın şikâyetleri çerçevesinde valinin, kadının, vergi amilinin ve diğer devlet görevlilerinin işledikleri suçların karara bağlanması şeklinde gerçekleşmekteydi (Usta, 2013, s. 363). Bu divan halkın, baskı ve zulümlerden sultana şikâyette bulunabileceği çok önemli bir daireydi (Merçil, 2019, s. 186). Divanın toplanması ise, haftanın belirli günlerinde gerçekleşmekteydi. Örneğin, Nişabur'da her Pazar ve Çarşamba günleri vali veya onun kethüdasının başkanlığında Dîvân-ı Mezâlim kurulmaktaydı. Şehrin kadısı, reisi, âlimler ve ileri gelen eşrafın da iştirak ettiği bu mahkemede şikâyetler dinlenmekte, verilen kararlar Pazartesi ve Perşembe günleri Recâ Mescidi'nde açıklanmaktaydı (Usta, 2013, s. 364; Pırlanta, 2013, s. 290; Şahin, 2020, s. 137).

4. Dîvân-ı Berîd

Berîd kelimesinin köküne ve muhtevasına dair; Latince “posta hayvanı” anlamındaki veredus'tan veya Yunancadaki beredos'tan geldiği, Arapça olduğu ve “resul”, “elçi” manasına geldiği, Farsça “kesik kuyruklu” anlamına gelen berîde-düm (bürîde-düm)'den alındığı şeklinde çeşitli görüşler bulunmaktadır. İranlıların kesik kuyruklu demelerinin sebebi ise, diğer hayvanlardan ayırt edilebilmeleri için posta hizmetinde kullanılan hayvanların kuyruklarını kesmelerine bağlanmaktadır (Harekât, 1992, s. 498; Kesik, 2021, s. 123; Köprülü, 1979, s. 541; Aykaç, 1997, s. 50; Söylemez, 2001, ss. 141-142, 147; Altungök, 2015, s. 253; Kazıcı, 2020, ss. 419-420; Yazıcı, 1987, s. 378). Berîd kelimesi devlet postası, posta hayvanı, süvari postacı, posta menzili, iki posta menzili arasındaki mesafe, elçi, ulak, resmî işlerle ilgili posta, postaya verilen yazılar ve dosyalar gibi çeşitli anlamlarda da kullanılmıştır (Köprülü, 1979, s. 541; Kesik, 2021, s. 123; Harekât, 1992, s. 498). Diğer yandan berîd kavramının Pehlevice, berîd kurumunun ise Sâsânî kökenli olduğu iddia edilmektedir (Aykaç, 1997, s. 50). Köprülü, tüm bu görüşler içerisinde berîd kelimesinin Latin menşeli olduğunu ve Latince “posta hayvanı” anlamındaki veredus'tan geldiğinin kesinliğe yakın bir ihtimal olabileceğini söylemektedir (Köprülü, 1979, s. 541).

Berîd teşkilatı, İslamiyet'ten önce Sâsânîlerde ve Bizans'ta olduğu gibi Câhiliye döneminde Araplarda da mevcuttu (Zeydân, 2012, s. 299; Harekât, 1992, ss. 498-499; Kesik, 2021, s. 123; Aykaç, 1997, s. 50; Söylemez, 2001, s. 141). Sâsânî posta teşkilatına, İslamiyet döneminde berîd adı verilmişti (Altungök, 2015, s. 253). Bu teşkilatın kökeni ise, Perslere kadar uzanmaktaydı. Persler, yönettiği eyaletin idaresinden sorumlu olan satrabın faaliyetlerinin merkezi hükümete bildirilmesi için bir posta teşkilatı kurmuşlardı. Her eyalet merkezinde, satrabların faaliyetlerinden başkenti haberdar etmekle görevli şahıslar bulunmaktaydı. Bu şahıslara o dönemde çeşm-ı şah denilmekteydi (Söylemez, 2001, s. 140).

İslam tarihinde resmi posta çalışmaları, yazışma, talimat ve anlaşma metinlerinin özel elçiler aracılığıyla gönderildiği Hz. Peygamber zamanında

başlamıştı. Hulefâ-yi Râşidîn döneminde posta, sadece resmi işlerle sınırlı kalmamış, halkın da faydalandığı bir teşkilat haline dönüşmüştü. Böylece berîd teşkilatının kurumsallaşma süreci başlamıştı (Harekât, 1992, s. 499; Aykaç, 1997, s. 50; Kesik, 2021, s. 123). Emevîler devrinde İran ve Bizans örnek alınarak ilk kez sistemli bir posta teşkilatı kurulmuştu. Bunu başaran ise Halife Muâviye b. Ebû Süfyân olmuştu (Harekât, 1992, s. 499; Aykaç, 1997, s. 51; Zeydân, 2012, s. 299; Kesik, 2021, s. 123; Aycan ve Sarıçam, 2008, s. 105; Ülkü, 1976, s. 589; Dalkılıç, 2002, s. 66). Hulefâ-yi Râşidîn döneminde berîd teşkilatının görevi, Halife'nin emirlerini vali ve âmillere, onlardan gelen haberleri de Halifelere ulaştırmaktan ibaretti. Fakat Emevîler zamanında bu teşkilata istihbarat vazifesi de verilmişti (Harekât, 1992, s. 499; Kesik, 2021, s. 123; Aykaç, 1997, s. 51). Abdülmelik b. Mervan zamanında iç karışıklıklar ve askeri hareketlerden doğru ve hızlı bir şekilde haber almak için, bu teşkilat büyük ölçüde genişletilmişti. Ömer b. Abdülaziz, berîd teşkilatını güçlendirmiş ve anayollar üzerinde menziller inşa ettirmişti. Kısacası Emevîler döneminde resmi haberleşme ciddi anlamda teşkilatlanmış vaziyeteydi (Kurt, 1988, s. 119). Abbâsiler ise haberleşme işine özen göstermişler, posta teşkilatını yeniden düzenlemişler ve divanlar bünyesinde, Dîvân-ı Berîd'i kurmuşlardı. Sâmanoğulları da bu divanı, ufak değişiklikler dışında olduğu gibi devam ettirmişlerdi (Harekât, 1992, s. 499; Kesik, 2021, ss. 123-124; Dalkılıç, 2002, s. 66).

Günümüzün posta idaresi hükmünde olan (Bayat, “Ezvâ-i İdarî Sâmâniyan”, s. 155) ve günümüz Savunma Bakanlığı'nın istihbarat birimine benzetilen Dîvân-ı Berîd (Aykaç, 1997, s. 54), Sâmanoğulları döneminde genel olarak haberleşme işlerinin eksiksiz ve kesintisiz bir şekilde yürütüldüğü divana verilen isimdi (Dalkılıç, 2002, s. 66). İran'a ve Orta Asya'ya dair çalışmalar yapmış olan Amerikalı tarihçi Frye, Dîvân-ı Berîd'i “*Posta dairesi ise, sadece mektupları gönderen bir yer değil, aynı zamanda bir istihbarat/casusluk merkezi idi* (Frye, Buhârâ, s. 81; Frye, 1996, s. 46).” şeklinde açıklamaktadır. İç istihbarat, devletin kendi içerisindeki güven ve istikrarın sağlanması için çok önemliydi (Usta, 2013, s. 352). İşte Dîvân-ı Berîd gizli ve açık istihbarat işleriyle yakından ilgilenmekteydi (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 329). Fransız oryantalist ve Türkolog Jean Paul Roux, Sâmanoğulları döneminde Dîvân-ı Berîd'in, sadece hükümete hizmet eden bir posta teşkilatı olduğunu, taşra yöneticilerinin birbirleriyle doğrudan temasa geçmelerini engellemek için bu teşkilatı kullanmalarının yasaklandığını belirtmektedir (Roux, 2001, s. 233).

Sâmanoğulları Devleti'nde Sâhibü'l-berîd unvanlı bir kişinin başkanlık ettiği Dîvân-ı Berîd (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Köprülü, 1979, s. 543; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Usta, 2013, s. 352; Dalkılıç, 2002, s. 66), devletin resmi posta işlerinin yürütülmesine, gizli ve açık istihbarat faaliyetlerine bakmaktaydı (Köprülü, 1932, s. 10; Köprülü, 1979, s. 544; Merçil, 2015, s. 49; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Bayat, “Ezvâ-i İdarî Sâmâniyan”, s. 155; Aykaç, 1997, s. 50; Usta, 2013, ss. 352, 354-355; Ülkü, 1976, s. 589; Koç, 2019, s. 13). Sâmanoğulları döneminde bu divan sayesinde

hükümdarlar, en uzak yerlerdeki tüm olaylardan haberdar olabilmekteydiler (Merçil, 2019, s. 191). Nitekim Dîvân-ı Berîd, merkezin emirlerini vilayetlere ve yarı müstakil emirlere bildirilmesini, mahalli hanedanların tüm faaliyetlerinin en hızlı ve emin vasıtalarla merkeze yetiştirilmesini sağlamaktaydı. Divanın her tarafta doğrudan doğruya merkeze bağlı temsilcileri bulunmaktaydı. Vilayetlerin en büyük memurlarının, yarı müstakil emirlerin, hükümdar ailesine mensup olanların tüm hareketleri bu divanın çalışmaları sonucunda merkeze ulaştırılmaktaydı. (Köprülü, 1932, s. 10; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Barthold, 1990, s. 248; Köprülü, 1979, s. 544; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Merçil, 2015, s. 49; Merçil, 2019, s. 191; Treadwell, 1991, s. 126).

Sâmânoğulları döneminde Dîvân-ı Berîd, geniş bir teşkilatlanmaya sahipti (Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Usta, 2013, s. 352). Nitekim Sâmânoğulları Devleti'nin Horasan ve Maverâünnehir olmak üzere iki ana idari bölgeye ayrılması Dîvân-ı Berîd'e de yansımıştı. Şöyle ki, Horasan şehirlerinde olan berîd amilleri bölgenin genelinden sorumlu bir berîd yöneticisine, o da merkezdeki Dîvân-ı Berîd'e bağlıydı (Usta, 2013, s. 354). Bu anlamda Abbâsîlerde olduğu gibi, Sâmânoğullarında da vilayetlerde Dîvân-ı Berîd'e bağlı çalışan memurlar bulunmaktaydı (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 328; Merçil, 2015, s. 49). Sâmânoğullarının ilk zamanlarında berîd amilleri buldukları bölgelerde yaşanan olayları düzenli bir şekilde merkeze rapor etmekteydiler. Divana başkanlık eden sâhibü'l-berîd ise, bu raporları toplayıp hükümdara sunmaktaydı (Merçil, 2015, s. 49; Usta, 2013, s. 352). Bu müessese içerisinde sâhib-i haber denilen casuslar da bulunmaktaydı. Sâhib-i haber ve berîdler gerektiği zamanlarda bağlı buldukları bölgenin hâkimine de haber gönderirlerdi (Merçil, 2015, s. 49). Diğer yandan Dîvân-ı Berîd bünyesinde çalışan görevliler, taşıdıkları habere göre zaman zaman kıyafet değiştirmektedirler. Kendilerine gelebilecek herhangi bir kötülüğe karşı da devlet tarafından önlemler alınmıştı (Dalkılıç, 2002, s. 66).

Sâmânoğulları döneminde Dîvân-ı Berîd bünyesinde çalışan berîd amilleri, siyasi olaylar sırasında yaşanan durumları anında hükümdara ulaştırmaktaydılar. Buna dair bir örneği, Ahmed b. İsmail döneminde görebilmek mümkündür. Bu dönemde Deylemli emirlerden bir olan Dünbavend Dağı hâkimi İbn Karın, Ahmed b. İsmail'in huzuruna gelmesine rağmen hükümdarla görüşmemişti. Fakat daha sonra hükümdarın kâtibi Ebu'l-Hasan'a 6.000 dinar rüşvet vermiş ve Ahmed b. İsmail'in huzuruna çıkabilmişti. İyi bir şekilde karşılanan İbn Karın, buna rağmen Ebu'l-Hasan'ın davranışından dolayı geri dönmek için izin istemişti. Dönüş sırasında uğradığı Merv'de valinin sarayında bir müddet misafir olmuştu. Vali, İbn Karın'e Ahmed b. İsmail'i nasıl bulduğunu sorduğunda, İbn Karın onunla görüşmek için kendisinden 6.000 dinar alındığını belirtmişti. Vali parayı kimin aldığını sorduğunda ise, Ebu'l-Hasan el-Katib'in adını vermişti. Bunun üzerine Merv'in Berîd amili, İbn Karın'ın haberi olmadan durumu Ahmed b. İsmail'e anlatmış, durumu öğrenen Ahmed b. İsmail ise Ebu'l-Hasan el-Katib'e

kızarak İbn Karın'ın tekrar yanına getirilmesini emretmişti (Usta, 2013, ss. 353-354).

Sâmânoğulları Devleti'nin kuruluşundan itibaren, birçok faydalı iş yapmış olan Dîvân-ı Berîd siyasi, sosyal ve idari yapının bozulmasından olumsuz bir şekilde etkilenmişti (Dalkılıç, 2002, ss. 66-67). Özellikle devletin dağılma sürecinde idarenin askerlere geçmesi, berîd sistemindeki bozulmayı daha da netleştirmişti. Nitekim nüfuz sahibi aileler, kendileri açısından önemli olan haberleri merkezden önce ele geçirmişler ve planlarını ona göre yapmışlardı. Bunun bir örneğini vezir el-Utbi ile görebilmek mümkündür. Vezir el-Utbi'nin Fâik ve Ebü'l Hasan Simcûri tarafından öldürülmesi haberi, bu ikisine düşman olan Ebû Abbas Taş'a hızlı bir şekilde bildirilmişti. Ebû Abbas Taş kendisine bağlı kuvvetlerle onların üzerine yürümeye hazırlandığı sırada ise, bu sefer Taş'ın faaliyetleri merkeze sızdırılmıştı. İşte Horasan-Buhara bölgesi arasında gizli bilgileri götüren habercilerin bulunması, devletin dağılma sürecinde bu sistemin ne kadar bozulduğunu kanıtlamaktadır (Dalkılıç, 2002, s. 67).

5. Dîvân-ı Amid el-Mülk (Dîvân-ı Resâil, Dîvân-ı İnşâ)

Bürokratik yapının kalbi konumda olan Dîvân-ı Amid el-Mülk'ün temelleri Emevîler zamanında atılmıştı. Gelişimine ise Abbâsîler döneminde devam etmişti. Bu dönemde bürokratik evrakların kaleme alınması bir sanat haline gelmiş, yazılan inşâ³ örneklerini barındıran çeşitli mecmua ve kitaplar derlenmişti. Bu kitapların ilki, Sâmânoğulları döneminde Abdurrahman b. Ali el-Yezdâdi tarafından kaleme alınan Kemalü'l-belağa adlı eserdir. Bu eserin içeriğini, Ziyarî hükümdan Kabus b. Veşmgir'in mektupları oluşturmaktadır (Usta, 2013, s. 350).

Sâmânoğulları devlet teşkilatında mühim bir yeri olan inşâ işlerini yürüten kurum, Abbâsîler dönemindeki Divan-ı İnşâ'nın devamı niteliğindeki Dîvân-ı Amid el-Mülk idi (Şahin, 2020, s. 122; Dalkılıç, 2002, s. 63). Bu divan ile ilgili Sâmânoğulları döneminde Dîvân-ı Amid el-Mülk, Dîvân-ı Resâil ve Dîvân-ı İnşâ tabirlerinin üçü de kullanılmaktaydı (Usta, 2013, s. 350; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 150; Köprülü, 1978, s. 399). Başkanına ise "Hâce-i amîd" denilmekteydi (Barthold, 1990, s. 247; Merçil, 2015, s. 48; Merçil, 1991, s. 55; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 150). Amîd tabiri, Köprülü'nün de belirttiği üzere bir memuriyet olarak ilk kez Sâmânoğulları döneminde ortaya çıkmıştı (Köprülü, 1978, s. 399; Şahin, 2020, s. 122). Bu dönemde amîd, sadece idari ve mali işler ile uğraşan büyük memurlara verilen

³ Ortaya çıkarmak, icat ve ihdas etmek, yaratmak gibi mânalara gelen inşâ, kurmak, üretmek ve yazmak gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu ikinci kullanımdan hareketle yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon gibi anlamlar kazanmış, resmi ve özel yazışmaların belirli usüllere göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını belirten bir terim haline dönüşmüştür. Bu sanatı konu edinen disipline ilmü'l-inşâ, bu ilmin kurallarına göre hazırlanmış metinlere ise münşeat adı verilmiştir. (Durmuş, 2000, s. 334).

bir isimdi (Köprülü, 1978, s. 400). Dîvân-ı Amid el-Mülk başkanlarının bürokratik yapı içerisinde önemli bir yeri bulunmaktaydı. Çünkü görevlerinden dolayı hükümdar ile oldukça yakın bir ilişki içerisindeydiler (Usta, 2013, s. 352). Başkanın emrinde ise yardımcıları ve kâtipler çalışmaktaydılar (Usta, 2013, s. 351; Dalkılıç, 2002, s. 63).

Sâmânoğulları döneminde, günümüzdeki Dış İşleri Bakanlığı'nın yaptığı işlere benzer işler yapmış olan Dîvân-ı Amid el-Mülk'ün işleyişi, devleti ilgilendiren her türlü resmi yazışmaların kaleme alınması ve belgelerin toplanması şeklinde gerçekleşmekteydi (Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 150; Dalkılıç, 2002, s. 63). Bu divanın asıl vazifesi, Abbâsî Hilafeti'ne, sultanlara, komşu emirlere, valilere ve devletin seçkin kişilerine mektup yazmaktan ibaretti (Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 150). İç ve dış yazışmalar, tayin ve aziller için yazılar, hükümdarın herhangi bir konudaki emir ve istekleri bu divanda kaleme alınmakta ve yayınlanmaktaydı (Usta, 2013, s. 350; Dalkılıç, 2002, s. 63). Ayrıca iç ve dış istihbaratın sağlanması da bu divanın yürütmüş olduğu görevler arasındaydı. Nitekim Sâmânoğulları Devleti, doğu ve batıda güçlü devletlerle kuşatılmış bir vaziyetteydi. Devlet bünyesinde ise, aynı sülaleden gelen hırs sahibi kişilerin çıkardığı isyanlar eksik olmamaktaydı. Bu yüzden istihbarat çalışması yapmak zaruruydu. Bu anlamda divan, devletlerarası yazışmaları düzenlemenin yanında, önemli olan tüm belgeleri de bir araya getirip arşivlemekteydi (Dalkılıç, 2002, s. 63).

Sâmânoğulları Devleti'nde Dîvân-ı Amid el-Mülk'e başkanlık yapmış kişilere örnekler verecek olursak, ilk olarak karşımıza Ebû Tayyib el-Mus'abî çıkmaktadır. el-Mus'abî, II. Nasr b. Ahmed döneminde Dîvân-ı Amid el-Mülk'ün başında bulunmaktaydı. Bu kişi, vezir Ebû Muhammed el-Ceyhâni ile beraber hükümdarın aldığı kararlarda son derece etkili olabilmekteydi (Usta, 2013, s. 352). II. Nasr'a danışmanlık yapmakta ve ona akıllar verebilmekteydi. Buna dair bilgileri "*Bir gün pek büyük bir vezir olan Belamî ve divân-ı risâlet sahibi (sâhib-dîvân-i risâlet) Bû-Tayyib-i Mus'abî ile başbaşa müzakere ediyordu. Bu iki zat her hususta zamanın yetiştirdiği tek insanlardandı* (Beyhakî, 2019, s. 93)." ifadelerinin geçtiği Beyhakî'nin eserinde görebilmek mümkündür.

Dîvân-ı Amid el-Mülk'e başkanlık yapmış olan bir başka örnek isim büyük inşâ ustası, Horasan'ın dili, kitabet ve belagat konusunda döneminin ileri gelen kişisi olarak tasvir edilen Ebu'l-Kasım Ali b. Muhammed el-İskâfi idi. Bu zat, ilk olarak Horasan Valisi Ebû Ali b. Muhtac'ın Resâil Dîvânı'nda başkanlık yapmıştı. Daha sonra Ebû Ali'nin isyanı esnasında esir alınarak Buhara'ya getirilmişti. I. Nuh b. Nasr tarafından bağışlanmış ve I. Nuh'a inşâ sanatındaki ustalığını gösterebilmişti. Bu dönemde ilk olarak Resâil Dîvânı Başkanı Ebû Abdullah'ın yardımcılığına daha sonra da Resâil Dîvânı başkanlığına atanmış, I. Abdülmelik b. Nuh döneminin ilk yıllarına kadar görevini sürdürmüştü. I. Abdülmelik zamanında görevinden azledildikten kısa bir süre sonra vefat etmişti (Usta, 2013, ss. 159, 351, 468; Merçil, 1995, s. 82).

Sâmânoğulları döneminde Dîvân-ı Amid el-Mülk'e başkanlık yapmış olan bir başka örnek isim ise, Ebu'l-Feth Ahmed b. Muhammed b. Yusuf el-Katib idi. Bu zat, Sâmânoğullarının son devirlerinde Resâil Dîvânî'nda görev almış, Buğra Han'ın Buhara'yı işgal etmesinden sonra da divan başkanlığı görevine getirilmişti. Bir başka isim de, Ebû Ali el-Zevzenî el-Katib idi. Bu kişi de uzun bir süre Dîvân-ı Amid el-Mülk'te çalışmıştı (Usta, 2013, s. 351).

6. Dîvân-ı Evkâf (Vakıflar Dîvânı)

Sâmânoğulları Devleti'nin ilk parlak zamanlarında sükûn, asayiş ve yolların güvenliği sağlandığı için ziraat, sanayide ve ticarete büyük bir gelişme yaşanmıştı. Hükümdarlar ve devlet görevlileri birçok arazi ve emlak satın almışlar, zengin vakıflar yapmaya başlamışlardı (Köprülü, 1932, s. 16). Bu bakımdan Sâmânoğulları döneminde Maveraünnehir'deki ve Horasan'daki sosyal ve kültürel yaşantıya mühim etkilerde bulunan en önemli unsurların başında vakıflar ve ribâtlar gelmekteydi (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Usta, 2013, s. 345; Şahin, 2020, s. 127). Nitekim Sâmânoğullarının hüküm sürdüğü bölgenin coğrafi konumu, ticaret yolları üzerinde bulunması ve çeşitli İslam ülkelerinden savaşçıların, gayrimüslimlere karşı gaza etmek amacıyla bölgeye gelmeleri, nüfus açısından sosyal canlılık oluşturmaktaydı. İşte Sâmânoğulları hükümdarları ve bölge halkının ileri gelenleri tüccarların ve savaşçıların bölgede ikametini sağlamak için ribâtlar ve çeşitli vakıflar inşa etmişlerdi. Bunların idaresini ise Dîvân-ı Evkâf üstlenmişti (Usta, 2013, ss. 345, 377; Şahin, 2020, s. 127).

Sâmânoğulları Devleti'nde Dîvân-ı Evkâf'ın işleyişi, hâkimiyet altındaki topraklar içerisindeki tüm menkul ve gayrimenkul vakıfların denetlenmesi, idaresi ve yöneticilerinin tayin edilmesi ile ilgilenmek şeklinde gerçekleşmekteydi. Bu divanın başında, ilmiye sınıfına mensup bir yönetici bulunmaktaydı (Köprülü, 1932, s. 11; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Dalkılıç, 2002, s. 70; Usta, 2013, s. 345; Bayat, "Evezâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 156; Şahin, 2020, s. 128). Dönemin hadis âlimlerinden birisi olan Ebu'l-Kasım Abdülaziz b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz el-Darekî'yi buna örnek olarak gösterebilmek mümkündür. el-Darekî, Nişabur'da ders verdiği esnada Ebû Amr el-Haffaf'ın vakıflarının idaresiyle ilgilenmekteydi (Usta, 2013, s. 346). Sâmânoğulları döneminde var olan Dîvân-ı Evkâf, sonradan tasfiye edilmişti. Bu divana ait vazifeler ise, Dîvân-ı Kudât'ta yani kadıların vazifeleri arasında yerini almıştı (Barthold, 1990, s. 249; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 4-5; Merçil, 2015, s. 53; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Kurpalidis, 2011, s. 134; Dalkılıç, 2002, s. 70).

Vakıfların yanında Mâverâünnehir'de IX-X. yüzyıllar, ribâtlar açısından en parlak dönem olmuştu (Özbayraktar, 2014, s. 33; Tor, 2009, s. 286). Bu dönemde vakfedilmiş gelirlerle birlikte ribât inşa etmek, varlıklı aileler için en popüler bir hayır işi haline gelmiş, devlet adamları da ribât yapımına büyük önem göstermişlerdi (Özbayraktar, 2014, s. 33). Dîvân-ı Evkâf'ın idaresi altında bulunan ribâtlar, ticaret yollarının üzerinde inşa

edilmelerinden dolayı Sâmanoğullarında sosyal hayatın en canlı şekilde yaşandığı yerlerden birisi olmuştu (Usta, 2013, ss. 346, 443). Ticari, sosyal ve eğitim açısından öneme sahip olmalarının yanında, İbn Havkal'ın verdiği bilgilere göre bu dönemde ribâtlar, aynı zamanda askeri karakol vazifesi de görmekteydiler (İbn Havkal, 2017, s. 399; Usta, 2013, s. 443; Özbayraktar, 2014, s. 34).

Sâmanoğulları hükümdarları, mülklerini ya ellerinde tutarlar ya da vakıf olarak bağışlardı. Bu hususta en cömert olanı İsmail bin Ahmed'di (Dalkılıç, 2002, s. 69). Narşahî'nin verdiği bilgilere göre, İsmail b. Ahmed, Buhara'ya bağlı bir yer olan Şarğ/ Şariğ köyünü ve onun bütün tarlaları ile arazi ve akârını satın alıp, bunların hepsini, Buhara şehrinin içindeki Semerkant Kapısı'nda (Dervaze-i Semerkand) yaptırmış olduğu bir ribâta vakfetmişti (en-Narşahî, 2013, s. 24; Frye, 1954, s. 15; Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 21; Yürekli, 2002, s. 26). Fakat XII. yüzyılda bu ribât ve onun vakfı da yoktu (Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 21). İsmail b. Ahmed ayrıca Berkad adlı büyük bir köyü de bir kale ile satın alarak vakfetmişti (Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 21). Yine Narşahî'nin verdiği bilgilere göre, Buhara hisarının yanında bulunan, her tarafı sazlık olan Deşte adlı yeri, İsmail b. Ahmed 10.000 dirheme Hasan b. Tâlût'dan satın almış, gelirini Mescid-i Cami'e vakfetmişti (en-Narşahî, 2013, s. 42; Frye, 1954, s. 28). İsmail b. Ahmed, Buhara yakınlarında bulunan Cûy-i Mûlyan arazisini de satın almıştı (Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 21).

İsmail b. Ahmed'in vakıflarına dair Farsça bir belge, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Ebu Raihan Beruni Oryantalizm Enstitüsü'nün el yazısıyla yazılmış fonunda 527a sayılı envanter altında, 931/1524-25 tarihli, herhangi bir mühür tarafından onaylanmamış şekilde bulunmaktadır. Envanter kitabında şartlı şekilde "İsmail Sâmani'nin Vakfnamesi" olarak adlandırılmıştır. M. Saidzhon, bu belgenin varlığını ilk kez 1927 yılında bildirmiştir (Kamoliddin ve Musametov, 2017, s. 6).

Sâmanoğulları döneminde hükümdarların yanında devlet adamları ve komutanlar da hayır işlerinde bulunmaktaydılar. Buna dair bir örneği, İsmail b. Ahmed, Ahmed b. İsmail ve II. Nasr b. Ahmed dönemlerinin ünlü komutanlarından birisi olan Karategin el-İsficâbî ile görebilmek mümkündür. Karategin İsficâbî, İsficâb'da kendi adıyla bilinen bir ribât yaptırmıştı. Ayrıca bu ribâtın yanında fakirlere katık ve ekmek verilmek için aylık geliri 7.000 dirhem olan bir çarşı da inşa ettirmiş ve vakfetmişti (el-Makdisî, 1906, s. 273; Şeşen, 2001, ss. 255-256; Merçil, 1994, s. 256; Merçil, 2019, s. 9; Merçil, 1986, s. 1069; Usta, 2013, s. 347). Karategin İsficâbî vefat ettiğinde Karategin Ribâtı diye bilinen bu yere defnedilmişti (İbnü'l-Esir, 1991, Cilt: 8, s. 177; Merçil, 1994, s. 256). Sâmanoğullarının son zamanlarına damgasını vuran kumandan Fâik el-Hassa da, İsficâb'a bağlı Kulan Kasabası'nın dışında bir ribât yaptırmıştı (Usta, 2013, s. 422). Barthold, bu ribâtın Mîrkî denilen bir yerde inşa edildiğini belirtmektedir (Barthold, 1990, s. 275).

Sâmânoğulları döneminde Mecusilerin ve Hıristiyanların da kendilerine ait vakıfları bulunmaktaydı. Bu konuda İbn Havkal'ın verdiği bilgilere göre, İslam'dan önce çarşıların ortasında ve Semerkant'ın en mamur yerlerinden birisi olan Ra's el-Tâk denilen yerde bir kanal yer almaktaydı. Bu kanalın etrafında, kanalın tamir ve bakım işleri için vakfedilmiş akarlar mevcuttu. Vakıf şartlarına göre, bu kanalı yaz kış koruyan ve bakamını yapan Mecusi muhafızlardan, Beyt el-Mâl (hazine) için cizye vergisi alınmazdı (İbn Havkal, 2017, s. 425; Şeşen, 2001, s. 232). Yine Semerkant'ta bağlı Şavzar da oturan Hıristiyanların da kendilerine ait vakıfları bulunmaktaydı (Usta, 2013, s. 347; Şahin, 2020, s. 128).

7. Dîvân-ı Kudât (Dîvân-ı Kaza)

Halife Hârûn er-Reşîd zamanında ortaya çıkmış olan Dîvân-ı Kudât (Usta, 2013, ss. 361-362), günümüz Adalet Bakanlığı derecesinde bulunmaktaydı (Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâ mânîyan", s. 156). Sâ mânîoğullarında memleketin tüm adliye işlerine bakan bir divandı. Üst düzey askeri ve sivil memurlara dair şikâyetler Buhara'da hükümdar ve üst düzey devlet adamlarının iştirak ettiği toplantılarda ele alınmakta ve sonuca bağlanmaktaydı Bu özelliği ile Dîvân-ı Kudât, Divan-ı Mezalim'e benzemektedir. Bu divanın başında Abbâsîler ve diğer İslam devletlerinde de görüldüğü üzere Kâdılkudât unvanını taşıyan Başkadı bulunmaktaydı (Barthold, 1990, s. 249; Köprülü, 1932, s. 11; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Merçil, 2015, s. 52; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâ mânîyan", ss. 156-157; Usta, 2013, s. 361; Dalkılıç, 2002, s. 70). Memleketin her yerindeki kadılık teşkilatı, kadılar ve onun buyruğu altında çalışan görevliler bu divana bağlıydı (Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Merçil, 2015, s. 52; Dalkılıç, 2002, s. 70). Kadıların güvenliğinden sorumlu olan, dava dosyalarının takibi yapan, ifadeleri kayıt eden yardımcıları da bu divanın bünyesinde bulunmaktaydı (Dalkılıç, 2002, s. 71).

Dîvân-ı Kudât'ın başında bulunan Kâdılkudât'ın aslî görevi kadıların tayin ve azillerini gerçekleştirmektir (Treadwell, 1991, s. 127; Usta, 2013, s. 362). Kadı olarak atanacak bir kişide aranacak şartlar ise, tüm İslam devletlerinde kabul görmüş genel kurallardır. Bu kurallar; ilmi açıdan gerekli bilgiye sahip olmak, insanlar arasındaki kavgalardan uzak durmak, paraya ve mala karşı düşkün olmamak şeklinde sıralanabilir (Usta, 2013, s. 362). Göreve tayin olunan kadılar, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, adli meseleleri İslâmî Şeriat ahkâmına göre yürütmekteydiler (Köprülü, 1932, s. 11; Uzunçarşılı, 2014, s. 422). Davaları Hanefî ve Şafî görüşüne göre çözmekteydiler (Dalkılıç, 2002, s. 78). Nitekim Sâ mânîoğullarında Hanefî ve Şafî topluluklar kendi mezheplerine mensup kadılar tarafından yargılanmaktaydılar (Dalkılıç, 2002, s. 71). Bu anlamda kadıların bağlı oldukları mezhepler önemli bir husustu. Çünkü bir kadı hüküm verirken bağlı bulunduğu mezhebin anlayışına ve görev aldığı bölge halkının mezhebine göre hareket etmekteydi. İslam devletlerinde dört mezhebe göre karar veren ayrı kadılar atanmaktaydı. Kendileri Hanefî Mezhebi'ne bağlı olan

Sâmânogulları ise genelde bu mezhepten kadıları göreve getirmekle birlikte, Şafiîlerden de kadılar tayin etmekteydiler (Kazıcı, 2020, s. 199; Usta, 2013, s. 362; Şahin, 2020, s. 135). Fakat bu dönemde kadılar arasında Sünnî dini liderlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Nitekim Sâmânogullarının kurucusu İsmail b. Ahmed, kendi hükümet işlerini Sünnî dini liderlerin yardımıyla güçlendirmişti. Bununla birlikte Sâmânogulları döneminde kadılar çok fazla şöhret elde etmişlerdi. Çok fazla üne sahip olan fıkıhçıların birçoğu bu dönemde ortaya çıkmışlardı (Bayat, “Evezâ-i İdarî Sâmâniyan”, s. 157)

Sâmânogulları döneminde devlet memurları ve dini liderler genellikle birbirine yakın mesleklere sahiplerdi (Bayat, “Evezâ-i İdarî Sâmâniyan”, s. 157). Bu dönemde tüm yasal problemler kadılar tarafından çözümlendiği için, dini memurların sayısı ve nüfuzu oldukça fazlaydı (Frye, Buhârâ, s. 103; Frye, 1996, s. 75). Muhasemat davaları, bazı siyasi suçlar dışında kalan cezaî fiiller ve şahsi hukuka ait olan tüm problemler kadıların görev alanı içerisindeydi (Frye, Buhârâ, s. 103; Frye, 1996, s. 75). Bu dönemde kadıların kişiler arası davalar, vakıfların denetimi, vergi toplayıcılarının kontrolü gibi çeşitli işlerde görev aldıkları da görülmektedir (Usta, 2013, s. 363; Kazıcı, 2020, s. 199; Dalkılıç, 2002, s. 78). Kadıların vakıfların idaresiyle ilgilenmelerinin sebebi ise, Barthold’un belirttiği üzere vakıfların idaresi için mevcut olan Dîvân-ı Evkâf’ın sonradan kaldırılması, vakıfların idaresinin kadının vazifeleri arasına verilmesiydi (Barthold, 1990, s. 249). Böylece Dîvân-ı Evkâf kaldırıldıktan sonra onun işleri de Dîvân-ı Kudât’a devredilmişti (Köprülü, 1932, s. 11). Frye, kadıların sadece hukuki meselelerden sorumlu olmayıp, aynı zamanda öğretmenlik de yaptıklarını belirtmektedir (Frye, Buhârâ, s. 146; Frye, 1996, s. 131). Kadıların çeşitli görevler yaptıklarına dair bir örneği II. Nasr b. Ahmed döneminde görebilmek mümkündür. Bu dönemde Buhara’daki Cuma Cami’inin ani bir şekilde çökmesinden sonra ismi bilinmeyen bir kadı, bu göreve nezaret etmişti (en-Narşahî, 2013, s. 77; Frye, 1954, s. 50; Usta, 2013, s. 363). Narşahî buna dair, “*Şehir halkı yine de sağlam kaldılar. Sultan’ın adamları (peyvestegan-i Sultan) herkese yardım ettiler. Kadı Ebu [...] (rahimehullah) o işe [Mes-cid-i Cami’in imarına] ön ayak oldu ve [yıkılan binayı] bir seneye kadar yeniden inşa ettiler* (en-Narşahî, 2013, s. 77; Frye, 1954, s. 50).” şeklinde bilgi vermektedir.

Sâmânogullarında kadılık görevinde bulunanlara dair örnek verecek olursak; Narşahî’nin verdiği bilgilere göre, Ahmed b. İsmail zamanında hem fakih hem de zahid birisi olan el-Berkedi, kadılık görevinde bulunmuştu (en-Narşahî, 2013, s. 6; Frye, 1954, s. 5; Dalkılıç, 2002, s. 71). I. Nuh b. Nasr’ın dürüstlüğü ve adaletiyle tanınan veziri ve aynı zamanda Hanefî âlimi olan Ebu’l-Fazl b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezi es-Sülemi el-Fakih, bir zerre kusuru olmadan uzun yıllar Buhara kadılığı yapmıştı (en-Narşahî, 2013, s. 7; Frye, 1954, s. 6; Merçil, 2015, s. 52; Usta, 2013, s. 363; Şahin, 2020, s. 135; Dalkılıç, 2002, s. 71). I. Mansur b. Nuh döneminde Kâdilkudât’lık makamında, Buhara kadısı olan Ebû Ahmed oturmaktaydı (Nizamü’l-Mülk, 2015, s. 316; Şahin, 2020, s. 135). Hakîm es-Semerkandî de uzun yıllar Sâmânogulları’nda Semerkant kadılığı yapmıştı (Şahin, 2020, s. 135). Bu

dönemde kadıların maaşları ise, sâhib-i berîd ve âmilin maaşı ile eşit seviyedeydi (Merçil, 2015, s. 52).

8. Dîvân-ı Muhtesib

Sâmânoğullarının başkenti Buhara, her çeşit sosyal ve ekonomik faaliyetlerin merkezi olduğundan dolayı, Dîvân-ı Muhtesib oldukça mühim bir yere sahipti (Dalkılıç, 2002, s. 69). Bu dönemde Dîvân-ı Muhtesib, Buhara'nın belediye işlerinin düzenlenmesiyle ilgilenen bir divandı (Köprülü, 1932, s. 10; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Merçil, 2019, s. 193). Muhtesiblerin atanması ve bu görevi yerine getiren kişilerin meseleleriyle ilgilenmek, çarşı ve sokakların düzenli olması, şehrin temizliği, esnaf teşkilatının denetlenmesi, pazarlarda narhın tayini ve fiyatların kontrol edilmesi, ölçülerin denetimi, suçluların cezalandırılması, şehrin güvenliğinin sağlanması gibi işler, Buhara'daki bu divanda yürütülmekteydi (Köprülü, 1932, ss. 10-11; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Bayat, "Evzâ-i İdarî Sâmâniyan", s. 155; Usta, 2013, ss. 338, 358; Şahin, 2020, s. 127; Dalkılıç, 2002, s. 68). Bunun yanında her şehirde mutlaka sosyal, ekonomik ve dini huzuru muhafaza edecek muhtesibler bulunmaktaydı (Dalkılıç, 2002, s. 68).

Sâmânoğulları döneminde Dîvân-ı Muhtesib reisliğine Türk ihtiyarları, güvenilir eski saray hadım ağaları veya herkesin itimadını kazanmış, doğruluğu ile şöhret bulmuş ilmiye sınıfına mensup kimseler tayin edilmekteydi (Köprülü, 1932, s. 11; Uzunçarşılı, 2014, s. 422; Barthold ve Köprülü, 1984, s. 126; Usta, 2013, s. 358). İlmiye sınıfına mensup kişiler, ilmi ile başarılı olur düşüncesinden dolayı tercih edilmekteydiler. Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerde Türklere seçilenler ise tamamen idari görev gereği idi (Dalkılıç, 2002, s. 69).

9. SONUÇ

Sâmânoğulları Devleti'nde II. Nasr b. Ahmed döneminde, başkent Buhara'da bulunan Rigistan Meydanı'ndaki sarayın karşısında, Vezir el-Ceyhanî'nin çabaları sonucunda idari, mali ve askeri konuları kapsayan muhtelif divanlar kurulmuştu. Bu divanlar, Sâmânoğullarının merkez teşkilatının ve bürokratik yapısının ana temelini oluşturmaktaydılar. Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-ı Mezâlîm, Dîvân-ı Berîd, Dîvân-ı Amid el-Mülk (Dîvân-ı Resâil, Dîvân-ı İnşâ), Dîvân-ı Evkâf, Dîvân-ı Kudât ve Dîvân-ı Muhtesib idari divanlar arasındaydı. Dîvân-ı Müstevfi, Dîvân-ı Müsâdere, Dîvân-ı Müşrif (Dîvân-ı İşrâf), Dîvân-ı Memleket-i Hass ve Dîvânü'l-ma' (Su Dîvânı) mali divanlar kategorisindeydi. Dîvânü'l-Ceyş (Ordu Divanı) ve Dîvân-ı Şurta ise askeri divanlardı. Bakanlığa benzer şekilde çalışan tüm bu divanlar, vezirin başkanlığındaki Dîvân-ı Vezâret'e bağlıydılar. Bu divanlar içerisinde idari divanlar, bürokratik yapının bir nevi ana divanları olma özelliğine sahiptiler. Bu divanların başında, yetki bakımından diğer tüm divanların üzerinde bulunan ve günümüz Bakanlar Kurulu'nun vazifesini üstlenmiş olan vezirin başkanlığındaki Dîvân-ı Vezâret gelmekteydi. Bu divan, siyasi ve iktisadi konuların neredeyse tamamını kontrol altında tutmaktaydı. Vezir, bazı durumlarda diğer tüm

divanların reislerini Dîvân-ı Vezâret'te toplayarak, devlete dair her türlü konuyu görüşmekteydi.

Sâmânoğullarında Dîvân-ı Mezâlim, adalete dayalı bir toplum düzeni meydana getirmek için kurulmuş bir idari divandı. Bu divan, Sâmânoğullarında gelişmiş bir adliye teşkilatının adeta kanıtıydı. Divanın işleyişi, memurların kararlarına dair halkın şikâyetlerine, askeri ve yüksek devlet görevlilerinin, harâc memurlarının ve nüfuzlu kişilerin devlete veya halka karşı işledikleri suçlara bakmak şeklinde gerçekleşmekteydi. Divana, genellikle emir ünvanlı Sâmânoğulları hükümdarı başkanlık etmekteydi. Onun olmadığı durumlarda ise, Sâmânoğulları ailesinden olan bir başka kişi, yüksek rütbeli bir devlet görevlisi veya ilim adamları divanın başına geçmekteydi. Haberleşmeyi eksiksiz ve kesintisiz olarak yürüttüğü ve en uzak yerlerdeki tüm olaylardan haberdar olunmasını sağladığı için Dîvân-ı Berîd de, Sâmânoğulları açısından önemli yere sahip idari bir divandı. Sâhibü'l-berîd ünvanlı bir kişinin başkanlık ettiği bu divanda, devletin gizli ve açık tüm istihbârât işlerine, resmi posta meselelerinin yürütülmesine bakılmaktaydı. Bu divan sayesinde devletin iç ve dış güvenliğiyle çok yakından ilgilenilmekteydi. Hâce-i amîd ünvanlı bir kişinin başkanlık ettiği ve şimdiki Dış İşleri Bakanlığı'nın yaptığı işlere benzer işler yapan Dîvân-ı Amid el-Mülk ise, Sâmânoğullarında bürokratik yapının kalbi konumunda bulunmasından dolayı önemli bir yere sahipti. Divanın işleyişi, devlete dair her türlü resmi yazışmaların kaleme alınması ve belgelerin toplanması, tüm belgelerin bir araya getirilip arşivlenmesi şeklinde yürütülmekteydi.

Başında ilmiye sınıfına mensup bir yöneticinin bulunduğu Dîvân-ı Evkâf, Sâmânoğullarındaki ribâtlar ve çeşitli vakıfların idaresi ile ilgilenmekteydi. Divanın işleyişi, hâkimiyet altında bulunan topraklardaki menkul ve gayrimenkul vakıfların denetlenmesi, idaresi ve yöneticilerinin atanması ile ilgilenmek şeklinde gerçekleşmekteydi. Bir başka idari divan, başında Kâdıkdât ünvanını taşıyan Başkadı'nın bulunduğu, Dîvân-ı Mezâlim gibi Sâmânoğullarında düzenli bir şekilde yürütülen adalet sisteminin göstergelerinden birisi olan Dîvân-ı Kudât idi. Adliyeye dair tüm işlere bakan, kadıların tayin ve azillerini gerçekleştiren bu divan, üst düzey askeri ve sivil memurlar hakkındaki şikâyetlere bakmaktaydı. Sâmânoğulları topraklarındaki kadılık teşkilatı, kadılar ve onun emri altındaki görevliler bu divana bağlı şekilde çalışmaktaydılar. Dîvân-ı Muhtesib ise, Buhara'nın belediye işlerinin düzenlenmesinden sorumlu bir idari divandı. Bu divanın işleyişi, muhtesiblerin tayini ve bu görevi gerçekleştirenlerin meseleleriyle ilgilenmek, çarşı ve sokakların tertipli olmasını, şehrin temizliğini, esnaf teşkilatının denetlenmesini, pazarlarda narhın tayinini ve fiyatların kontrol altında tutulmasını, ölçülerin denetimini, suçluların cezalandırılmasını, şehrin güvenliğini sağlamak şeklinde gerçekleşmekteydi.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Bu makale, yazarın doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Metinde, Etik Kurul ya da Katılımcı Onamı ile ilgili bir bölüm bulunmamaktadır.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Altungök, A. (2015). *İslâm Öncesi İnan'da Devlet ve Ekonomi -Sâsânî Dönemi-* (M.S. 226-652). Hikmetevi Yayınları.
- Apak, A. (2017). *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2) (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. Ensar Yayınları.
- Ayaz, F. Y. (2013). Vezir. *DİA*, 43, 79-82.
- Aycan, İ. ve Sarıçam İ. (2008). *Emeviler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aykaç, M. (1997). *Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847)*. TTK Yayınları.
- Bakır, A. (2004). *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*.
- Barthold, V.V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Hakkı Dursun Yıldız (haz.). TTK Yayınları.
- Barthold, W. ve Köprülü, M. F. (1984). *İslâm Medeniyeti Tarihi* (6. Basım). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bayat, A. Evzâ-i İdarî Sâmâniyan. *Berrasiha-ye Tarihi*, S. 5, 139-158.
- Beyhakî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. Necati Lügal (Tercüme). TTK Yayınları.
- Bosworth, C. E. (1961). *The Transition From Ghaznavid To Seljuq Rule In The Islamic East*. [Thesis presented to the University of Edinburgh for the degree of Doctor of Philosophy]. University of Edinburgh.
- Dalkılıç, M. (2002). *Sâmânîler Devleti*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Durmuş, İ. (2000). İnşâ. *DİA*, 22, 334-337.
- ed-Dûrî, A. (1994). Divan. *DİA*, 9, 377-381.
- Frye, R. N. (1996). *Bukhara The Medieval Achievement*. University of Oklahoma Press Norman.
- Frye, R. N. (trhsz). *Orta Çağın Başarısı Buhârâ*. Hasan Kurt (Çevirmen). Bilig Yayınları.
- Frye, R. N. (1954). *The History of Bukhara*. Translated from a Persian Abridgment of the Arabic Original by Narshakhî. The Medieval Academy of America Publication No. 61.
- Gerdîzî, Ebû Sa'îd Abdu'l-hayy b. Dahhâk b. Mahmûd. (1363). *Zeynü'l-ahbâr (Târîh-i Gerdîzî)*. Abdu'l-hayy Habîbî (Tashîh ve Mukâbele).
- Harekât, İ. (1992). Berîd. *DİA*, 5, 498-501.
- İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*. Ramazan Şeşen (Tercüme). Yeditepe Yayınları.

- İbn-i Haldûn. (2004). *Mukaddime* (Cilt 1). Halil Kendir (Çevirmen). Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- İbnü'l-Esîr. (1991). *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* (Cilt: 8). Abdülkerim Özaydın (Çevirmen). Bahar Yayınları.
- İstahri (2019). *Ülkelerin Yolları Değerlendirme-Metin*. Murat Ağarı (Çevirmen). Ayıışıği Kitapları.
- Kazıcı, Z. (2020). *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kesik, M. (2021). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kamoliddin, S. S. ve İlhamov, Z. A. (2018). *Саманиды: Из истории государственности Узбекистана в IX - X вв. Учебно-методическое пособие для студентов исторических факультетов вузов*.
- Kamoliddin, S. S. ve Musametov, B. (2017). *Вакфные Документы Потомков Исма'Ила Самани*. Saarbrücken LAP.
- Frye, R. N. (1975). The Sâmânids. *The Cambridge History of Iran*, 4, 136-161.
- Kitapçı, Z. (2005). *Azerbaycan-Harzem ve Türk Oğuz Boyları Arasında İslâmiyet*. Yedikubbe Yayınları.
- Koç, S. (2019). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)'nda ve Gazneliler'de İstihbarat*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Köprülü, M. F. (1978). Amîd. *İA*, 1, 399-400.
- Köprülü, M. F. (1979). Berîd. *İA*, 2, 541-549.
- Köprülü, M. F. (1932). *Saman Oğulları: 874-1005*. Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri No. 53. Türk Tarih Kurumu Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- Kurpalidis, G. M. (2011). *Büyük Selçuklu Devletinin İdarî, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İlyas Kamalov (Çevirmen). Ötüken Yayınları.
- Kurt, H. (1988). *Orta Asya'nın İslâmlaşma Süreci (Buhârâ Örneği)*. Fecr Yayınları.
- el-Makdisî, el-Marûf bi'l-Beşârî. (1906). *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*. Beril Matbaası.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan. (1976). *El-Ahkâmu's-Sultâniyye*. Ali Şafak (Çevirmen). Bedir Yayınevi.
- Merçil, E. (1991). Amîd. *DİA*, 3, s. 55

- Merçil, E. (1999). Gazneliler. *DİA*, 8, 480-484.
- Merçil, E. (2019). Gazneliler’de Teşkilât ve Kültür. *Afganistan ve Hindistan’da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilât, Kültür) - Makaleler.*, Bilge Kültür Sanat Yayınları. 185-215.
- Merçil, E. (1986). Karategin Ailesi. *X. Türk Tarih Kongresi*, III, 1069-1074.
- Merçil, E. (2019). Karategin Ailesi. *Afganistan ve Hindistan’da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilât, Kültür) -Makaleler.*, Bilge Kültür Sanat Yayınları. 9-26.
- Merçil, E. (1994). Sâ mânî Devleti’nde Türklerin Rolü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 35, 253-266.
- Merçil, E. (1995). Muhtacoğulları. *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, 67-92.
- Merçil, E. (2015). *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Merçil, Erdoğan. (1987). Sîmcûrîler V Ebu’l-Kasım b. Ebu’l-Hasan Sîmcûrî. *İÜ Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, 123- 138.
- Merçil, E. (2011). Sipehsâlâr: I. Sâ mânîler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI, 1, 139-150.
- en-Narşahî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca’fer. (2013). *Târîh-i Buhara*, Erkan Göksu (Farsçadan Tercüme ve Notlar). TTK Yayınları.
- Negmatov, N. N. (1998). The Samanid State. M. S. Asimov and C. E. Bosworth (edi.), *History of Civilizations of Central Asia* (Cilt IV s. 83-101). Unesco Publishing.
- Nizâmü’l-Mülk. (2016). *Siyâset-nâme*. Mehmet Altay Köymen (haz.). TTK Yayınları.
- Nizamü’l-Mülk. (2015). *Siyasetname*. Mehmet Taha Ayar. (Çevirmen). İş Bankası Yayınları.
- Özbayraktar, A. (2014). *Abbasîlerin İlk Döneminde Mâverâünnehir*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Pırlanta, İ. (2013). *Orta Çağ’ın İncisi Nişabur*. Hikmetevi Yayınları.
- Roux. J. P. (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. Lale Arslan (Çevirmen). Kabalcı Yayınları.
- Sarıçam, İ. (2010). *Hız. Ömer*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Söylemez, M. M. (2001). Berîd Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular. *İslâmiyât IV*, 2, 139-147.

- Starr, S. F. (2019). *Kayıp Aydınlanma Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*. Kronik Yayınları.
- Şahin, S. (2020). *Mâverâünnehir'in Sosyal ve İdarî Yapısı (VIII.-XII. Yüzyıllar)*. Selenge Yayınları.
- Şeşen, R. (2001). *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. TTK Yayınları.
- Tokan, Ö. (2015). *Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları'nda Dîvân-ı Âlâ*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Tor, D. G. (2009). The Islamization of Central Asia in the Sāmānid era and the reshaping of the Muslim World. *Bulletin of SOAS*, 72, 2, 279-299.
- Treadwell, W. L. (1991). *The Political History of The Sāmānid State*. [Thesis submitted to the Institute of Oriental Studies for the Degree of Doctor of Philosophy in the University of Oxford, PhD diss.] University of Oxford.
- Usta, A. (2009). Sāmāniler. *DİA*, 36, 64-68.
- Usta, A. (2020). *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sāmāniler*. Yeditepe Yayınları.
- Usta, A. (2013). *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sāmāniler*. Yeditepe Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. TTK Yayınları.
- Yazıcı, N. (1987). Klâsik İslâm Döneminde Haberleşme Kurumu İle İlgili Bazı Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 1, 377-386.
- Ülkü, H. (1976). *İslâm Tarihi* (İlâveli 2. Baskı). Çile Yayınları.
- Yürekli, T. (2002). *Samaniler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Zeydân, C. (2012). *İslâm Uygarlıkları Tarihi* (Cilt 1). Nejdet Gök (Çevirmen).

Makale Bilgisi: Tekin, Y. (2023). Delhi Türk Sultanlığı Sarayında Cayin Bir Âlim: Thakkura Pheru ve Eserleri. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, ss.71-88.	Article Info: Tekin, Y. (2023). A Jain Scholar At The Court Of The Turkish Sultanate Of Delhi Thakkura Pheru and His Works. DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:1, pp. 71-88.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 29.09 2022	Date Submitted: 29.09 2022
Kabul Edildiği Tarih: 20.03 2023	Date Accepted: 20.03 2023

DELHİ TÜRK SULTANLIĞI SARAYINDA CAYİN BİR ÂLİM: THAKKURA PHERÜ VE ESERLERİ

Yasin Tekin*

ÖZ

Yönetici elitleri Müslüman Türk kültürünün taşıyıcısı ve uygulayıcı olan Delhi Sultanlığı, Orta Çağ Hindistan'ında çok kültürlü bir dünya içerisinde kurulmuştur. Ancak ağırlıklı olarak Farsça yazılmış birincil kaynakları çoğunlukla bu kozmopolitliği yeterince ve doğru yansıtmamaktadır. Hint dillerindeki kaynakları ise kendine özgü anlatı gelenekleri nedeniyle farklı problemlere sahiptir. Bu nedenle sultanlığın Cayin tebaası ve onlar tarafından yazılmış eserler Delhi Türk Sultanlığı'nın toplumsal yapısı ile devletin gayrimüslimlerle ilişkilerini anlamada son derece önem arz etmektedir. Delhi sarayının hazine dairesinden uzun yıllar ayaracı olarak görev yapan sultanlığın tanınmış Cayin âlimlerinden Thakkura Pherü'nün hayatı ve eserleri bu açıdan oldukça zengin bilgiler içermektedir. Bilgili bir sarraf ve tüccar olarak eserlerinde XIII. yüzyılın sonları XIV. yüzyılın başlarında Kuzey Hindistan'da kullanılan ölçülere, sikkelere ve değerli taşlara geniş yer verir. Çalışmalarındaki mezkur bilgiler Delhi Türk Sultanlığı'nın ve Hindistan alt kıtasının orta çağları için en önemli nümismatik ve ekonomik göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Thakkura Pherü'nün hayatı ve eserlerinde himayedârları kullandığı yüceltici unvanlar Delhi sultanlarının gayrimüslim tebaa ile ilişkilerinin Farsça kaynaklarda hiç değinilmeyen yönlerini keşfetmemize olanak sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Delhi Türk Sultanlığı, Thakkura Pherü, Halaciler, Tuğlukşahlar, Bilim Tarihi

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, yasintekin1@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5247-2956

A JAIN SCHOLAR AT THE COURT OF THE TURKISH SULTANATE OF DELHI: ʒHAKKURA PHERŪ AND HIS WORKS

ABSTRACT

The Delhi Sultanate, whose ruling elites are the bearers and practitioners of Muslim Turkish culture, was established in a multicultural habitat in Medieval India. However, the primary sources, by a majority of Persian, do not adequately and accurately reflect this cosmopolitanism. On the other hand, its primary sources in Indic languages have different problems due to their exceptional narrative traditions. For this reason, the Jain subjects of the sultanate and the works written by them are critical in understanding the Delhi Sultanate's social structure and the state's relations with non-Muslims. The life and works of ʒhakkura PherŪ, one of the eminent Jain scholars of the sultanate who served as an assayer from the treasury office of the Delhi palace for many years, contain prosperous information in this respect. He gives wide coverage to measures, coins, and gemstones utilised in North India in the late 13th and early 14th centuries in his works as a well-informed money changer and merchant. Crop rates of twenty-five different agricultural products such as wheat and barley and their taxation system are other crucial issues in her works. The information mentioned in his studies is considered the most critical numismatic and economic indicators of the Delhi Turkish Sultanate and the medieval period of the Indian subcontinent. Moreover, ʒhakkura PherŪ's life and the honorific titles he used for royal patrons in his works allow us to explore the aspects of the relations of the Delhi sultans with their non-Muslim subjects that have never been mentioned in Persian sources.

Keywords: Delhi Turkish Sultanate, ʒhakkura PherŪ, Khaljīs, Tughluqids, History of Science

1. GİRİŞ

Yönetici elitleri Müslüman Türk kültürünün taşıyıcısı olan Delhi Sultanlığı, Orta Çağ Hindistan'ında çok dinli, çok kültürlü, âşına olsalar da pek hazzetmedikleri bir habitat içerisinde kurulmuştur. Bu nedenle bir yandan Hindistan alt kıtasının coğrafi ve iklimsel olağanüstülükleriyle başa çıkmaya çalışırken diğer yandan da yeni yurtlarının bu kendine has çeşitliliğini yönetmek durumunda kalmışlardır. Delhi Sultanlığı'nın teşekkül sürecine tanıklık etmiş isimler, kimlikleri ve statüleri nedeniyle anlaşılabilir bir biçimde bu süreci “dinler arası savaş” olarak anlamış ve öyle yansıtmışlardır. (Eaton, 2019, ss. 16-17 vd.) Gür'dan Bengal kıyılarına kadar uzanan fetihler silsilesinin devletler arası ilişkiler düzeyinde hiç şüphesiz böyle bir yönü olsa da dünyaya din zaviyesinden bakan müverrihlerin devlet ile Hindû, Cayin ya da Buddhist tebaası arasındaki ilişkilerin mahiyetini tam olarak aktaramadığı da bir gerçektir. XII. yüzyıl yazarlarından Fahru'd-dîn Mubârek Şâh (d. yak. M. 1157), Türk ve Türkistan dünyasını detaylarıyla anlatırken Hindistan'ın etnik ve dinî çeşitliliğini ordu teşekkülünden bahsederken kullandığı

çözünsüz kalmış birkaç kelimeye sığdırmıştır.¹ Bilhassa Hindistan'daki kariyerini Türk sultanlarına borçlu olan Cüzcanî ile Berenî gibi kronik yazarları için Hindistan'da yaşayan ve Müslüman olmayan neredeyse herkes Hindû olup devlet için potansiyel tehlike arz ettiğinden itaat altında tutulması gereken unsurlardı. Gayrimüslim tebaa ile ilgili düşünceleri ve önyargılarının yanı sıra şahsi politik ajandaları eserlerinde zikrettikleri ya da zikretmedikleri unsurlarla kendini hissettirmektedir. (Rashid, 1969, ss. 7-8) Örneğin; Sultanlığın kuruluşuna vesile olacak fetihler silsilesinin yaşayan tanıklarından Hasan Nizâmî, Kutbeddin Aybek'in Ecmîr'in Hindû Racası Govindaraca'ya amcasının isyanı karşısında yardım ettiğini aktarırken bu fasıl, (racalar fiilen sultanlığın vassallı konumunda olmasına rağmen) Cüzcanî tarafından görmezden gelinmiştir. (Fakhr al-Din Mubarakshah, 1927, s. 33) Benzer şekilde Muhammed Bahtiyar Halacî'nin Hindistan'da başına buyruk hareket ettiği yıllarda Çittor Racasının hizmetine girdiğinden bahsedilmez. (Tâcî'd-dîn Hasan Nizâmî, 1387, ss. 119-124; Tajud Din Hasan Nizami, 1998, ss. 107-111) Bununla beraber Cüzcanî, Hindistan'ın gayrimüslim tebaasını tam olarak yeri tespit edilemeyen coğrafi işaretlerin yanı sıra "Hindûstan kabileleri", "gebr" (putperest) gibi sıfatlarla anar. İsimleriyle anmaya layık gördükleri ya itaat altına alınan isyankarlar ya da liderleri sonradan Müslümanlığı seçenlerdir.² (Cüzcanî, 1342, ss. 52 ve 22) Ateşli ve saraydaki ayrıcalıklı konumunu yitirmiş bir Müslüman olarak Cüzcanî'nin entelektüel işlevini miras alan Berenî de Delhi sarayındaki gayrimüslimlerin, soylu olmayanların etkinliğinin artması devlet için en büyük tehlike olarak görür.³ (Berenî, 1862, ss. 21, 137) Berenî'nin bu tavrı eserlerinin genelinde görülmesine rağmen Sultan Alâeddin Halacî ile kadı Mevlana Muğîseddîn arasında geçen diyalogu aktardığı satırlar dünya ve politik algısını açıkça göstermektedir. Berenî'nin aktardığına göre Sultan Alâeddin Halacî, meşveret sofrasına kabul ettiği Mevlana Muğîseddîn'e şeriate göre "Hindû"lardan nasıl cizye ve haraç alınabileceğini sorar. Bunun üzerine Muğîseddîn, sultanın şedit mizacından korkmasına ve cevabının kendisini ölüme götüreceğini bilmesine rağmen

¹ "حتم هندوستان از راتگان و تکران و با سعیدان و تفاریق" Hint ordusunun unsurlarının zikredildiği bu cümle tercümesine (Dodangeh, 2010, s. 15) hatalı bir şekilde Hindistanlılar olarak çevrilmiştir. راتگان (râtgân) olarak Farsça çoğul formda yazılan sıfat, aslında orta çağ Hint devlet organizasyonunda krala bağlı feodal beylere işaret eden "rāuta" unvanının bozulmuş hâlidir. Benzer şekilde تکران (takrân) da yine toprak sahibi, yerel yöneticiler için tanımlamak için kullanılan "thakkura" unvanının Farsça imlâ ile yazılmış biçimidir. Fahrü'd-dîn Mubârek Şâh, bu terime diğer eserinde değinir. (Fahr-i Müdebbir, 1346, s. 254-55, 378) Ancak müellifin de taşıdığı bu unvan XIII. yüzyıla geldiğinden babadan oğula geçebilen ama idarî bir makama işaret etmeyen geleneksel bir statü sıfatına dönüşmüştür. (Bednar, 2007, 166-67)

² Cüzcanî, sadece Hindûları değil sarayda etkin bir konumda olmasına rağmen politik olarak çıkarlarının örtüşmediği bazı isimleri de hiç anmamıştır. (Nizami, 1983, s. 81 vd.)

³ Hayatıyla ilgili detaylar için bk. Berenî, s. 23, 125, 204-225 ve 504.

Hindûların putperest olduğunu, bir İslam ülkesinde Müslüman olmak, ölmek ya da kölelik dışında bir seçeneklerinin olmadığını ayet ve hadislerle açıklar. Hatta Muğîseddîn (yani Berenî) bu mizansenî hakaretimiz örneklerle genişletir. Sistematik bir eğitim almadığı bilinen Sultan Alâeddin Halacî, kadının bu sözlerini gülerek karşılar ve “sen eğitilmiş ama tecrübesiz bir adamsın; ben cahil ama tecrübeli bir adamım” der. Nihayetinde kadının canı bağışlanır ve Sultan tecrübe ettiği akliselim çözüme yönelir. (Berenî, 1862, ss. 289-292) Nitekim Berenî'nin gayrimüslim toplulukları tanımlamak için Multânî, Sâha, Mevâtî gibi isimler zikretse de genellikle Hindû olduğu varsayılan bu terimler spesifik olarak bir dine atıfla kullanılmaz; bu Müslüman ekabirin Hindû, Cayin ya da Buddhist kimlikleri arasındaki ayrımı çok önemsenmediğini göstermektedir.⁴ (Berenî, 1862, ss. 385, 554) Berenî'nin bu tavrı hiç şüphesiz Hindistan'da uzun bir süre “azınlık hükümeti” durumundaki İslâm devletini koruma refleksiyle de ilgilidir. Merkezden ve saraydan uzaklaştıkça bu tutumun değiştiğini söylemek mümkündür ancak sultanlık literatüründe bu anlamda ilk büyük kırılım sufi şair Emir Hüsrev Dihlevî ile Tuğlukşahlar devrinde yaşanacaktır. (Emîr Hüsrev Dihlevî, 1950, ss. 162-163)

Delhi Sultanlığı'nın Hint dillerindeki kaynakları da çoğunlukla benzer önyargıları ve toptancılığı belki de çok daha sert bir şekilde sergiler.(Chattopadhyaya, 1998, ss. 13-61) İslam dünyası, daha XI. yüzyılda, sadece dini inançları değil Hint diyarına dair her şeyi kendi kaynaklarından aktarmaya çalışan Birünî gibi istisnaî bir isme sahipken Hint dünyasında İslamiyet'e ve Müslümanlara yönelik böyle kapsamlı bir tecessüs oluşmamıştır.(Truschke, 2021, s. 10) Bu durum Sanskrit dilinin kutsal kabul edilmesi nedeniyle okuryazarlığın neredeyse tamamen üst kastlara bırakılması ve patronaj ilişkilerinin yanı sıra alt kıtadaki politik unsurların “devletleşme” süreciyle yakından ilgilidir.(Pollock, 2009, ss. 167-184) Sonradan Hindûizm olarak adlandırılacak Vedik / Brahmanik inanç pratikleriyle ve anlatı gelenekleriyle hemhâl olmuş din adamlarının kainat, zaman ve öteki algısı, İslamiyet'i görmezden gelirken Müslümanlara karşı bilindik tavırları, alışık olmadığımız türden eserlerle aktarılmasına neden olmuştur. Bu bakımdan vurgulanması gereken en önemli husus Sanskrit literatürün Müslüman ve Batı dünyasından aşına olduğumuz türden bir vakayiname geleneğinin

⁴ Multânî, Multan'ın Müslümanlaşmadan önceki zamanlarında İranlıların Hindûları tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Berenî özellikle Multânîler olarak andığı bu kesimin ticaretle zenginleşmesinden rahatsızlık duymuştur. Alâeddin Halacî'nin vekil olarak saraya aldığı sonradan Müslüman olan Kadı Hamid Multânî'yi küçümsemek amacıyla “dedeleri faizle zenginleşmiş” bir “Multânî oğlu” ve “melik'ül tüccar” olduğunu vurgular.(Habib, 2008, ss. 298-299) Berenî'nin Hintli gulamların Müslümanlığını dahi yeterli bulmadığı bazı görüşleri için bk. (Ziyâ' al-Dîn Baranî, 1961, s. 25)

bulunmamasıdır.⁵ Hint tarihi ve kültürünü incelemeye başladığında Sanskrit kaynakları yetersiz bularak sözlü bilgi almak isteyen Birunî, panditlerden aldığı cevaplardan tatmin olmadığını şu sözlerle kayda geçmiştir: “(Hintli âlimler) olayların akışı ve krallarının cülusunu tarihlendirme hususunda bilgisiz ve dikkatsizdir (onları) bu konularda bilgi almak için sıkıştırırsanız ne diyeceklerini bilemeyip masal anlatmaya başlarlar”.⁶ (el-Bîrûnî, 1910, ss. 10-11)

Hint tarihyazım geleneğinin bu mahiyeti birçok olgunun tespitini zorlaştırırsa da mebzul miktardaki epigrafik kaynaklar ile şiir formunda yazılmış edebî kurgular üzerinden yapılan incelemeler Hint dillerinde yazılmış Orta Çağ kaynaklarındaki Müslüman Türk algısında Farsça kaynaklardakine benzer bir duruma işaret etmektedir. Başta Sanskrit olmak üzere muhtelif Hint dillerinde yazılarak günümüze kadar gelmiş yazılı kaynaklarda Türk ve Müslümanlar için en sık kullanılan etnonimler ve terimler şunlardır: yavana, tājika, turuška, mleccha, cāṇḍāla, hammīra, janaṅgama, mausula, mudgala, pulinda, saida, śāhi, śaka, śakendra, suratrāṇa, tāmra.⁷ Bunlar içerisinde tājika, turuška VII. – VIII. Yüzyıldan itibaren görülen en eski adlandırmalarken Tacik’ten bozma olduğu tahmin edilen tājika kullanımı XI. yüzyıldan sonra azalarak yerini turuška’ya yani Türk’e bırakır. Arapça emir kelimesinin Sanskrit ödünçlemesi hammīra (hamvīra ve hambīra şeklinde de yazılır) ile sultan kelimesinin karşılığı suratrāṇa / sultrān ise Türk-Müslüman hâkimiyetinin birer yansımaları olarak X. yüzyıldan sonra yaygınlaşır. Hammīra ve suratrāṇa kullanımları özellikle sultanlığın çift dilli sikkelerinde ve yazıtlarda sıkça rastlanır.(Prasad, 1990, ss. 12, 59, 218) Mleccha, janaṅgama, cāṇḍāla gibi terimler ise Hindû tasavvurunda kast dışı görülenleri pejoratif manada kullanılan etiketlemek için kullanılmış olup Müslüman-Türk fetihlerinden bahseden hemen her kaynakta görülür. Bunun yanı sıra Türk – Müslüman karakterler, olay merkezli yarı-mitolojik tarihsel kurgular ile bazı tiyatro metinlerinde özellikle Hint dillerini konuşamamasıyla birer alay konusu “barbarlar” olarak resmedilirler. (Chattopadhyaya, 1998, s. 40. vd.; Leclère, 2011, ss. 156-160; Prasad, 1994, ss. 170-172; Truschke, 2021, ss. 29-39) Hint dillerindeki bu terimlerden turuška zamanla bütün Müslümanları kapsayacak şekilde anlam genişlemesine uğramıştır. Öyle ki, Hint devletlerinin hâkim olduğu bölgelerde yaşayan Müslümanlardan alınan cizye benzeri vergi turuškadanda yani Türklük vergisi olarak adlandırılmıştır.

⁵ Hint tarihyazım geleneğinin teşekkülü ve sorunlarına dair tartışmalar için bk. (Ali, 2011; Thapar, 2011; Truschke, 2021)

⁶ Birûnî’nin kullandığı Sanskrit kaynaklarla ilgili olarak bk. (Hodivala, 2019, ss. 48-49)

⁷ Bu etnonimler ve unvanları merkeze alan değerlendirmeler için bk. (Chattopadhyaya, 1998, ss. 28-61; Prasad, 1994; Talbot, 1995; Truschke, 2021, ss. 10-11 vd.) XV. yüzyıl ve sonrası dönem kaynaklarını inceleyerek Bhakti hareketi bağlamında yapılmış bir değerlendirme için bk. (Kutlutürk, 2019)

Sanskrit dilinde en eski kaydı VII. yüzyıla kadar giden ve XIII. yüzyıla kadar kullanılan musalamāna (Müslüman) terimi mevcutken turuṣka'nın yaygınlaşması ilginçtir.(Flood, 2009, s. 114; Truschke, 2021, ss. 34-36)

Delhi Türk Sultanlığı'nın yazılı kaynaklarında 'öteki' sayılan unsurlara yönelik sergilenen bu sert ve tavizsiz üslup, uzun bir süre modern araştırmaları da biçimlendirmiştir. XIV. yüzyıldan itibaren karşılıklı hoşgörü emaresi olarak okunabilecek pek çok yazılı kanıt bulunmasına rağmen Orta Çağ Hint tarihine Müslüman – Hindû diktonomisinden bakmanın Oryantalist bir tavır olduğunu ve çoğu zaman tarihçileri hatalı çıkarımlara sürüklediği bugün çok daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.⁸ (Lal, 1966, s. 83 vd.) Bilhassa Sanskrit ve diğer Hint dillerindeki kaynaklara yönelik yeni araştırmalar ve tercümelemler, alt kıtasındaki dinler arası etkileşimde yüzyıllar boyunca bir arada yaşamının doğal bir sonuçlarının metinsel kanıtlarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan en somut veriler Delhi Türk Sultanlığı'nın Cayin tebaası tarafından yazılan eserlerde bulunmaktadır. Zira başta Gucerat ve Racastan olmak üzere Batı ve Kuzey Hindistan'da yoğunlaşan Cayin nüfus ile Müslümanların karşılıklı güvene dayalı bir *modus vivendi* inşa ettiğine yönelik güçlü kanıtlar mevcuttur.⁹

Geleneksel olarak sarraflık ve ticaretle uğraşan Cayinlerin, Delhi sarayı ile nispeten daha çeşitli ve sürdürülebilir ilişkiler kurmuştur. Delhi sultanları Cayin tebaasından devletin pratik ihtiyaçlarını karşılamak için yetmişmiş insan gücü olarak faydalanmayı bilmişler ve bu konuda bir taassup göstermemişlerdir. Halaciler ile bilhassa Tuğlukşahlar dönemlerinde devletin çeşitli kademelerinde istihdam edilen Cayin isimlerin ürettiği eserler kültürel ve ilmî etkileşimin en net kanıtlarını oluşturmaktadır. (Prasad, 1993, ss. 223-230; Vose, 2022, ss. 115-136) Bu nedenle Cayin literatürü, İslâmî geleneklerle Hint kültürü arasında kurulan kültürel bağların taşıyıcısı olarak değerlendirilmektedir. (Truschke, 2020)

Uzun yıllar Delhi sarayında hizmet etmiş Cayin entelektüel Ṭhakkura Pherū ve eserleri sultanlığın Cayin cemaati ile ilişkilerine dair kanıtlar

⁸ Hint tarihyazımındaki Oryantalist önyargıların esaslı bir eleştirisi için bk. (Inden, 2006)

⁹ XI. yüzyıla ait bazı kaynaklarda Gucerât hükümdarlarının Müslümanların ibadetlerini engelleyenleri cezalandırdığı ve cami yapımına sponsor olduğu kayıtlar mevcuttur. Avfi (ö. 1232 [?]), Gucerât'ın Hindû tüccarlarının dürüstlüğünden övgüyle bahseder ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin uyum içinde yaşadığını aktarır. Hakeza Aâeddin Halacî'nin emirlerinden Gucerât Valisi Alp Han'ın Rishabhanatha tapınağının onarılmasına yardımcı olduğu Cayin kaynaklarında da zikredilmiştir. 1150'lerde Cayin âlim Somadeva tarafından yazılan *Lalitavigharāja* adlı oyunda Türk hükümdarı ve Türkler geleneksel anlatıların aksine olumlu özellikler ve sıfatlara sahip olarak tasvir edilir. (Leclère, 2011, ss. 160-186; Majumdar, 2001, s. xvi; Sharma, 1956; Uz, 2017, ss. 54-56)

içermesinin yanı sıra başka hiçbir kaynakta bulunmayan veriler içermesi bakımından literatürde önemli bir yer tutar. Uzun yıllar çok kısıtlı uzman kadrosu tarafından bilinen bu eserler tercüme ve neşirler ile kullanıma sunulmuş ve erişilebilir hâle gelmiştir. Söz konusu eserler, sadece Delhi Türk Sultanlığı değil bilim tarihi ve Hint alt kıtasının orta çağlarıyla ilgilenen her türden araştırmacının ilgisini çekebilecek çok çeşitli bilgiler barındırmaktadır. Thakkura Pherū'nun farklı tarihlerde yazılmış yedi eserini içeren 1347 tarihli yazma nüsha 1946 yılında Cayin araştırmacılar Agar Chand Nahata ile yeğeni Bhanwar Lal Nahata tarafından Kalkūta'daki Sri Manjivan Kütüphanesi'nde bulunmuştur. 1961 yılında *Thakkura-Pherū-viracita-Ratnaparīkṣādi-sapta-granthatasamgraha* başlığıyla toplu hâle Jhodpur'da neşredilmiştir.(Thakkura Pherū, 1961) Daha sonra farklı isimler tarafından Hintçe çevirileri ile birlikte müstakil neşirleri de yapılan eserlerin Gucerât'ta bir nüshası daha bulunmuştur.¹⁰ (Thakkura Pherū, t.y., 1976a, 1976b, 1987) Tanıtıldığından beri dünyanın hemen her yerindeki araştırmacılar tarafından yürütülen pek çok farklı incelemeye konu olan eserlerin eleştirel tıpkıbasımları ve İngilizce çevirileri büyük oranda bilim tarihçisi Sreeramula Rajeswara Sarma tarafından kazandırılmıştır. S. R. Sarma, sadece eserleri neşretmekle kalmamış muhtevasının modern karşılıklarını da çözümlenmeye gayret etmiştir. Bu önemli şahsiyeti ve ondan kalan kaynaklar hakkında bildiklerimiz büyük oranda Sarma'nın çalışmalarının eseridir.(Thakkura Pherū, 2009; Thakkura Pherū, 1984, 2021)

2. Thakkura Pherū'nun Hayatı ve Eserleri

Thakkura Pherū'nun hayatına dair bilinenler eserlerinde zikrettiği tarihlendirmeler ile kısa anekdotlarla ibarettir. Pherū'nun ilk eserinin 1290 tarihli olmasında hareketle 1270 civarında Kannāṇa ya da Kannāṇa-pura adlı yerde doğduğu tahmin edilmektedir. Çocukluğu ve eğitim hayatına dair hiçbir şey bilmemek de eserlerinin muhteviyatından edebiyattan matematiğe metalürjiden astronomiye kadar çok geniş yelpazede bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Doğum yeri Delhi'ye çok uzak olmamakla birlikte günümüzde Haryana'nın Bhiwani bölgesinde bulunan Kaliaṇa olarak tespit edilmiştir. Bu yerleşim Caynizmin kurucusu kabul edilen 24. Tirthankara Nataputta Vardhamāna'nın (M.Ö. 540-468) XII. yüzyıla tarihlendirilen heykelini barındıran Cayna inancına mensup insanlar için bir nevi hac (samgha) mekânıdır.(Thakkura Pherū, 1984, s. Mütercimim Önsözü, ss. 3-5) Nitekim Pherū'nun kendisi de Caynizm'in Śvetāmbara kolunun Kharatara mezhebine bağlı olup Gucerat merkezli Śrīmāla klanına mensuptur. Dedesinin adını Kalaśa, babasının adını Thakkura Candra olarak belirten Pherū ikisinin de tüccarlık ve sarraflık sıfatlarıyla anar. Hemapāla adında bir oğlu ile ismini zikretmediği küçük kardeşi olduğunu yine eserlerinde söyler. Babasını Thakkura unvanıyla anması ailenin XII. yüzyılın ortalarından itibaren,

¹⁰ Bazı kısmî İngilizce çevirileri: (Agarwala, 1964, 1969b, 1969a)

tahminen Alâeddin Halacî (hük. M. 1296–1316) devrinde, Delhi Sultanlığı'nın hizmetine girdiğine işaret etmektedir. Pherū'nun 1315 yılında Delhi'de Sultan Alâeddin Halacî'nin hazine dairesini bizzat gördüğünü belirtmesi bu tarihten önce saray hizmetine girdiğini göstermektedir. Hazinedârlık makamında muhtemelen sarraflık işlerinden sorumlu memur olarak atanan Pherū, Gıyâseddin Tuğluk Şah (hük. M. 1320–1325) devrine kadar bu görevini çeşitli kademelerde sürdürmüştür.¹¹ (Ṭhakkura Pherū, 1984, s. Mütercimim Önsözü, ss. 1-3)

Pherū'nun bilinen ilk eseri, M. 1291 yılında Sanskrit dilinin Apabhramśa diyalektinde ve diğer eserlerinden farklı bir ölçü ile kaleme aldığı *Kharataragaccha-yugapradhana-catuhpadika* (kısaca *Catuhpatikā*) başlıklı biyografik eserdir. Mensubu olduğu Cayin mezhebinin ruhanî büyüklerine ait menkıbevî methiyelerden oluşan bu eser Cayin literatüründe müstakil bir tür içerisinde değerlendirilmektedir. Pherū'nun eseri tarihsel bir bilgi içermese de Hindû literatüründen ayrılmak için kendine has bir biçim ve anlatı tekniği ile yazılan bu yarı-menkıbevî biyografilerde bir yandan klan tarihlerini anlatırken öte yandan sıklıkla cemaatin yaşayan ileri gelenlerinden ve dönemin idarecilerinden bahsedilmektedir. (Granoff, 1989, ss. 195-197; Ṭhakkura Pherū, 1984, ss. 4-5) Nitekim aynı dönemlerde Delhi'de bulunan başka Cayin isimlerin yazdığı daha geniş biyografik eserler Pherū'dan bahsederken Cayin cemaatinin idare ile ilişkilerine de ışık tutmaktadır. M. 1336 tarihli *Kharataragaccha-brhadgurvavali* (Jinapāla, 1966) adlı eserde Pherū'nun 1318 yılında Delhi'deki Kharata Gachha cemaatinin Ṭhakkura Acala Simha mihmandarlığında düzenlenen hac organizasyonları (samghayatra) zikredilmektedir. Aynı kaynakta zikredilen rivayete göre Kutbüddin Mübârek Şah'ın (hük. M. 1316–1320) özel fermanıyla izin verdiği bu kabile kutsal mekânlarını ziyaret ederken Tilpat yakınlarında durdurulur. Zira rakip cemaatin (Drammakapuriya) önderi, bu organizasyonda ruhanî liderlerini için hâkimiyet sembolü bir çetr kullandıkları gerekçesiyle grubu sultana şikâyet etmiştir. Sultan ilgili kişileri huzuruna çağırır ve durumu açıklığa kavuşturur. Nihayetinde şikâyetçi açarya iftira atmaktan suçlu bulunarak hapse gönderilir. Yine aynı kaynaktan aktarılan bilgilere göre Delhi'nin Cayin ileri gelenleri M. 1323 yılında Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın izniyle Gucerat'ın Satrunjaya şehrine gitmek üzere başka bir hac organizasyonu düzenlemiştir. O tarihte resmî olarak görevli olup olmadığı belli olmasa da Pherū'nun bu yolculuğa katılacak saygın isimlerden biri olarak zikredilmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. (Ṭhakkura Pherū, 1984, s. Mütercimim Önsözü, s. 5)

¹¹ Ṭhakkura'nın Türkçe tegin kelimesinden türetilmiş XIII. yüzyıl itibariyle askerî ya da bürokratik statüye atıf yapmayan bir prestij unvanı olduğu düşünülmektedir. (Prasad, 1990, ss. xxiii-xiv)

Hayatının bundan sonrası ile ilgili bilgi bulunmayan Pherū'nun çok farklı alanlarda uzmanlık kazandığı geride bıraktığı yedi eserinden anlaşılmaktadır. İki ayrı hanedandan dört farklı sultana hizmet eden Pherū, hanedanın el değiştirdiği çok çalkantılı bir dönemde Delhi'de bulunmasına rağmen ne yazık ki eserlerinde politik gelişmelere hiç değinmemiştir.

2.1. Jyotiṣasāra

Pherū'nun *Jyotiṣasāra* başlıklı bir diğer eseri M. 1315 yılında kaleme alınmış olup astronomi ve geleneksel Hindū astrolojisinden bazı konularını işlemektedir. Dört bölüm, 242 *gatha*'dan oluşan eserin sonunda ölçüm cetvelleri ve birçok hesap tablosu yer almaktadır. Bu tablolar içerisinde Delhi ve Hansi bölgesinin enlem ve boylamlarının bulunduğu horoskopik haritaları da bulunur. Pherū, bu çalışmasını kendisinden önce yaşamış dokuz büyük âlimin eserlerini okuyarak yazdığını belirtir. Orta Çağ Hint astroloji literatürünün en bilinen isimlerinden oluşan bu kaynakların fazlalığı Pherū'nun aldığı eğitimin kapsamının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. (Pingree, 1976, ss. 132-136; Thakkura Pherū, 1984, ss. 6-7)

2.2. Vāstusāra-prakaraṇa

Kısaca *Vāstusāra*, Pherū'nun M. 9 Eylül 1315 tarihinde Cayn tapınak mimarisi ile ikonografisinin dair düşüncelerini *gatha* formunda anlattığı eseridir. (Thakkura Pherū, 1984, ss. 6-7) Klasik Sanskrit ile Prakrit öğelerin bir arada kullanılmasının yanı sıra söz varlığı olarak halk ağzına yakın bir dağarcığa sahip eserin Cayin cemaatin ibadethane inşaatlarında kullanması için bir kılavuz olarak hazırlandığı düşünülmektedir. Üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde devlet yöneticileri ile maiyetinin evlerinin inşa edilirken dikkat edilmesi gereken hususları kendisinden önceki eserlerden edindiği bilgileri aktararak anlatır. İkinci bölüm Cayna dinî ikonografisi ile ilgili açıklamalarını içerir. Üçüncü bölümde yirmi beş farklı tapınak türüne ait mimari açıklamaları ve ikonografik tasarımları anlatan Pherū, Cayin mimarisinin de en az Hindū mimarisi kadar zengin olduğunu vurgular. (Agarwala, 1943; Thakkura Pherū, 1984, ss. 6-7) Delhi idarecilerinin bazı tapınaklarının yapımına ve tamirine izin verdiği kayıtlar gerçekten de bu dönemde Cayin mimarisinde bir canlanma olduğuna işaret etmektedir. (Sharma, 1956, s. 96 vd.) Ancak eserde belirtilen hususların arkeoloji ve sanat tarihi çalışmalarıyla sınırlanarak ne kadar uygulamaya döküldüğü araştırılmaya muhtaçtır.

2.3. Dhātātpatti (Dhātōtpatti)

Pherū'nun yazım tarihini zikretmediği *Dhātātpatti* adlı eseri *gātha* nazımıyla olup klasik giriş ve sonuç başlıklarının olmadığı, muhtemelen daha kapsamlı başka bir eserin içinden bir bölümdür. Eser muhteva olarak birkaç farklı başlığa ayrılabilir. Bir kısmı metallerin mitolojik kökenleri ile demir, civa, kurşun, bronz gibi metalürjik malzemelerin üretimi ve dönüştürülmesini

anlatır. Diğer kısmı ise safran, misk gibi rayihalı bitkilerin menşeyinden bahseder ve esanslarının nasıl çıkarılacağını anlatır. Ayrıca parfümeri ticaretine dair bilgi verir. Bunlardan bahsederken o dönemlerde halk arasında yaşayan bazı folklorik hikâyelere de değinir. Eserin metallere ilgili bölümleri Hindistan'ın orta çağlardaki metal işleme kapasitesi ve teknolojileri hakkında önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. (Dube, 2006, ss. 18-23; Thakkura Pherū, 1984, ss. 10-11)

2.4. Rayaanaparikkhā

Hindistan, modern çağlara kadar dünyanın en büyük değerli taş madenlerine sahip bir coğrafya olarak haklı bir üne sahiptir. Alt kıtanın bu özelliği Sankrit, Pāli ve Prakrit dillerindeki yazılı kaynaklarına da yansımış, antik dönemlerden itibaren değerli taşların tespit, tahlil ve ticaretine yönelik eserler, yani *ratnaśāstra* külliyatı ortaya çıkmıştır.¹² Pherū da *Rayaanaparikkhā* ismiyle kendisini bu külliyata dahil edilen bir eser kaleme almıştır. Bu eserin Delhi Türk Sultanlığı açısından önemi ise Pherū'nun Sultan Alâeddin Halacî'nin hazine dairesindeki değerli taşları gözleriyle gördüğünü belirtmesi ve eserinde dolaşımdaki hemen hemen bütün değerli taşların dönemin para birimiyle fiyatlarını kaydetmiş olmasıdır. Pherū'nun gördüğü muazzam hazinenin Sultan Alâeddin Muhammed Halacî ile kumandanlarından Melik Kâfūr'un önderliğinde çıkılan Güney Hindistan seferlerinden elde edilen ganimetler olduğu tahmin edilmektedir. (Kortel, 1998; Thakkura Pherū, 1984, ss. 13-16)

Nitekim mücevherat konusunda tecrübeli bir sarraf ve tüccar olarak taşları değerli, yarı değerli ve düşük değerli olarak kategorilere ayıran Pherū, XIV. yüzyılda Delhi bölgesindeki değerli taşların fiyatlarını, ağırlık ve karat bilgilerine göre tablolar halinde kaydetmiştir. Ayrıca taşların mitolojik hikâyelerinden de bahsetmiş ve daha önceki *ratnaśāstra* eserlerinde görülmeyen bir tavırla İran, Bedahşan, Yemen, Nişabur ve Musul'dan getirilen kıymetli mücevherleri de listelemiştir. (Thakkura Pherū, 1984, ss. 73-76)

¹² Değerli taşların incelenmesi (cemmoloji) İslâm literatüründe el-Cevâhir olarak adlandırılmakta olup bu husustaki en önemli eserlerden biri de Bîrûnî tarafından yazılmıştır. Bîrûnî, el-Cemâhir fî ma'rifeti'l-Cevâhir adını verdiği çalışmasını Gazneli Hükümdarı Sultan Mevdûd'a (ö. 1048) sunmuştur. Hindistan monografisinden sonra yazılan bu eserin kaynakları arasında Hint *ratnaśāstra* eserlerini zikretmemiştir ancak Sanskrit öğrenmiş ve sık sık panditlerle mülâhazalar da bulunmuş biri olarak *ratnaśāstra* eserlerinin Bîrûnî'nin böyle bir eser yazma fikrinde katkısı olduğu düşünülebilir. Bu konuda kendisinden önce Müslümanlar tarafından çok az eser yazıldığını, mevcut eserlerin de yetersiz olduğunu belirtmesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Bu hususta detaylı bir uzman karşılaştırması faydalı olacaktır. (Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, 2020, ss. 38-39)

2.5. Dravyaparīkṣā

Pherū'nun 1318 yılında yazdığı *Dravyaparīkṣā*, müellifin ustalığını sergilediği bir sarraflık kılavuzu ve sikke katalogudur. Kitabı oğlu ve kardeşine sarraflık/tefecilik mesleğinin inceliklerini öğretmek için yazmıştır. Eserin ilk bölümünde sikkelerin metal alaşım oranlarının tespit tahlil yöntemlerini anlatırken ikinci bölümü XII. – XIV. yüzyıllar arasında Kuzey Hindistan'da kurulmuş muhtelif devletlerin sikkeleriyle ilgili bilgiler verir.(Ṭhakkura Pherū, 2021, s. Mütercimim Önsözü, ss. 18-20 ve 119) Pherū'nun bu eseri Sultan Kutbüddin Mübârek Şah (hük. 1316-1320) devrinde hazinedârlıkta aktif görev yaparken yazmış olması eseri değerli kılan en önemli unsurlardan biridir, zira müellif yaşadığı dönemde dolaşımda bulunan bütün sikkelerin Delhi Türk Sultanlığı para birimlerinden karşılıklarını da kaydetmiştir. 260 sikkenin isim, menşe, ağırlık ve alaşım değerlerini kaydeden Pherū, altın, gümüş gibi değerli madenlerin saflık dereceleri tespit etmek için gerekli aletlerin hazırlanmasından da bahseder. Altının saflık derecesi için kullandığı 12 aşamalı yöntem Bâbürlü devrinde de kullanılmıştır. S. R. Sharma'nın Delhi Türk Sultanlığı sikkeleri üzerine çalışan en önemli nümismatlardan H. Nelson Wright'ın kaydettiği katalog bilgiler üzerinden yaptığı karşılaştırma ile John S. Deyell'in British Museum'daki sikkeler üzerindeki çalışmaları Pherū'nun zikrettiği alaşım ve ağırlık değerleri mevcut sikkelerle büyük oranda uyduğunu göstermektedir. Pherū'nun verdiği bilgilere göre Halacîler devrinin standart sikkesi gümüş taṃkā (tenge) bir tolā ağırlığında, yani 11,003 gramdır. (Deyell, 1999, ss. 225 ve 261; Ṭhakkura Pherū, 2021, s. Mütercimim Önsözü, ss. 18-25, Ağırlık tablosu için bk. s. 30; Wright, 1936, ss. 107-108 ve Appendix B1-B2)

Pherū tarafından hazırlanan sikke katalogu Gûrlu Sultanı Müüzüddin Muhammed b. Sam ve Nasirüddin Kabace ile başlayarak müellifin yaşadığı döneme kadar dolaşımda olan yerli ve yabancı sikkeleri içerir. Şemseddin İltutmuş, Rükneddin Firuz Şah, Raziye Sultan, Müüzüddin Behram Şah Gıyaseddin Balaban, Alâeddin Mesud, Nasirüddin Mahmud Şah sikkeleri hakkında bilgi verilen sultanlardandır. Ağırlık, değer ve lejantlarıyla kaydedilen bu sikkelerin halk arasındaki adları da verilmiştir.(Ṭhakkura Pherū, 2021, ss. 59-114)

Halacîler faslında geldiğinde daha detaylı bahisler görülür ancak müellif genellikle sultanların bakır ve bazı alaşımlı sikkelerini kataloguna almamıştır. Pherū'nun aktif görevde olduğu yıllara denk gelen Alâeddin Muhammed Halacî ve Kutbüddin Mübârek Şah sikkeleri en detaylı şekilde tanıtılan sultanlardır. Pherū'nun verdiği bilgilere göre Alâeddin Muhammed Halacî iki tür dugānī, iki tür chagānī, bir çeşit igānī, 1, 5, 10, 50 ve 100 tolā ağırlığında beş farklı altın taṃkā ile 1 tolā ağırlığında bir gümüş taṃkā ve 1 altın dinar bastırmıştır. 100 tolā (yak 1.1 kg.) ağırlığında altın taṃkā elçilere ve diğer hükümdarlara hediye edilmek amacıyla kullanıldığı, bu âdetin

Bâbürlüleri devrinde de korunduğu bilinmektedir.(Thakkura Pherū, 2021, ss. 96-104; Krş. Wright, 1936, ss. 84-109) Kutbüddin Mübârek Şah (hük. 1316-1320) döneminde sultanlığın darphane sistemi tamamen değiştirilmiş, Racput devrinden kalma tasarım ve ebatlar terk edilerek 63 farklı türde sikke bastırılmıştır. 32 tür altın, 20 tür gümüş, 7 tür alaşım (damma), 4 tür bakır sikkeden oluşan bu katalog sultanlığın en muntazam sikke koleksiyonudur. Bu mühim hamlede payı bulunduğu kesin gibi görünen Pherū sürecin teknik kısmını oluşturan kimyasal işlemleri oldukça detaylı aktarmaktadır.(Thakkura Pherū, 2021, ss. 105-114; Wright, 1936, s. 108)

2.6. Gañitasārakaumudī

Tam olarak tarihi bilinmese de 1318'den önce yazıldığı tahmin edilen *Gañitasārakaumudī*, Pherū'nun çeşitli aritmetik, matematik ve geometri konularını açıkladığı eserdir. 1347 tarihli nüshası muhtemelen Pherū hayattayken istinsah edilmiştir. Dört başlık altında temel işlemler, kesirler, alan hesaplamaları için kullanılabilecek formüller ve yöntemler anlatılır. Eser birim araziden alınabilecek ortalama mahsul miktarları, arazi ve mahsul vergilerinin hesaplamalarına detaylı şekilde değinmesi nedeniyle sadece bilim tarihi açısından değil Delhi Türk Sultanlığı'nın ve Hint alt kıtasının ekonomik tarihini anlamak için de çok önemli bir veri kaynağıdır. (Thakkura Pherū, 2009, s. Mütercimim Önsözü, ss. xviii-xlvi)

Pherū, eserin beşinci bölümünde yer alan mahsul ve vergi hesaplarına geçmeden önce Delhi, Hansî ve Nahar'ı sulama yapılan bölgeler olarak zikreder. Daha sonra buğday, pirinç, pamuk, arpa gibi yetişen bütün hububat türlerinin sonbahar ve bahar hasatlarındaki bîge cinsinden mahsul miktarını verir. (Berenî, 1862, ss. 304-308; Krş. İbn Battûta, 2020, ss. 602-603; Thakkura Pherū, 2009, ss. 85-86) Diğer alt başlıkta ise birim topraktan ve hane başına hangi hayvandan ya da üründen ne kadar vergi alınacağını aktarır. Ne yazık ki bu verilerde birim olarak zikredilen bazı ölçüler ve fiyatlar net olmadığı için modern rakamlarla tam karşılıkları hâlâ hesaplamamıştır. Ancak verdiği oranların Abdülhamid Muharrir Gaznevî'nin 1340 yılında tamamladığı eseri *Desturu'l el-bab fi İlmi'l-Hisâb*'ta zikredilen rakamlarla uyumlu olduğu belirlenmiştir.(Habib, 2004, ss. 242-243; Shaikh Abdul Rashid, 1954; Thakkura Pherū, 2009, ss. 86-87) Bu nedenle Pherū'nun verdiği mahsul bilgileri Hindistan alt kıtasının Müslüman hâkimiyetinin başlangıç safhalarındaki ekonomik vaziyetine dair en kuvvetli göstergelerden biri kabul edilmektedir. (Raychaudhuri & Habib, 1982, s. 50 vd)

Mezkur eserinde kubbe, minare, kemer, köprü gibi İslâm mimarisine ait unsurların plan hesaplamalarına ve nasıl inşa edilmeleri gerektiğine yönelik talimatlara yer verir. Hintli ustalara yönelik olduğu düşünülen bu bilgiler ve talimatlar, Sultan Alâeddin Muhammed Halacî'nin 1311 yılında Kutub Minar külliyesi içerisinde yaptırdığı Alaî-i Dervâze ile yarım kalan minare inşaatında Pherū'nun katkısı olabileceğini akla getirmektedir. Emîr

Hüsrev Dihlevî, Sultan Alâeddin Muhammed Halacî'nin Kutub Minar'ı genişletme emri verdiğini ve bu inşa faaliyetlerinde Delhi'nin en kalifiye ustaların çalıştığından bahseder. (Emîr Hüsrev Dihlevî, 1975, ss. 14-15; Thakkura Pherû, 2009, ss. 74-86)

Gündelik hayatta kullanılacak pratik çözümleri göstermesi bu hesaplamaların sadece bir matematik kitabındaki örnek problemler olarak değil fiilen de kullanılmak üzere yazıldığını göstermektedir. Belli ölçüde bir duvar örmek için kaç briket gerekli olduğu ya da farklı türdeki (atlas, patola, cuz, şa'r) kumaşları yıkanınca çekme oranları, çadır türler için kullanılması gereken kumaş miktarının hesaplanması gibi eserin içerdiği çözümlerden bazılarıdır. Vikramî takvimi Hicri takvime karşılıklı çevirme yöntemini anlatması bu intibayı kuvvetlendirmektedir.(Habib, 2004, s. 243; Thakkura Pherû, 2009, s. 77)

3. SONUÇ

Delhi Sultanlığı, bir Orta Çağ Türk ve Müslüman devleti olarak başka coğrafyalardaki çağdaşlarının hayal bile edemeyeceği bir etnik ve dinî çeşitliliği yönetmek durumunda kalmıştır. Ne var ki sultanlığın bu kozmopolit yapısı ve çeşitliliği yönetme becerisi Farsça ve Hint dillerinde kaynaklarına pek az ve politik ajandaların gölgesinden kırılarak yansımıştır. Özellikle Farsça kaynakların bu anlamda kısır kalması ve Hint dillerindeki kaynakların erişilebilirlik problemleri -başta Türkçe literatür olmak üzere- modern sultanlık anlatılarını da sakatlamıştır. Bu bağlamda tercüme ve neşirleriyle artık ulaşılabılır durumdaki Cayin kaynakları çok daha verimli ve sağlıklı değerlendirmeler yapmaya imkân sağlayan bilgiler barındırmaktadır. Nitekim, Delhi sarayın görev yapmış çok yönlü bir entelektüel olarak Thakkura Pherû'nun eserleri Türkleri ve Müslümanları pejoratif ifadeler dışında anmayan ve sultanlıkla ilişkisi sadece kağıt üzerinde kalan çoğu Sanskrit kaynağın aksine çok daha zengin bir veri yelpazesi sunmaktadır. Yukarıda özetlemeye ve tanıtmaya çalıştığımız bilgilerin dışında Pherû'nun eserindeki dikkat çekici bir başka husus ise Delhi sultanları için kullandığı ve kullanmadığı unvanlardır. Müellif Alâeddin Muhammed Halacî dışında hiçbir sultanı unvanla anmamıştır. Sultan Alâeddin Muhammed Halacî'yi ise "aşvapati", olarak tanımlamış "yüce kral ve padişah" olarak sıfatlanmıştır. "Aşvapati" ifadesi bu bağlamda Hint hâkimiyet telakkisine göre ordunun temel unsurlarına (süvari, piyade, fil) gönderme yaparak kullanılan üç unvandan biri olup "süvarilerin hükümdârı" ya da "atlı birliklerin kumandanı" olarak tercüme edilebilir.(Prasad, 1990, ss. xxi-xxii; Talbot, 1995, s. 708; Thakkura Pherû, 2021, ss. 36 ve 102) Bir başka eserinde de Sultan Alâeddin Muhammed Halacî'den "Kali Çağı'nın İmparatoru" olarak bahsetmektedir.(Thakkura Pherû, 1984, s. 41) Hint kozmografisine göre Kali, kainatın sonsuza dek sürecek yeniden yaratılış döngüsünde "yozlaşma, çürüme ve yıkılış" ile özdeşleştir bir nevî ahir zamanlar dönemidir. Hint

entelektüellerinin içinde bulunduğumuz çağı da kapsayan bu Kali Yuga algısı Hint tarihyazım geleneğine de damgasını vurmuştur. (Ali, 2011, ss. 85-86) Bu hususları akılda tutmak kaydıyla Delhi Sultanlığı'nın Hint dillerindeki kaynaklarını hakkıyla değerlendirmek literatürümüzü zenginleştirerek bu olağanüstü coğrafyanın karanlıkta kalmış yönlerini aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Agarwala, V. S. (1943). A note on medieval temple architecture. *The Journal of the United Provinces Historical Society*, 11, 276-288.
- Agarwala, V. S. (1964). Ṭhakkura Pherū viracitā Prākṛtabhāṣābaddhā Dravyaparīkṣā. *Indian Numismatic Chronicle*, 4(1-2), 75-94.
- Agarwala, V. S. (1969a). A Unique Treatise on Medieval Indian Coins. *Studies in Indian Culture, Dr. Ghulam Yazdani Commemoration Volume*, 81-101.
- Agarwala, V. S. (1969b). Dravyaparīkṣā of Ṭhakkura Pherū: Translated by. *Indian Numismatic Chronicle*, 7(1-2), 110-114.
- Ali, D. (2011). Indian Historical Writing, c.600–c.1400. İçinde D. R. Woolf, A. Feldherr, & G. Hardy (Ed.), *The Oxford History of Historical Writing: Volume 2: 400-1400* (ss. 80-101). Oxford University Press.
- Chattopadhyaya, B. (1998). *Representing The Other? Sanskrit Sources And The Muslims: Eighth To Fourteenth Century*. Manohar Publishers & Distributors.
- Deyell, J. S. (1999). *Living Without Silver: The Monetary History of Early Medieval North India*. Oxford University Press.
- Dodangeh, A. (2010). Fahreddin Mubârekşâh'ın Şecere-yi Ensâb İsimli Eserlerinin Türkçe Tercümesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 3, 195-223.
- Dube, R. K. (2006). The extraction of lead from its ores by the iron-reduction process: A historical perspective. *JOM*, 58(10), 18-23. <https://doi.org/10.1007/s11837-006-0195-5>
- Eaton, R. M. (2019). *India in the Persianate Age: 1000–1765*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520974234>
- el-Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. (2020). *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fî Ma'rifeti'l-Cevâhir)* (E. S. Özcan, Çev.; 2. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- el-Bîrûnî, E. R. M. b. A. (1910). *Alberuni's India An account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws and astrology of India about A.D. 1030*. (E. Sachau, Çev.; C. 2). K. Paul, Trench, Trübner & Co.
- Emîr Hüsrev Dihlevî. (1950). *Noh Sipihr* (M. V. Mirzâ, Ed.). Oxford University Press.
- Emîr Hüsrev Dihlevî. (1975). *Hazâinü'l-fütûh (Târîh-i Alâ'î)* (Muhammed Vahîd Mirzâ, Çev.). National Committee for 700th Anniversary of

Amir Khusrau.

- Fakhr al-Din Mubarakshah. (1927). *Tarikh-i Fakhru'd-din Mubarakshah: Being the historical introduction to the book of genealogies of Fakhru'd-din Mubarakshah Marvar-rudi completed in A.D. 1206* (E. D. Ross, Ed.). The Royal Asiatic Society.
- Flood, F. (2009). *Objects of Translation: Material Culture and Medieval Hindu-Muslim Encounter*. Princeton University Press.
- Granoff, P. (1989). Religious Biography and Clan History among the Śvetāmbara Jains in North India. *East and West*, 39(1/4), 195-215.
- Habib, I. (2004). Ṭhakkura Pherū, Ganitasarakaumudi: The Moonlight of the Essence of Mathematics.... *Studies in People's History*, 1(2), 242-244.
- Habib, I. (2008). The Mercantile Classes of India During The Period of The Delhi Sultanate. *Proceedings of the Indian History Congress*, 69, 297-308.
- Hodivala, S. H. (2019). *Studies in Indo-Muslim history: A critical commentary on Elliot and Dowson's History of India as told by its own historians* (S. Garg, Ed.; Reprint, C. 1). Routledge.
- Inden, R. B. (2006). *Imagining India* (Repr.). Indiana University Press.
- İbn Battûta, E. A. M. İ. B. T. (2020). *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (A. S. Aykut, Çev.; 6. Baskı, C. 2). Yapı Kredi Yayınları.
- Jinapāla. (1966). *Kharataragaccha-brhadgurvavali* (Jinavijaya Muni, Ed.). Prakrit Bharati Academy.
- Kortel, S. H. (1998). Delhi Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî'nin Hindistan'daki Seferleri. *Bellefen*, 62(235), 747-778.
- Kutlutürk, C. (2019). *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*. Dergah Yayınları.
- Lal, K. S. (1966). *Studies in Medieval Indian History*. Ranjit Printers & Publishers.
- Leclère, B. (2011). Ambivalent Representations of Muslims in Medieval Indian Theatre. *Studies in History*, 27(2), 155-195.
- Majumdar, R. C. (2001). *The Struggle For Empire*. Bharatiya Vidya Bhavan.
- Minhâc-ı Sirâc Cüzcânî, (1342). *Tabakât-ı Nâsurî* (A. Habîbî, Ed.; C. 2). Puhênî Matbae.
- Nizami, K. A. (1983). *On History and Historians of Medieval India*. Munshiram Manoharlal.
- Pingree, D. E. (1976). *Census of the Exact Sciences in Sanskrit* (C. 3).

- American philosophical Society.
<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb366737935>
- Pollock, S. (2009). *The Language of the Gods in the World of Men Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India*. Univ. of California Press.
- Prasad, P. (1990). *Sanskrit Inscriptions of Delhi Sultanate, 1191-1526*. Oxford University Press.
- Prasad, P. (1993). The Jain Community in the Delhi Sultanate. *Proceedings of the Indian History Congress, 54*, 223-230.
- Prasad, P. (1994). The Turuska or Turks in Late Ancient Indian Documents. *Proceedings of the Indian History Congress, 55*, 170-175.
- Rashid, A. (1969). *Society and Culture in Medieval India, 1206-1556*. K. L. Mukhopadhyay.
- Raychaudhuri, T., & Habib, I. (Ed.). (1982). *The Cambridge Economic History of India: Volume 1, c.1200-c.1750*. Cambridge University Press.
- Shaikh Abdul Rashid. (1954). Dastur-ul-Albab fi ilm-il-Hisab. *Medieval India Quarterly, 1*(3-4), 59-99.
- Sharma, D. (1956). New Light on Alauddin Khalji's Achievements. *The Indian Historical Quarterly, 32*(1-4), 96-100.
- Tâcü'd-dîn Hasan Nizâmî. (1387). *Tâcü'l-Me'âsir*. Merkez-i Tahkikât-ı Farsi Rayzenî-i Ferheng-i Cumhuri-i İslâmî-i İran Dihlî-i Nov.
- Tajud Din Hasan Nizami. (1998). *Tajud Din Hasan Nizami's Taj ul ma'athir = (The crown of glorious deeds)* (M. A. Khan & Chander Shekhar, Ed.; B. Saroop, Çev.). Saud Ahmad Dehlavi.
- Talbot, C. (1995). Inscribing the Other, Inscribing the Self: Hindu-Muslim Identities in Pre-Colonial India. *Comparative Studies in Society and History, 37*(4), 692-722.
- Ṭhakkura Pherū. (t.y.). *Ratnaparīkṣā (text with Hindi trans.)* (B. Nahata & A. C. Nahata, Çev.). Rajasthan Oriental Series.
- Ṭhakkura Pherū. (1961). *Ṭhakkura-Pherū-viracita Ratnaparīkṣādi-saptagranthasaṃgraha* (B. Nahata & A. C. Nahata, Ed.). Rajasthan Oriental Series.
- Ṭhakkura Pherū. (1976a). *Dravyaparīkṣā aur Dhātūtpatti* (B. Nāhaṭā, Ed.). Prākṛta Jinaśāstra evaṃ Ahiṃsā Śodha-Saṃsthāna.
- Ṭhakkura Pherū. (1976b). *Ṭhakkura Pherū viracitā Dravyaparīkṣā aur Dhātūtpatti (text with Hindi trans.)* (B. Nahata, Çev.). Research Institute of Prakrit, Jainology and Ahimsa.

- Thakkura Pherū. (1984). *Rayaṇaparīkkhā: A medieval Prakrit text on gemmology* (S. R. Sarma, Çev.). Viveka.
- Thakkura Pherū. (1987). *Vāstusāra prakaraṇam: A Prakrit treatise on Vāstuśāstra* (R. P. Kulkarni, Ed.). Jñāna-Prabodhinī.
- Thakkura Pherū. (2009). *Gaṇitasārakaumudī The Moonlight of the Essence of Mathematics* (S. R. Sarma, T. Kusuba, T. Hayashi, & M. Yano, Çev.). Manohar.
- Thakkura Pherū. (2021). *The Dravyaparīkṣā of Thakkura Pherū: An Assayer's Manual from the Khaljī Court of Delhi* (S. R. Sarma, Çev.). K. Y. <http://www.srsarma.in>
- Thapar, R. (2011). Historical Traditions in Early India. İçinde A. Feldherr & G. Hardy (Ed.), *The Oxford History of Historical Writing* (ss. 553-576). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199218158.003.0024>
- Truschke, A. (2020). Jains and Muslims. İçinde *Brill's Encyclopedia of Jainism Online*. Brill. https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-encyclopedia-of-jainism-online/jains-and-muslims-COM_045008
- Truschke, A. (2021). *The Language of History*. Columbia University Press.
- Uz, E. (2017). 'Avfi'nin Cevâmi 'U'l-Hikâyâtve Levâmi 'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler Ve Anekdotik Unsurlar [Yayınlanmamış Doktora]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vose, S. M. (2022). Jain Memory of the Tughluq Sultans: Alternative Sources for the Historiography of Sultanate India. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 32(1), 115-139. <https://doi.org/10.1017/S1356186321000626>
- Wright, H. N. (1936). *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*. Manager of Publications.
- Ziyā' al-Dīn Baranī. (1961). *The Political Theory of Delhi Sultanate* (M. Habib & A. 'Umar S. Khān, Çev.). Kitab Mahal.
- Ziyāuddīn Berenī. (1862). *Tārīh-i Fīrūz Şahī* (S. A. Khan, W. N. Lees, & M. Kabiraldin, Ed.). The Asiatic Society of Bengal.

Makale Bilgisi: Yıldırım, O., Altay, A. (2023). AB Tasarruflarının Türkçe Çevirilerinin Revizyon Süreci. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı: 1, ss.89-112.	Article Info: Yıldırım, O., Altay, A. (2023). Revision Process of the Translation of EU Acts into Turkish. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue: 1, pp. 89-112.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 03.08.2022	Date Submitted: 03.08.2022
Kabul Edildiği Tarih: 13.01.2023	Date Accepted: 13.01.2023

REVISION PROCESS OF THE TRANSLATION OF EU ACTS INTO TURKISH

Ozan Yıldırım*, Ayfer Altay**

ABSTRACT

Revision is a part of the translation process, and it has an essential role in shaping the final product. Turkish translation and revision processes of the acts of EU, which concerns Turkey as a candidate country, are discussed in this article. Although the linguistic, technical, and legal revision categories are included, the focal point is the linguistic revision. In this article, it is intended to conduct a considerably specific, original, and distinctive study discussing the translation/revision policy of the Directorate for EU Affairs in Turkey, which is the only authorized institution responsible for the translation/revision process of EU acts. It is searched whether the revised products are mostly foreignized or domesticated. Thus, the final comment and conclusion about the policy of the Directorate for EU Affairs in the revision and finalized texts are discussed. The idea behind this article is to present quantitative and qualitative findings about the translation/revision policy by showing the strategies employed in the translation subjected to revision and in the revision itself. Moreover, it aims to show percentages of the strategies used both in translation and revision by putting them in a supercategory under the concept of domestication and foreignizing. The methodology is based upon translation procedures and translation strategies of domestication and foreignizing which were introduced by Luc van Doorslaer (2007, as cited in Munday, 2016). EU acts, whose translations and revisions are completed, are overviewed with a certain year limitation and examples that are worth analyzing are presented in this article. When technical terms create a challenge for revision, French and/or German-language version of the EU acts are referred to. Procedures employed in the translated and revised products are given as statistical data, visualized through a table, and enriched with comments.

Keywords: Translation of EU acts, Revision of EU Acts, EU Legal Language, Directorate for EU Affairs in Turkey, Legal Equivalence, Domestication/Foreignizing

* Yüksek Lisans Mezunu, Atılım Üniversitesi, oozanyildirim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8778-2804

** Profesör Doktor, Atılım Üniversitesi, ayfer.altay@atilim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1882-3924

AB TASARRUFLARININ TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNİN REVİZYON SÜRECİ

ÖZ

Revizyon, çeviri sürecinin bir parçası olarak nihai ürünü şekillendirmede önemli bir göreve sahiptir. Bu çalışmada, bir aday ülke olarak Türkiye'yi de ilgilendiren Avrupa Birliği (AB) tasarruflarının Türkçe çeviri ve revizyon süreçlerine değinilmiştir. Dilbilimsel, teknik ve hukuki revizyon kategorilerinin ne olduklarına yer verilmişse de asıl odak dilbilimsel revizyon olmuştur. Bu çalışmada, AB tasarruflarının çeviri/revizyon sürecinden sorumlu tek yetkili kurum olan AB Başkanlığının çeviri/revizyon politikası ele alınarak oldukça özel kapsamlı, özgün ve fark yaratan bir çalışma yürütmek amaçlanmıştır. Revizyonu tamamlanmış ürünlere daha çok yerleştirme mi yoksa yabancılaştırma mı uygulandığı araştırılmıştır. Bu nedenle, revizyonu tamamlanmış metinlerdeki AB Başkanlığı politikaları makalede tartışılmıştır. Çalışmanın amacı, revizyona tabi tutulan çeviride ve revizyonda kullanılan izlemleri göstererek nicel ve nitel gözlemler sunmak; ayrıca bu izlemleri üst kategoride yerleştirme veya yabancılaştırma kavramlarında toplayarak yüzdelik oranlarını göstermektir. Luc van Doorslaer tarafından ortaya konan çeviri süreçleri ve çeviri izlemleri ile değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmada Türkçe çevirisi ve revizyonu tamamlanmış olan AB tasarrufları belli bir zaman aralığı kısıtlaması içinde taranarak incelemeye değer örneklerle yer verilmiştir. Teknik terimlerin revizyon için zorluk yarattığı zamanlarda bir seçenek olarak ilgili AB tasarruflarının Almanca ve/veya Fransızca dil versiyonlarına da bakılmıştır. İncelenen çeviri ürünleri ve revizyondan geçen çeviri ürünlerinde kullanılan süreçler istatistiğe dökülmüş, grafiklerle görselleştirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: AB Tasarruflarının Çevirisi, AB Tasarruflarının Revizyonu, AB Hukuk Dili, AB Başkanlığı, Hukuki Eşdeğerlik, Yerleştirme/Yabancılaştırma

1. INTRODUCTION

This article aims to define the translation and revision processes in the European Union (EU), to explain revision categories of the Directorate for EU Affairs in Turkey, to compare the unrevised and revised versions and analyze the strategies employed, to make use of other language versions to clarify purely technical terms and to show whether the revised acts are domesticated or foreignized. The reason why a translation is subject to revision and how it is corrected shape the problem of this article. It is hypothesized that unrevised acts employ foreignizing whereas revised acts employ domestication.

Revision has an essential role in any field of translation. As for the translation of legal texts, especially for multilingual ones, rules and standards are set by many institutions, directorates, and offices. EU acts are one such multilingual legal text and have a plethora of standards from style to form, terminology to punctuation, which differ from the translation of national legal documents. In Turkey, the Directorate for EU Affairs affiliated to the Ministry of Foreign Affairs has the role of conducting Turkey and EU relations and

accession negotiations. The Department of EU Law and Translation coordinates the translation of the EU *acquis* into Turkish through a quality-based approach, considering the dynamics of the negotiation process, in coordination with other line ministries, where necessary; in addition, the Department revises the translated EU acts and maintains an inventory. The Department has been managing the ongoing work in order to develop standard terminology and quality, creating the EU terminology database (TermAB) and updating its style guide used to translate the EU *acquis*. This article seeks to clarify the following research questions by textual analysis and comparison mostly of the secondary law of the EU. 1. Which procedures are mostly employed in the translation process? 2. Which procedures are mostly employed in the revision process? 3. What are the percentages of the procedures employed in the revision process that fall under the strategies of domestication and foreignizing?

Despite the fact that the Directorate for EU Affairs affiliated with the Ministry of Foreign Affairs in Turkey coordinates EU affairs, not enough academic studies exist on the translation of EU acts, the process of achieving equivalence and revision process. Hence, more detailed studies are required in order to display the translation and revision process other than the instructions inscribed in the EU Translation Guide published by the Directorate. Francesca Luisa Seracini (2021, p. 69) also suggests that specific guidelines and common rules are necessary for drafting and translation of the EU legislation. The EU suggests standardization in each language version, but the questions are: How is the equivalence achieved in the Turkish version? How does the revision process work? What are the procedures employed?

The negotiation process for Turkey to become an EU Member State has been lengthy. Even though legal and international relations studies discuss the EU in-depth, translation studies discuss multilingualism and the role of translation rarely in Turkey. After the establishment of the Secretariat General for EU Affairs in Turkey, the first steps to standardize the translation process were taken, including employing several translators to work on EU affairs. Since the beginning, the translators have been working to build frameworks for the translation and revision processes, in line with the European Union translation standards in order to maintain authenticity; and all language versions have the same legal value. Although only a few translators and EU specialists were employed in the Secretariat initially, now the Directorate has legal specialists, EU specialists, and translators.

EU is a supranational organization which combines multilingual and multinational elements. Translation has a significant role in the adoption of the legal acts so that each Member State can comprehend and practice them fully. The EU language reflects the supranational nature of the Union. In this context, multilingualism is a significant concept to be considered. Owing to

the multilingual policy of the EU states, the Union's motto united in diversity represents the crucial benefaction that linguistic diversity and language learning contribute to the European project. Languages unite people and make different countries and their cultures accessible, as well as reinforce intercultural empathy. All official languages are equally important in the EU (European Commission, 2019). It is not possible to examine every other official language version therefore, English takes the primary share in the article, and it is followed to some extent by French and German. Analysis in the given article is carried out by textual analysis and comparison mostly within the secondary law of the EU. The time limitation is between 2000 and 2020. As for the theoretical framework, translation procedures and translation strategies of domestication/foreignizing are used. The reason for the time limitation and specific aspects of the procedures and strategies in question, which is also addressed by Luc van Doorslaer (2007, as cited in Munday, 2016), Peter Newmark (1988) and Lawrence Venuti (1995), will be laid down under the title of methodology in detail.

2. Methodology

This article analyses the revision process conducted by the Directorate for EU Affairs in Turkey. Linguistic revision primarily is the focal point of the article. Linguistic revision examines language quality in terms of stylistic features, cohesion and coherence, omission and addition that can change the meaning or cause wordiness, fluency, conformity to the translation guide, and accurate transfer. This article is limited to the documents published between 2000 and 2020 on the grounds that acts between the given years are consecutively available with their translation in hand. The acts were chosen on the basis of whether they contain examples that are worth discussing. The main reason for not limiting the topic but the year is to show the problems encountered in various fields, but not in a specific technical field. It is important to notice that the consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union date to 2012 and thus they do not violate the time limitation.

The discussion is chiefly about certain parts of EU acts being subject to revision. Strategies employed both in translation and revision processes are examined. Thus, revised and unrevised versions are given together under the title of data analysis; and these excerpts lead to present statistical data of the strategies employed. Unrevised versions have critical importance as they show why this translation is subject to revision and how it is corrected. Statistics reached demonstrate what strategy (domestication/foreignizing) is predominantly employed in translation by the related department of the Directorate. French and German versions, besides the English version, are also referred to for certain examples. Sometimes, the English version alone is not clear enough, especially when technical terms are in question. Hence, legally

equivalent German or French version, or sometimes both of them together are referred to in the data analysis to clarify a technical term. It is critical to notice that the use of other language versions is limited only to the translation of technical concepts or terms which are unfamiliar or not found in the target language and culture.

Unrevised and revised Turkish versions have no specific number like a CELEX number whereas the English version has one. Revised Turkish versions were requested from the Directorate for EU Affairs. When the revision is completed and there is no restriction to make it public, the revised Turkish version of an EU act can be requested from the Directorate, any time. As for the unrevised Turkish versions, thanks to the MA classes on EU Texts, they were reached as course material.

Analysis in this article is carried out by textual analysis and comparison lies mostly within the secondary law of the EU. As for the theoretical framework, translation procedures and translation strategies of domestication/foreignizing are used. Procedures and strategies in question are also introduced by several translation forerunners such as van Doorslaer (2007, as cited in Munday, 2016), Newmark (1988) and Venuti (1995). Comparing the text types, Newmark (1991, p. 115) claims that a translator of non-literary texts faces less inaccurate or poorly written texts as compared to a translator of literary texts. Newmark (1988, p. 81) also claims that translation methods are for the whole text, while translation procedures are either for sentences or smaller units of a language such as phrases.

Venuti (1995) principally defines translation in two categories: domestication and foreignizing. In his point of view, translation is not only limited to words solely, but culture also plays a considerable role. Inspiring from Friedrich Schleiermacher (1977, pp. 67-82), who points out these concepts in his lectures in 1813, Venuti improves domestication and foreignizing. These two concepts also create some serious clash of ideas and divide translators also into two groups. Domestication is described as taking the writer home, making the writer familiar to the reader; foreignizing is described as sending the reader away, making the reader familiar to the writer in the simplest and easiest way. Cultural equivalence, descriptive equivalence, expansion and reduction, adaptation, notes and glosses are domestication strategies, whilst transference and through-translation are foreignizing strategies.

3. Translation and Revision of Legal Texts

3.1. Legal Language

Each text type has its own distinctive features; which is also the case for a legal text. Even though these features seem general, they primarily address a western perspective and they have developed due to certain events throughout history. Ayfer Altay (2002) states the characteristics of the legal style as follows:

1. Archaic vocabulary with references to very old texts such as judicial decisions, contracts and so forth, referring to their omnipresent quality and the validity of rules, doctrines and such.
2. Formality, using formal and ritualistic language, keeping and protecting old-fashioned phrases and formal rules.
3. Complexity, using long and complex sentences as the full stop means a new concept or context.

Enrique Alcaraz Varó and Brian Hughes (2002, pp.4-14) also define certain features of the legal language such as Latinisms, terms borrowed from French or that have a Norman origin, formality and archaic orthography, archaic adverbs, archaic phrases, and redundancy because of the abundant use of synonyms or near-synonyms, and use of euphemism, either archaic or contemporary. It is important to note that any legal text should be considered under the scope of specialized texts. Altay (2013) states that specialized texts have a discourse which is different from daily language and discourse; therefore, translators have to adopt a certain kind of approach to such texts. Deductively, it can be read that deliberate specialization and limitation have been created; hence the communication has been restricted within a specialized group of professionals.

Stella Szantova Giordano (2013, pp. 447-487) suggests that the main problem is not to achieve equivalence in the target language; a legal translator may use an explanatory translation if the legal document allows. However, it is not always possible, and a legal translator cannot either use a parenthetical or referential explanation with a footnote.

In order to simplify the abovementioned arguments, it can be easily claimed that the legal language (it is named argot, jargon, or legalese by different scholars or translation forerunners) have been deliberately preserved by legal professionals. To achieve this, legal texts are full of long sentences, unusual sentence structures, flexible or vague language, technical vocabulary and archaic terminology, conservative language and attitude, legal homonyms (Tiersma, 1999, p. 61), synonyms and near-synonyms, and different use of grammar. Taking everything into consideration, a translator of EU acts always

needs to bear in mind that the flexible and vague language should also be kept in the target text.

3.2. Translation of EU Acts

Creating the EU *acquis*, the Member States have noticed that the legislative process has been a challenging path; translation of the legislation has been a problematic continuum, let alone drafting common legislation. Taking into account that the EU already has 24 official languages; translation, as Umberto Eco (2010) once said, is the language of Europe.

Susan Šarčević (2012) states that any term in one legal document does not always exactly correspond to another one, in terms of their legal language and legal culture. However, it is expected that any inter- or supranational act needs to be systematic, parallel, and consistent with one another. It should be remembered that any act in question includes gains and losses; in other words, it may include slight dissimilarities in the meaning during the translation process. In order to achieve systematicity, draw parallelism and keep consistency, a translator of official documents has to be qualified with certain requirements.

As legal instruments, EU acts are binding for all Member States and prescriptive by nature just like any other legal text that may result in sanctions. The translation of such documents needs to be conducted meticulously in order to be implemented conveniently. Therefore, the translator of EU acts is supposed to be aware of some facts such as legal language, legal equivalence, features of official documents, and other similar issues.

One of the main problems of translation studies is untranslatability. EU acts also contribute to untranslatability with the domain-specific language. Many discussions arise from untranslatability issues; and how to solve them. The problem of untranslatability in question could either stem from linguistic, contextual or cultural reasons. Andrejs Veisbergs (2005, p. 193) categorizes untranslatability as linguistic untranslatability, contextual untranslatability, and cultural untranslatability: 1. Linguistic untranslatability defines grammatical mismatches between the source text and target text. 2. Contextual untranslatability defines idioms, puns, neologisms and so forth; in other words, it defines words or phrases which are not meaningful when translated word for word but are meaningful in a context. To clarify, idioms, puns, neologisms and such reach a meaning only if they are in a context. 3. Cultural untranslatability defines every cultural issue which belongs to a culture and is specific to a culture, and certainly, reach a meaning in the culture it belongs to.

Untranslatability is a challenging problem to solve but at one point or another, it needs to be solved. Untranslatability creates a gap in the target language and this gap is called lacuna (or plural lacunae). A linguistic gap or lacuna can occur when the target language does not have the word or the notion. Lacuna can also occur when the target culture has the notion, but it does not have a common or acceptable word. Moreover, the word and notion have already been used and seen as acceptable, a new word or expression can be coined to create a new jargon, and this is called neologism. A translator of these acts should fix the lacunae occurring at any level. A translator can solve the untranslatability by employing borrowings, calques, neologisms, localization of cultural realia and many more. To clarify the abovementioned terminology, they are defined briefly. Borrowing means delivering a word or expression from the source language into the target language, e.g., *inter alia*, *déjà vu*, *tiyatro*. Calque means a type of borrowing that a word or an expression is transferred from the source language into the target language; however, the word or each component of an expression is translated literally, e.g., *gökdelen* (skyscraper), *Übermensch* (superman), *pomme d'Adam* (Adam's apple). Neologism means a word or expression that is not common in daily language. It is created either for technical or literary concerns, e.g., *işkolik* (workaholic), *tıpkıbasım* (photocopy), *örnekseme* (analogy). Localization of cultural realia means developing familiarity with a concept in the source language into a domestic concept in the target language, e.g., *muhteşem cuma/efsane cuma/şahane cuma* ("Kozmetik Çevirisinde Yerleştirme Örnekleri – Dijital Tercüme Blog", 2021) (Black Friday). It is important to notice that Friday is a holy day for the Muslim, therefore, it is not appropriate to call a holy day together with the adjective 'black'. Wonderful or marvellous Friday (*muhteşem/efsane cuma*) is a more suitable alternative.

3.3. Legal Equivalence

The issue of legal equivalence has the utmost priority in any legal text. Unless legal equivalence is achieved, it does not matter however well-written a text is, a legal text that does not meet relevant criteria means nothing at all. Legal equivalence is between the source text and the target text through translation into the official languages of the EU. Notwithstanding the language versions equivalent in terms of their meaning, the mandatory legal equivalence prescribes a presumed same legal effect. The presumed same legal effect also includes the principle of equal authenticity and the principle of plurilinguistic equality. Jean-Claude Beacco and Michael Byram (2007, p. 8) explains the concept of multilingualism as being or using several languages in a given geographical area while the concept of plurilingualism as the competence of the speaker, being able to use more than one language.

Emma Wagner et al. (2002, p. 7) emphasize the equal status of each official language of the EU and do not name other language versions of authentic texts as translations. Šarčević (1994, pp. 301-309) also suggests the term of parallel texts for equally authentic texts. It should be remembered that authentic or parallel texts mean legally binding texts in any official language in the EU context. Therefore, considering Turkish as one of those texts seems inappropriate until Turkey becomes a Member State of the Union.

The International Organisation for Standardisation (ISO) published the number ISO 17100 standard in 2015. ISO 17100:2015 facilitates the required resources, core processes and other essential elements for the delivery of a quality translation service which fulfils applicable specifications. It includes the translation, check, revision, review, proof reading, and final verification processes. Revision is also defined differently by scholars and language quality assessment associations or services. Brian Mossop (2014, p. 249) states that revision involves reading a translation to determine whether the quality is of the required standard and needs any necessary amendments. There is a bilingual examination of translation output for its suitability for the agreed purpose. ISO 17100 defines revision as assessing a translation and comparing it to its original in order to detect and correct possible errors, both in terms of content and formal presentation. The in-house translation service of the European Commission, the Directorate-General for Translation (DGT), defines the aim of revision as improving translation quality, serving as an instrument for quality control, and providing professional training for translators and revisers. As for the revision categories of the Directorate for EU Affairs in Turkey, they are linguistic revision, technical revision, and legal revision.

The focal point of the article is primarily the linguistic revision. EU specialist from the Directorate, Özge Özmen-Öztürk (2020) points out that the following questions should be asked during the linguistic revision process: 1. Does the translation reflect the given meaning in the source text? 2. Is any expression in the target text illogical or incoherent? 3. Does the target text have any material mistake? 4. Does any problem exist regarding clarity, whether among or within the sentences? 5. Are the source text and target text coherent? 6. Do stylistic features satisfy the given guide and/or general style? 7. Is the layout of the target text coherent with the source text? 8. Does any problem exist about the organization of the target text as a whole?

It is also important to note that the reviser needs to know not only what to look for but how to look for it. The reviser is also supposed to be aware of any special instructions that the client may have given about terminology, layout and so forth.

4. Data Analysis

Revised English, Turkish, and French/German if any, and unrevised Turkish versions are given together. It should be kept in mind that background knowledge and extra information given under the examples are not the main focus of this article. It is important to notice that the consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union was signed in 2012 and thus they do not violate the time limitation. Strategies employed both in the translation and revision processes are discussed. The recognized translation is employed as a default procedure for each example without any exceptions; however, it is not stated continuously after each excerpt.

Revision procedures, which were addressed by Doorslaer (2007, as cited in Munday, 2016), Venuti (1995) and Newmark (1988), are listed below. Just one example is given for some translation procedures:

1. transference: *coup d'état*
2. adaptation: *futbol* (football)
3. cultural equivalent: *meslek erbapları* (professionals)
4. functional equivalent: *danışma avukatı* (solicitor), *duruşma avukatı* (barrister)
5. through-translation: *bilim kurgu* (science fiction)
6. modulation: *peu profound* (shallow)
7. reduction/expansion: *science linguistique* (linguistics), *çeviribilim* (translation/interpreting studies)

It is always a practical choice and alternative for the translator or reviser to check other equivalent official language versions of an EU act to have an idea about any concept or term. However, this does not mean translating or revising temerarily one paragraph from the German version, one paragraph from the French version and one paragraph from the English version. Comparing with/among other equivalent language versions can be helpful only if a phrase or term is not clear enough in the source text and is more apparent, precise and explicit in another version. It is necessary to remember that a translator is not advised to adopt this comparison as the first option.

EU Act	English (+German and/or French) Version	Unrevised Turkish Version	Revised Turkish Version
Decision (759/2010/EU)	en. head shops fr. magasins spécialisés	özel amaçlı mağazalar (functional equivalence)	“head shop”lar (transference)

Decision (759/2010/EU)	en. legal highs	yasal kafa yapıcı (functional equivalence)	“legal high” (transference)
Directive 2011/97/EU	en. child sex tourism	çocuk seks turizmi (through-translation)	çocuk fuhuşu turizmi (functional equivalence)
Directive 2011/97/EU	en. tourist organisations	turizm örgütleri (through-translation)	turizm kuruluşları (functional equivalence)
Directive 2011/92/EU	en. criminal organisation	suç kuruluşu (through-translation)	suç örgütü (functional equivalence)
Communication (2004/C 123/01)	en. consultation exercise	danışma uygulaması (reduction)	istişare çalışması (functional equivalence)
Decision (2013/115/EU)	en. hit procedures	isabet prosedürleri (through-translation)	eşleşme usulleri (functional equivalence)
Strategy No. 5643/5/14	en. abroad	yurt dışı (through-translation)	Birlik dışı (modulation)
Communication (2004/C 123/01)	en. respect	saygı (through-translation)	gözetilme (functional equivalence)
TEU (Article 27/3)	en. European External Action Service	Avrupa Dış İlişkiler Servisi (functional equivalence)	Avrupa Dış Eylem Servisi (through translation)
Decision 2008/616/JHA	en. writer’s palm de. Handkante	yazarın avuç içi (through-translation)	yan avuç izi (functional equivalence)
Communication COM/2005/0620	en. underground financial movements de. illegale Transaktionen fr. mouvements de fonds clandestins	yeraltı mali hareketler (through-translation)	kayıt dışı mali hareketler (functional equivalence)

Directive 2014/36/EU	en. documentary evidence de. schriftliche Nachweise	belge niteliğinde kanıtlar (through- translation)	yazılı kanıtlar (functional equivalence)
Decision (2010/759/EU)	en. illicit market de. Schwarzmarkt fr. marché noir	kaçak pazar (expansion)	karaborsa (functional equivalence)
Directive (EU) 2016/680	en. competent authority	gerçek veya tüzel kişi, kamu kuruluşu, kurumu veya diğer herhangi bir organ (expansion)	yetkili makam (through- translation)
Communication COM 2015/240	en. asylum shop	eş zamanlı olarak veya birbiri ardına mükerrer sığınma talebi (expansion)	iltica pazarı (through- translation)
Regulation (EU) 575/2013	en. paragraph	fıkra (cultural equivalence)	paragraf (transference)
Decision (EU) 2019/593	en. Article 209(2)	209. maddenin 2. paragrafı (expansion)	209(2) maddesi (through translation)
Decision (2006/757/EC)	en. IT support	IT desteği (adaptation)	BT desteği (through- translation)
Regulation (2016/399/EU)	en. 'internal flight'	"dâhili uçuş" (through- translation)	"iç hat uçuşu" (expansion)
TEU (Article 14/1)	en. European Parliament	Avrupa Birliği Parlamentosu (expansion)	Avrupa Parlamentosu (adaptation)
TEU (Article 13/1)	en. Court of Justice of the European Union	Avrupa Birliği Adalet Mahkemesi (through- translation)	Avrupa Birliği Adalet Divanı (cultural equivalent)
TEU (Article 19/1)		Adalet Mahkemesi	Adalet Divanı (cultural equivalence)

	en. Court of Justice	(through-translation)	
TEU (Article 19/1)	en. General Court	Genel Divan (cultural equivalence)	Genel Mahkeme (through-translation)
TEU (Article 13/1)	en. European Council	Avrupa Konseyi (through-translation)	Avrupa Birliği Zirvesi (functional equivalence)
Council Decision (759/2010/EU)	en. on the day following its publication	yayımlanmasını takip eden gün (through-translation)	yayımlanma tarihini takip eden gün (expansion)
Decision (2013/115/EU)	en. Sirene Bureau	Sirene Büroları (modulation)	Sirene Bürosu (adaptation)
Report (2015, Turkey)	en. confiscation	müsadere (through-translation)	el koyma (functional equivalence)
Decision (2013/115/EU)	en. 'URGENT'	"ACİL" (through-translation)	"URGENT" (transference)
Decision (2008/616/JHA)	en. Having regard to the Article 33 of Council Decision 2008/616/JHA	2008/616/JHA sayılı Konsey Kararı'nın 33. maddesini göz önünde tutarak (transference)	2008/616/Aİİ sayılı Konsey Kararı'nın 33. maddesini göz önünde tutarak (through-translation)
Decision (2014/283/EU)	en. ratification, acceptance and approval	onay, kabul ve tasdik (through-translation)	onay, kabul ve uygun bulma (functional equivalence)
Directive (2009/52/EC)	en. illegal immigration	yasa dışı göç (through-translation)	düzensiz göç (modulation)
Decision (2013/115/EU)	en. on an aircraft:	uçakla ilgili olarak: (reduction)	hava aracıyla ilgili olarak: (through-translation)
Decision (2015/219/EU)	en. procedure of consultation	istişare prosedürü (adaptation)	istişare usulü (through-translation)
Decision (2015/219/EU)	en. serious crime	ciddi suç (through-translation)	ağır suç (modulation)
Decision (2015/219/EU)			

	en. specific checks	belirli kontroller (through- translation)	özel kontroller (modulation)
Directive (2014/26/EU)	en. intellectual creation	entelektüel yaratıcılık (adaptation)	fikri yaratıcılık (through- translation)
Decision (2010/759/EU)	en. criminal penalties	para cezaları (reduction)	ceza (expansion)
Decision (2007/815/EC)	en. the period 2008 to 2013	2008 ve 2013 arasında (modulation)	2008-2013 dönemi (through- translation)
Directive (2014/36/EU)	en. seasonal worker	sezonluk işçi (adaptation)	mevsimlik işçi (through- translation)
Regulation (2019/1240/EU)	en. illegal immigration	yasa dışı göç (through- translation)	düzensiz göç (modulation)
Directive (2014/66/EU)	en. family members	aile üyeleri (through- translation)	aile fertleri (modulation)
Directive (2014/66/EU)	en. trainee employees	stajyerler (reduction)	yetiştirme döneminde çalışanlar (expansion)
Council Common Position (2005/69/JHA)	en. formatted	biçimlendirilen (through- translation)	formatlanan (adaptation)
Regulation (2017/2391/EU)	en. is conferred	tevcih edilir (cultural equivalence)	verilir (through- translation)
Regulation (2013/1053/EU)	en. remedial action	iyileştirici eylem (through- translation)	düzenleyici eylem (modulation)
Decision (2012/506/EU)	en. latest data	mevcut veriler (modulation)	en son veriler (through- translation)
TEU (Article 19/1)	en. European Central Bank	Avrupa Birliği Merkez Bankası (expansion)	Avrupa Merkez Bankası (through- translation)
Regulation (2016/794/EU)	en. entry into force	yürürlüğe girme (through- translation)	yürürlük (reduction)
Directive (2009/71/Euratom)	en. HAVE ADOPTED THIS DIRECTIVE	İŞBU YÖNERGE'Yİ KABUL ETMİŞTİR	İŞBU DİREKTİF'İ KABUL ETMİŞİR (adaptation)

		(cultural equivalence)	
--	--	---------------------------	--

Table 1. Translation/Revision procedures

Three points in the table above need to be explained briefly: The first one is the term ‘confiscation’. In the 2015 Turkey Report by the European Commission, the term confiscation is used. *Müsadere* and *el koyma* can be the equivalence of confiscation; however, the context has key importance here. It is a known fact that not only legal terms and jargon, but also legal systems and mechanisms pose a challenge in translation. Turkish Penal Code (TCK) Number 5237 and Code of Criminal Procedure (CMK) Number 5271 defines *müsadere* as a sanction that results in dispositioning of the ownership of a property. The state takes all or part of the property as a result of a committed crime. *El koyma*, on the other hand, is a protection measure. It guarantees the accurate functioning of criminal procedure, does not terminate the ownership, it is temporary. The case here is a temporary protection measure. The function is highlighted. The unrevised version can bear different legal consequences as it suggests a different sanction or action.

The second term is “urgent” in the Commission Implementing Decision (2013/115/EU). The system where Sirene forms are found does not have a Turkish language version so the only option that can be chosen is “urgent” in the system. When it is translated as *acil*, it does not correspond to anything as the highest priority cannot be marked as *acil*. The translation guide of the Directorate clearly suggests that Turkish words are supposed to be chosen in the translation of EU acts. Two exceptions exist for this suggestion. The first one is if an established foreign abbreviation is commonly used in Turkish, then the abbreviation in question is kept. The second one is like the excerpt above: some marks, degrees, numeric or letter expressions and so forth are also kept.

The last one is the phrase “ratification, acceptance and approval” in the Council Decision (2014/283/EU). Kemal Gözler (2016, pp. 21-46) explains the concepts of ratification, acceptance and approval. Even though each term has similar meanings, ratification is the consent of a state to abide by an international act, acceptance and approval is also the consent of a state to abide by the national law. Altay (2002) also points out the use of synonyms in legal language is a typical feature.

It should be once again remembered that French and/or German-language version of the EU acts are referred to only if technical terms create a challenge for revision. Moreover, by doing that, it is easier to see the inspiration of the strategy employed either in the translation process or revision process.

5. Results and Discussion

	Translation Procedures	Revision Procedures
Through-translation (F)	25	15
Expansion (D)	6	4
Functional Equivalence (D)	3	13
Cultural Equivalence (D)	4	2
Reduction (D)	4	1
Adaptation (D)	4	4
Modulation (D)	3	7
Transference (F)	1	4

D: Domestication F: Foreignizing

Table 2. Translation/Revision strategies according to Venuti's foreignizing and domestication concepts

Table 2 clearly shows the strategies employed in the translation process and revision processes. Through-translation is the most employed strategy by 50%, expansion follows it by 12% and reduction takes the third place by 8% in the translation strategies. Revisers mostly changed through-translation when the function is neglected. They also changed translations employing expansion, because a legal translator is not expected to clarify or expand vague expressions, and a legal translator is not expected to justify or comment on a statement either. Unrevised acts are 52% foreignized and 48% domesticated.

The table above also shows the strategies employed in the revision process. Through-translation is again the most opted strategy by 30%, functional equivalence follows it by 26%, modulation takes the third place by 14%. While through-translation loses 20 points, functional equivalence gains 10 points in the revision process, compared to the translation process. Seeing that notes and glosses have no percentage in the table, it is once again understood that a legal translator or reviser is not expected to clarify any legal statement. The purpose is to translate accurately within the boundaries of what is given in the source text. Furthermore, functional equivalence, being the second most opted strategy, fits for the purpose of the translation guide of the Directorate as it suggests choosing established Turkish words for the translation of EU acts.

It is important to note that through-translation and transference strategies fall under the foreignizing strategy, whereas functional equivalence, cultural equivalence, adaptation, modulation, expansion and reduction fall under the domestication strategy. Thus, revised acts are 62% domesticated and 38% foreignized. Even though some terms are deliberately kept distant from the established terminology and jargon used in Turkish national law, domestication seems to be a more opted strategy. Fundamentally, EU acts are drafted and translated in order to be clearly understood and implemented. This

is achieved by employing a domestication strategy for the Turkish translations.

Standardization is a must for every language version. Diana Yankova (2008) states that standardization brings foreignizing together as a translation strategy. Furthermore, Yankova (2008) states that EU language is foreign to everyday language, and all language versions of the EU acts have to be linguistically equal paragraph by paragraph and even sentence by sentence. Accordingly, the official languages of the EU are permissive for foreign factors. C.J.W. Baaij (2018, pp. 111-112) points out that foreignization is also known as externalization and domestication is also known as familiarization in the EU context (pp. 111-112). Baaij (2015, pp. 109-121) also adds that the concepts of domestication and foreignization are recently used in the legal context.

It should be remembered that EU terms are deliberately kept different from national law terms. However, this article shows that the dominant translation strategy is domestication for the Turkey case. It is actually the puzzle of this article. Even though the translation of certain terms is deliberately kept distant from the daily language and national law terms, domestication has the biggest share after the revision process. It may be because Turkey is not a Member State yet. Current Turkish versions of the EU acts may change after the accession process for Turkey. Lastly, it should be noticed that the data is limited but examples are substantial and worth discussing.

6. CONCLUSION

The revision process of EU acts translated into Turkish is analyzed in this article. The most specific aspect of this study is that it presents the translation policy of the Directorate for EU Affairs. In other words, this article is about the Department of EU Law and Translation within the Directorate and discusses solely its revision policy. No other institution is taken as a reference for the reason that the Directorate is the only responsible official institution for the revision of EU acts in Turkey. The purpose is defined as showing both qualitative and quantitative data obtained from the translation and revision strategies employed in the translation and revision processes of EU acts translated into Turkish. In other words, not only the translators' and revisers' preferences are presented in numbers by giving statistics but also, they are discussed in terms of technicality, correspondence and EU legal language. The results obtained are plainly displayed in Table 1 and Table 2, and they are enriched with comments accordingly.

As these translations are done within the intersecting domains of governmental and legal affairs, it is fairly easy to understand why through-translations would show themselves. There is a sense of rigidity that such affairs can produce due to their nature that shows itself in their language use,

which incidentally affects the produced translations. However, one must also consider how such domains are tied to their region and culture in which they operate. Despite the rather inflexible nature of EU legal language, the high choice of domestication revision could very well be not a preference but a requirement in order to implement EU acts seamlessly to the practical realm. As the data in this article is presented, the comments are added with the aforementioned points in mind.

In the final analysis, research questions ask about the strategies employed in the translation process and in the revision process. It is clearly seen that translations (unrevised acts) which are subject to revision employ through-translation by 50% and the most employed strategy in revision (revised acts) is again through-translation by 30% but it loses 20 points compared to the translation process. The focal point of this article is to show which translation strategies are used in translation and in revision, and whether they show any change in the final product. They are displayed in Table 2 and enriched with comments. Carrying these data to an upper category, it is also shown that the dominant revision strategy is domestication by 62%. Therefore, it can be strikingly deduced that in Turkey the Directorate conducts a policy of domestication in the final revised versions of the translated EU acts, although the translator of these acts tends to produce foreignized versions.

For further studies, it can be suggested that domestication and foreignizing strategies are discussed in the context of EU and translation. Such a study can argue, comment on, or criticize either positively or negatively the strategies used for the revision process.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare that there is no conflict of interests regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The authors did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research article was produced from a master's thesis within the scope of Translation Studies Master's Program at Atılım University, which was written by Ozan Yıldırım and supervised by Ayfer Altay.

REFERENCES

- Alcaraz-Varó, E., & Hughes, B. (2002). *Legal translation explained* (1st ed.). Routledge.
- Altay, A. (2002). Difficulties Encountered in the Translation of Legal Texts: The Case of Turkey. *Translation Journal*, 6 (4). <https://translationjournal.net/journal/22legal.htm>
- Altay, A. (2013). *English legal language and Translation of Legal Discourse* [PowerPoint presentation]. Translation of Legal Texts, Ankara, Turkey.
- Baaij, C. J. W. (2015). EU translation and the burden of legal knowledge. In S. Šarčević (Ed.), *Language and culture in EU law. Multidisciplinary perspectives* (pp. 109-121). Ashgate.
- Baaij, C. J. W. (2018). *Legal integration and language diversity. Rethinking translation in EU lawmaking*. Oxford University Press.
- Beacco, J.& Byram, M . (2007). From linguistic diversity to plurilingual education. DGIV - Council of Europe.
- Communication 2004/C 123/01. *On the follow-up to the Commission communication on certain legal aspects relating to cinematographic and other audiovisual works*. the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2004/123/01&qid=1680888224048&from=EN>
- Communication COM/2005/0620. *Amending Regulation (EU) No 1387/2013 suspending the autonomous Common Customs Tariff duties on certain agricultural and industrial products*. European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0620&qid=1680888452206&from=EN>
- Communication COM/2015/240. *A European agenda on migration*. The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0240&qid=1680888632986&from=EN>
- Council Common Position 2005/69/JHA. *On exchanging certain data with Interpol*. The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32005E0069&qid=1680888847115&from=EN>
- Decision 2006/757/EC. *On amending Sirene Manual*. The Commission of the European Communities. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006D0757&qid=1680889440992>
- Decision 2007/815/EC. *Implementing Decision No 573/2007/EC of the European Parliament and of the Council as regards the adoption of the strategic*

guidelines 2008 to 2013. The Commission of the European Communities. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007D0815&qid=1680889536266&from=EN>

Decision 2008/616/JHA. *On the implementation of Decision 2008/615/JHA on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008D0616&qid=1680889635988&from=EN>

Decision 2010/759/EU. *On submitting 4-methylmethcathinone (mephedrone) to control measures.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010D0759&qid=1680889750536&from=EN>

Decision 2012/506/EU. *Amending Decision 2002/253/EC laying down case definitions for reporting communicable diseases to the Community network under Decision No 2119/98/EC of the European Parliament and of the Council.* The European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012D0506&qid=1680889869299&from=EN>

Decision 2013/115/EU. *On the Sirene Manual and other implementing measures for the second generation Schengen Information System (SIS II).* The European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013D0115&qid=1680890010808&from=EN>

Decision 2014/283/EU. *On the conclusion, on behalf of the European Union, of the Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014D0283&qid=1680890104862&from=EN>

Decision 2015/219/EU. *Replacing the Annex to Implementing Decision 2013/115/EU on the Sirene Manual and other implementing measures for the second generation Schengen Information System (SIS II).* The European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015D0219&qid=1680890176470&from=EN>

Decision 2019/593/EU. *On the conclusion, on behalf of the European Union, of the Agreement establishing the EU-LAC International Foundation.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019D0593&qid=1680890379076&from=EN>

- Directive 2009/52/EC, *On imports of hand pallet trucks and their essential parts originating in the People's Republic of China, repealing the duty with regard to imports from one exporter in this country and making these imports subject to registration.* The Commission of the European Communities. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009R0052&qid=1680890625665&from=EN>
- Directive 2009/71/Euratom. *Appointing a Spanish member of the European Economic and Social Committee.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009D0071&qid=1680890766260&from=EN>
- Directive 2011/92/EU. *On the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment.* The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0092&qid=1680890863909&from=EN>
- Directive 2011/97/EU. *Amending Directive 1999/31/EC as regards specific criteria for the storage of metallic mercury considered as waste.* The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0097&qid=1680891148183&from=EN>
- Directive 2014/66/EU. *On the conditions of entry and residence of third-country nationals in the framework of an intra-corporate transfer.* The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0066&qid=1680891255382&from=EN>
- Directive 2014/26/EU. *On collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market.* The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0026&qid=1680891403046&from=EN>
- Directive 2014/36/EU. *On the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers.* The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0036&qid=1680891491125&from=EN>
- Directive 2016/680/EU. *On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, 27.04.2016; date of signature.* The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L0680&qid=1680891578005&from=EN

Eco, U. (2010). *Lecture at the Assises de la Traduction littéraire in Arles*, Sunday 14 November 1993. EU Trio. <http://www.eutrio.be/language-europe-translation>

European Commission (2019, August 14). *About multilingualism policy*. https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_en.

EU Strategy No 5643/5/14. *Revised EU strategy for combating radicalisation and recruitment to terrorism*. The Council of the European Union. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%209956%202014%20INIT/EN/pdf>

Gözler, K. (2016). The question of the rank of international treaties in national hierarchy of norms: A theoretical and comparative study. In K. Reçber, B. Özdal & Z. Özgenç (Eds.), *Prof. Dr. Mehmet Genç'e Armağan* (pp. 21-46). Dora.

Kozmetik Çevirisinde Yerelleştirme Örnekleri – Dijital Tercüme Blog. (2021). <https://www.dijitaltercume.com/blog/kozmetik-cevirisinde-yerellestirme-ornekleri/>

Mossop, B. (2014). *Revising and editing for translators*. Routledge.

Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies*. Routledge.

Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Longman.

Newmark, P. (1991). *About Translation*. Multilingual Matters.

Özmen-Öztürk, Ö. (2020). *AB Mevzuatı Revizyon Süreci*. Presentation, Atılım University.

Regulation (EU) 2013/1053. *Establishing an evaluation and monitoring mechanism to verify the application of the Schengen acquis and repealing the Decision of the Executive Committee of 16 September 1998 setting up a Standing Committee on the evaluation and implementation of Schengen*. The Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1053&qid=1680892348164&from=EN>

Regulation (EU) 2016/399. *On a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)*. The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0399&qid=1680892240380&from=EN>

Regulation (EU) 2016/794. *Approving silicon dioxide Kieselguhr as an existing active substance for use in biocidal products of product-type 18*. The European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017R0794&qid=1680892092647&from=EN>

- Regulation (EU) 2017/2391. *Amending Regulation (EC) No 1059/2003 as regards the territorial typologies (Tercet)*. The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017R2391&qid=1680891987652&from=EN>
- Regulation (EU) 2019/1240. *On the creation of a European network of immigration liaison officers*. The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R1240&qid=1680891879656&from=EN>
- Regulation (EU) 575/2013. *On prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012*. The European Parliament and the Council of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R0575&qid=1680892487122&from=EN>
- Report (2015). *Commission Staff Working Document – Turkey*. European Commission.
- Schleiermacher, F. (1977). On the Different Methods of Translation. In A. Lefevere (Ed.), *Translating Literature: The German tradition from Luther to Rosenzweig* (pp. 67-82). van Gorcum.
- Szantova Giordano, S. (2013). It's all Greek to me: Are attorneys who engage in or procure legal translation for their clients at risk of committing an ethical violation? *Quinnipiac Law Review*, 31(447), 447-487.
- Šarčević, S. (1994). Translation and the law: An interdisciplinary approach. In M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker & K. Kaindl (Eds.), *Translation Studies: An 99 Interdiscipline: Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, 1992* (1st ed., pp. 301-309). John Benjamins.
- Šarčević, S. (2012). Language and law in the European Union: The multilingual jurisprudence of the ECJ. In Solan and Tiersma (Eds.), *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press.
- Seracini, L. S. (2021). Translation universals in legal translation: A corpus-based study of explicitation and simplification. *Translation Quarterly*, 101, 67-91.
- Tiersma, P. (1999). *Legal Language*. University of Chicago Press.
- Treaty on European Union (TEU), Articles 13/1, 14/1, 19/1, 27/3.
- Veisbergs, A. (2005). *Latvian language – Widening borders*. Valsts valodas komisijas raksti.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Wagner, E., Bech, S., & Martínez, J. (2002). *Translating for the European Union institutions* (2nd ed.). Routledge.

Yankova, D. (2008). The Text and Context of EU Directives: Implications for Translators. *Ibérica*, 16, 134,143.

Makale Bilgisi: Erkek, M. Ş., Öztürk, Y. (2023). “Rusya Savaş Açacak Mı Açmayacak Mı?”: James Yeames’ın Doğu Sorunu Üzerine Raporu. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, ss.113-131.	Article Info: Erkek, M. Ş., Öztürk, Y. (2023). “Will Russia Make War or Not?”: James Yeames’ Report on the Eastern Question. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue: 1, pp. 113-131.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 10.03.2023	Date Submitted: 10.03.2023
Kabul Edildiği Tarih: 16.03.2023	Date Accepted: 16.03.2023

“WILL RUSSIA MAKE WAR OR NOT?”: JAMES YEAMES’ REPORT ON THE EASTERN QUESTION

* Mehmet Şerif Erkek, ** Yakup Öztürk

ABSTRACT

James Yeames was the British Consul General in Odessa from 1819 to 1854. He was renowned for his meticulous and trustworthy reports on both the commercial and diplomatic matters. John Lord Ponsonby, the British Ambassador to Istanbul, feared that the Russians might invade Istanbul and the Straits whenever necessary. Therefore, Ponsonby requested Yeames for information regarding the status and activities of the Russian army and navy. Yeames’ reports were beneficial to Ponsonby, even though he was a consul with a mandate to deal only with commercial matters and lacked formal training in diplomacy. This study introduces and transcribes the comprehensive and detailed report prepared by Yeames on February 10, 1839.

Keywords: James Yeames, Lord Ponsonby, Eastern Question, Ottoman Empire.

“RUSYA SAVAŞ AÇACAK MI AÇMAYACAK MI?”:JAMES YEAMES’IN DOĞU SORUNU ÜZERİNE RAPORU

ÖZ

James Yeames 1819-1854 yılları arasında Odesa’da İngiliz Başkonsolosu olarak görev yaptı. Hem ticari hem de diplomatik konularda hazırladığı titiz ve güvenilir raporlarıyla tanınmaktaydı. İngiltere’nin İstanbul Büyükelçisi John Lord Ponsonby, Rusların kendileri için uygun gördükleri vakitte İstanbul’u ve Boğazları işgal edebileceğinden endişe etmekteydi. Ponsonby, bu nedenle, Yeames’ten Rus ordusunun ve donanmasının durumu ve faaliyetleri hakkında bilgi aktarmasını istedi. Sadece ticari meselelerle ilgilenmesi emredilen bir konsolos olduğu halde ve diplomasıyla ilgili özel bir eğitimi olmamasına rağmen Yeames, Ponsonby’nin oldukça faydalı bulacağı raporlar gönderdi. Bu çalışmada, Yeames’in 10 Şubat 1839 tarihli kapsamlı ve ayrıntılı raporu tanıtılmış ve transkripsiyonu sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: James Yeames, Lord Ponsonby, Doğu Sorunu, Osmanlı Devleti.

* Res. Asst., Dokuz Eylül University, serif.erkek@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5297-5251

** Dr., Dokuz Eylül University, yakup.ozturk@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6221-0845

1. INTRODUCTION

Lord Ponsonby, the British Ambassador to Istanbul, would never forget the Russian fleet he encountered on May 1, 1833, when he arrived at the Bosphorus. In the belief that Russia's foremost interests rested in capturing Istanbul and the straits, he worked tirelessly throughout his ambassadorship to prevent the Russians from returning to Istanbul. Therefore, he acted under the premise that the Russians who had left Istanbul after the Treaty of Hünkâr İskelesi could return whenever they saw fit unless Britain took vigorous and determined action. Information from Russia's southern ports of Odessa and Sevastopol was essential for him to clarify his policy in Istanbul, to make sense of the reports he would send to London, and to be able to rely upon the British navy, which had anchored the Aegean Sea since 1833, in the event of a crisis. James Yeames (1789-1864), the British Consul General in Odessa, was fortunately the best candidate for the position. Since 1819, when he succeeded his father, William Savage Yeames (?-1819), as Consul General in Odessa, he has been renowned for his thorough and trustworthy reports. Walther Kirchner (1975, p. 207) notes that he was acknowledged with talent and regarded as one of the most gifted consuls of the British Empire.

2. James Yeames

The origins of the Yeames family as landowners and manors in Norfolk date back to the fourteenth century (Smith, 1927, p. 21). His grandfather, John Lambe Yeames (1707-1787), established the family connection with Russia, which his descendants kept until the twentieth century. He built "Russia's first frigates and twelve men-of-war at Archangel" after accepting Catherine the Great's request to supervise the Russian Navy's construction. He became "Surveyor of the Russian Navy" after raising "General" (Smith, 1927, p. 25). James's father, Henry Savage Yeames, became the first British Consul General of the Black Sea (Smith, 1927, p. 25). He co-founded the first British mercantile house in the region with his brother, William, consul at Taganrog (Sifneos, 2018, p. 72). After his father's death, James Yeames continued the post with the same status in April 1819 (Smith, 1927, p. 25). After 35 years as a consul-general in Odessa, he resigned in April 1854 with the outbreak of the Crimean War (House of Commons, 1858, p. 296) and returned to England, where he passed away in 1864 (Morning Post, 29 July 1864, p. 8).

Yeames was sent to Odessa by Sir Thomas Maitland, the governor of Malta, to form a commercial establishment as an agent for supplies for the island in 1814 (House of Commons, 1858, p. 296). He was responsible for purchasing corn. (Sultana, 1969, p. 20). However, this initiative was short-dated. His position as an agent for Malta was without official recognition of the Russian government. He temporarily served as the Austrian Lloyd Steamship Company's representative in Odessa (Rördansz, 1818, p. 687). Then, he was directly appointed consul general in 1819. He contributed to the development of Odessa, where the population increased from 20.000 to 95.000 during his residency (House of Commons, 1858, p. 296).

He did not get any salary until 1825; before that, he depended upon fees. Due to the rising importance of Odessa, he obtained a salary. Fees were not large and not regulated but assimilated with the fees of the Mediterranean. His annual salary began at £800, then reduced to £600, and shortly after increased to £750 (House of Commons, 1858, p. 297).

He had no instruction to report political issues, but he did not hesitate to write to Istanbul and London on a particular subject regarding political events bearing directly political upon commercial activities. Despite the great distance between St. Petersburg and Odessa, Yeames was acquainted with political matters and corresponded with Foreign Office and different ambassadors in a private way. Yeames summarizes his position as follows:

A man of ordinary intelligence will have his attention fixed on all occurring around him, particularly on events that may influence the interests entrusted to his charge. Supposing those interests are commercial interests, there are many political events that must have an influence upon those commercial interests; for instance, military movements, and preparations of military and naval forces, all of which mutters have an influence upon trade, and I never failed reporting them home (House of Commons, 1858, p. 299).

When he was appointed to Odessa, Yeames knew little Russian, and then he became fluent for common purposes. However, all diplomatic correspondence in Russia is conducted in French (House of Commons, 1858, p. 299).

2.1. Yeames' Influence on Ponsonby

The Consulate-General in Odessa was primarily subordinate to the British Embassy in St. Petersburg. However, the intelligence gathered by Yeames was of considerable value to the Istanbul Embassy as well. Consequently, Yeames communicated with the Istanbul Embassy before Ponsonby (GRE/E/392/65; GRE/E/687/24). Yeames had reported the Greek question of 1821 in detail and contributed critical information to formulating the British position (Jewsbury, 1999). Istanbul was occasionally used in letters for practical reasons. Due to security concerns, dispatches sent via St. Petersburg were subject to delays (GRE/E/687/24). During Ponsonby's service as ambassador, the flow of information continued to expand. Yeames sent one copy of the reports he prepared for the Foreign Office through St. Petersburg and the other through Istanbul. Ponsonby could examine his dispatches because he sent them to Istanbul disguised as flying seals. In the case of dispatches marked as top secret, he prepared a second copy and sent it separately to Ponsonby (GRE/E/687/187). Lord Durham, British Ambassador to St. Petersburg from 1835 to 1837, wished to prevent dispatches from being sent via Istanbul because he believed Yeames was unfavorable to the Russians. However, the Foreign Office determined that using Istanbul was advantageous and made no modifications. Therefore, as will be seen, Yeames was to send Ponsonby

several private letters containing his evaluations (GRE/E/322/D/34; GRE/E/322/D/42).

Ponsonby requested that Yeames keep him apprised of Russia's military operations in Sevastopol and Odessa. Yeames then began sending Ponsonby regular updates on Russia's military activity along the southern coast (GRE/E/687/1; GRE/E/687/2; GRE/E/687/6; PP/i/GC/PO/199). Both were worried about Russia's operations against the Circassians in the Caucasus, the threat to Danube traffic, and its activities in Central Asia. As a result, the subject matter of the correspondences progressively expanded to include these issues as well (GRE/E/687/4; GRE/E/687/11; GRE/E/687/49).

The reports and letters of Yeames frequently were praised as "excellent," "quite good," and "very useful" (GRE/E/322/D/53). This was not unexpected. In the 1830s, Britain had not established sufficient consulates in the region encompassing Anatolia. Therefore, the ministry lacked credible information regarding these regions. In addition, Yeames had developed intimate ties with the local authorities in Odessa, where he had resided for many years. He compared the information he received from them with information from unofficial sources (Seely, 2001, p. 26). Additionally, Yeames traveled frequently to the regions that were the focus of his reports. For instance, he would conduct investigations in Circassia and the Danube region (GRE/E/687/26-45; GRE/E/687/46; GRE/E/687/55; GRE/E/687/56-65). Ponsonby and the British Foreign Office were grateful for the intelligence Yeames provided (PP/GC/PO/357; PP/GC/PO/412). In 1837, immediately following the Vixen incident, he was requested by the ministry to make a presentation in London about the issues regarding the Black Sea (GRE/E/687/49). Yeames, whose reports on the region had previously influenced the Foreign Office's policies, delighted all his superiors, including Palmerston, with whom he frequently interacted during this journey (GRE/E/313/13-18; GRE/E/240/104). His request for a remuneration increase was therefore considered (GRE/E/322/D/32). Strangways, the Undersecretary of the Foreign Office, who was keenly interested in the Circassian issue, pushed for an increase in his salary and succeeded (GRE/E/322/D/34; GRE/E/322/D/42).

In 1838, a resurgence of the Egyptian question was deemed inevitable, and the Great Powers feared the Sultan would attack Mehmet Ali. In such a scenario, it was believed that the Ottoman army would be defeated, and with Istanbul in danger, the Sultan would once again rely on the Russians for assistance in accordance with the Treaty of Hünkâr İskelesi. Ponsonby, who felt the Russians could mobilize their forces without permission, feared the Russian navy and army could arrive permanently. This reinforced Ponsonby's reliance on Yeames's information, whom he praised (GRE/E/687/68). In addition to his dispatches, Yeames kept Ponsonby apprised of the Russian navy and army throughout 1838 via several private correspondences (GRE/E/687/76; GRE/E/687/80).

By October 1838, Yeames no longer believed Russia planned to declare war against Turkey or seize Istanbul. He communicated to the ambassador some of his reasoning regarding this. He cited such reasons as the fact that Europe had become more knowledgeable and vigilant against the Russian threat since the Treaty of Hünkâr İskelesi, that Britain's interests in Turkey had become more important thanks to the Treaty of Balta Limanı, and that Britain could defeat all Russian moves just by bringing its fleet into the Black Sea. According to him, the only way for the Russians to visit Istanbul was if they were invited by the Sultan (GRE/E/687/82).¹⁶ Ponsonby requested that Yeames compose a memorandum detailing these ideas. He inquired, "Will Russia make war or not?" On February 10, 1839, Yeames sent Ponsonby a lengthy and comprehensive memorandum in response to this query.¹⁷ The report was drafted in response to this request.

3. CONCLUSION

Through his reports, Yeames influenced the British Foreign Office and British Embassy in Istanbul's Eastern policy, having earned the respect and trust of his superiors through his knowledge and experience. Among these, the report on the Eastern Question dated February 10, 1839, and addressed to Ponsonby merits special consideration due to its scope, influence, and preparation time. For this reason, the transcription of this report is provided in the appendix for the perusal of researchers.

¹⁶ After the Battle of Nizip, Ponsonby would be persuaded by Yeames' reports that Russia was in too precarious a position to attack Turkey. Yeames stated that the Russian army and navy were not prepared for war, that Russia was too busy in Circassia, that Russia's finances were in poor condition, and that Russia was experiencing famine in its southern provinces (PP/GC/PO/419; PP/GC/PO/442; GRE/E/687/179; GRE/E/687/188; GRE/E/687/191).

¹⁷ Yeames also sent this memorandum to Strangways (GRE/E/322/E/9).

APPENDIX

Transcription of James Yeames' report (GRE/E/687/89-141).

[p. 1]

February 10, 1839

Odessa

(His Excellency, The Lord Ponsonby, G.C.B.)

My lord,

Your Excellency having been pleased to approve, in flattening terms, of some partial views, exposed by me, of the present state of affairs in this part of the world, has further honored me by expressing a desire, that my opinions should be more fully developed; and the question is in consequence again put forth "Will Russia make war or not?" The inquiry was, I am aware, limited by me within too narrow limits; but if followed up, it must [p. 2] of necessity embrace general considerations; these have in truth long and anxiously occupied my mind, and I am now going to submit them to Your Excellency, as concisely as so weighty a subject will allow, but with all the freedom that is indispensable to its discussion:

Of the numerous books and pamphlets published upon the "Eastern Questions", but few have reached me here, and those accidentally. Their writers exhibit great ability, and they treat the parts they handle with admirable acuteness; but most of them appear to be carried away [p. 3] by some leading and favorite idea, and in their eager pursuit of a partial view, to become too much identified with the different causes they set up, leaving out of sight, and indeed without searching for, the real and a common source of present difficulties. Thus, in their character of partizans, and inlisting the passions, they have obscured and envenomed the "Eastern Question", in every meaning of the term so popularly used. One, embracing a part in the contest now pending between the sovereign of Turkey, and his Viceroy in Egypt, advocates nothing less than an [p. 4] immediate dismemberment, and unmindful of the consequences would recklessly abandon the Black Sea and the Bosphorus to Russia; and then, setting up a visionary empire, would have England seek a compensation in Arabia. On another side, Russia is held up to universal execration; in the blindness of animosity her most legitimate interests are questioned, and her rights denied; she is declared to be a natural enemy, resolved upon conquest and destruction, and England herself is threatened with invasion, till the nation, inflamed by fear [p. 5] and hatred, has imagined Russians in Canada and Afghanistan, and to be the secret cause of every disaster.

These writers had a noble task before them, of immense benefit to their country, in drawing its attention to facts and a course of events of vital

importance, upon which ignorance and a strange indifference prevailed; but unfortunately some have overdone it, and by their extravagances, they have, instead of enlightening, rather bewildered their countrymen; they have moreover not only exasperated, but too often instructed our adversaries; and what is to be most deprecated, they have in [p. 6] their party spirit, striven to lower England in the estimation of the world, depreciating alike her moral character, and her power.

In a dispassionate view of the “Eastern Question”, all parties will, I believe, agree, that Turkey in her present precarious state, is the subject matter; that Russia, being, by circumstances natural to her position, the most interested, is therefore the most active agent externally bearing upon it: that other European Powers have an interest, if not in the entire preservation of the Ottoman Empire, in preventing it to become the means of a dangerous aggrandizement [p. 7] to Russia.

If we seek for the essence of the Eastern Question, we shall find it to be in the security of the Bosphorus: here it becomes tangible and seated on a narrow field, upon which all adverse interests must meet in close collision; and on its issue will depend the several questions of Egypt with Syria; of the Black Sea with the trades to Trebizond and the Danube; of the fate of Asia Minor; of the independence of Persia; and even of predominance in Central Asia, all of them collateral or secondary, however important each in itself.

Of all the several interests held [p. 8] by foreign Powers in the Bosphorus, that of Russia is the most immediate, because it is one vital to the prosperity, safety and very existence of the best parts of her Empire. An interest thus founded will grow silently and justly into a right, which in this instance has of late been allowed, by a rapid course of events, to be further consolidated; and Russia will never consent, and she is now too strong to suffer, that it should fall under the control of any hostile Power. It is therefore to be presumed that Russia will carry on war to extremity, rather than see a right of this kind endangered or menaced; [p. 9] and such a menace may drive her into war, precipitately, in order to attempt securing it for ever after, either by achieving the conquest of Constantinople, or more conveniently, by reducing the Sultan to the acknowledged condition of a Vassal, with a subsidiary army, and a Russian fleet stationed in the Golden Horn. But, if Russia has an interest so deep at stake, England and Austria and other Powers, for their self preservation, have one not less positive to prevent, at every cost, the permanent possession of those straits by Russia: and no one, unless infatuated by his own visions, will contemplate [p. 10] without dejection the possibility of Russia becoming absolute mistress of the Bosphorus and Dardanelles; and of her establishing, when there seated on the ruins of the Ottoman Empire, an inexpugnable base for subsequent aggressions. As existing interests in her provinces have given her rights in the Bosphorus, so would new interests, formed on the advanced position, extend those rights further on, and to limits it would be too bold to define. The power of Russia

as at present restrained within the Black Sea, is in a great degree latent; but with a vent opened by the conquest of Constantinople, [p. 11] it will immeasurably and most fearfully dilate. Her maritime force, now incipient in Sevastopol, would then swell to formidable dimensions; the provinces on the Danube, and those of Bulgaria, of Servia, of Roumelia, as well as the whole of Asia Minor, would be subdued; on one side, a new field would be exposed to the exercise of her influence or of her arms, stretching to the very shores of the Adriatic; while on the other, Egypt, never destined to her powerful in her independence, would shrink from the approaching contact; equally certain would be the subjugation of Persia, eventually menacing [p. 12] our commerce in Central Asia; and then indeed might those apprehensions, now undefined and imaginary, for our Eastern Empire, be converted into an overwhelming conviction of imminent danger. With the enumeration of those consequences before us, what combination can we anticipate on the other hand sufficiently mighty to arrest the pressure of Russia, when once freed from her present shackles? Happily the evil has not been consummated, and there may perhaps be still time by a united effort to secure the fatal barrier, and to constrain the power of Russia within it, like the giant [p. 13] spirit of the Arabian tale confined a thousand years under the seal of Solomon.

The interest of Russia in the Bosphorus being then direct and imperative, she has persevered, since half a century, in one undeviating course of policy, never diverting her attention from it, so that all her acts and machinations, carried on in times of war or of peace, will be found to have always had a bearing upon that main object: while other nations, having a more distant and less distinct one in the question, and treating it only speculatively, have pursued no policy equally earnest or consistent. Thus in 1807, we urged the cession of Moldova and [p. 14] Wallachia in sovereignty to Russia; in the same year we sent a squadron against Constantinople in the cause of Russia; even the work of dismemberment was commenced by ourselves; and we joined in destroying the maritime force of Turkey, thereby further crippling her power of resistance for the preservation of the Bosphorus against Russia; in 1833, the Sultan was left in the hour of despair to throw himself into the arms of his natural enemy; and even to a much later period, opinions have continued distracted by Egypt and secondary questions, and seem to come with hesitation to some final determination. [p. 15] The Treaty of Unkiar Skelessi did, it is true, surprise and awaken European nations to a sudden perception of peril: England and Russia are therefore arrayed against each other, and the political knot, instead of being unravelled, is in imminent danger of the being severed by violence. As in all contentions a high degree of irritation has ensued, and what indifference on one side did before, so now anger on both may perniciously obscure every view of the subject. One great and most important truth has however become manifest; namely, it is upon the Bosphorus itself that Russia must be [p. 16] met foot to foot, and there only is the Eastern Question to be won or lost.

The security of the Bosphorus being thus identified with the Eastern Question, the peculiar circumstances in which it is involved are to be considered. During long course of years, the several nations in alliance with the Port, held of it rights common to all for the passage of those straits. The Treaty of Unkiar Skelessi first infringed the common character of those rights; and the Sultan, whether virtually independent or not, is responsible for the consequences. England and Austria had moreover lately [p. 17] acquired interests in the Black Sea, by their trade to Trebizond and the Danube, which are not connected with those of Russia, but are the objects of her jealousy. They had their origin, it is true, in two great oversights committed by the Russian Government; in the first instance, by the closure of Redout Kale to the transit trade, an egregious error in both senses commercial and political; and in the other, by the commercial emancipation of Moldavia, and Walachia, under the mask of disinterestedness; but (as we are justified by subsequent measures to infer) with a view to consequences very [p. 18] different from those, which are now the subject of extreme mortification. These interests are nevertheless irrevocably established, and they are destined, if under protection, to attain a high degree of importance. The Treaty of Unkiar Skelessi affects them injuriously; and no two states can have a right to conclude a treaty wherein the independent interests of other states are so committed. At one time all our concerns in the Black Sea were not only connected with, but to the benefit of, Russia: then there existed no pretext [p. 19] for insisting on the admission of our ships of war, and the demand on our part would in spirit have been captious and hostile; but now the case being widely altered, the preservation of our new interests has given us a right founded on justice and necessity. The late practise likewise of Russian ships of war passing freely through the channel has thrown down the principle adhered to by the Porte of excluding all armed vessels; and the exclusion of our own war flag is now become in spirit hostile to ourselves. All acquired political [p. 20] rights to be strong must not only be just, but also founded on a distinct interest. It was in the belief of grievances to be redressed, of interests to be protected, and of a general good to be secured, that Europe long viewed the progress of Russia in these quarters in silence and even with satisfaction; and when at length roused by our apprehensions, we first rose to resist further aggressions, our cause found little favor in the eyes of the world, merely because we failed in bringing forward to view interests sufficiently distinct and acknowledged in opposition [p. 21] to those of Russia. For this reason Russia was enabled to assume a lofty attitude, to repel our remonstrances, and to foil us successfully in specious and often scornful language. It was thus with the objections urged by us against those clauses of the Treaty of Adrianople, wherein the navigation of the Bosphorus was opened to all flags, and we ourselves with others were relieved from the disgrace of simulated documents. On that occasion being at St. Petersburg at the commencement of 1830, in an interview to which I was purposely invited by Count Nesselrode, he termed our arguments querulous [p. 22] and proceeding from a jealous and malevolent feeling; and, because I was supposed to be intimately

acquainted with the interests concerned, he requested me to explain to Lord Heytesbury, at that time our Ambassador, the benefits which I could not deny had really been conferred upon commerce in general. It was thus likewise, when interfering in Circassia, we carried no one along with us, though in a cause exciting generous sentiments; because our interest there was indistinct, and could not be wholly avowed, while that of Russia [p. 23] was positive. And the same principle was illustrated, when Russia placed her quarantine at Sulina; universal indignation and distrust were instantly inspired, everyone was against her, and her language became in her turn weak and embarrassed, for she could not assert a positive and acknowledged interest of her own on that position; and the act was clearly aggressive upon the established interests of other nations. So must be considered the treaty of Unkiar Skelessi, which though it may have been designed for the defence only of the great [p. 24] stake Russia holds in the Bosphorus, and not with views of future aggrandizement, is not the less a manifest usurpation upon other rights and injurious to them; and therefore it is impolitic, being unbearable and hateful to all.

The only just and real interests of Russia herself, as well as of other nations, in the Bosphorus are conservative; but instead of maintaining them thus, she has unhappily labored for their destruction; formerly common, they have been divided and are set in opposition to each other; all therefore, [p. 25] including her own, are endangered and may be engulfed by some political convulsion difficult for human wisdom to prevent or to foresee.

For maintaining security in the Bosphorus, there are only four lines of conduct open to pursuit; namely first, by temporizing measures; secondly, by war; thirdly, by an amicable settlement between all the Powers concerned; and fourthly, by a partial coalition in opposition to Russia.

The expedition which, in 1833, carried succours to the Sultan, caused a great moral revolution in the relations [p. 26] between Russia and Turkey. Since that period and under the progress of a temporizing policy pursued by England and other nations, the situation of affairs has become fraught with agitation and danger; it is now one of enmity engaged in repelling and in turn committing acts of silent hostility; it is so critical that of many imminent circumstances, one may hourly arise to precipitate an open rupture. On one side, an army and fleet are held in readiness to seize upon the Bosphorus; and on the other, armaments are kept up for observation [p. 27] and to counteract designs of aggressions; while the Sultan himself, bound by a degrading treaty, in his moral prostration, regards nothing beyond support to his personal authority, and heedless of the independence of his Empire, is more inclined to trust its natural enemy, than to place confidence in its friends. Of the two positions, thus opposed to each other, that of Russia has all the advantage; it costs her no effort to be prepared at Sevastopol; it must cost England extraordinary efforts to be adequately so in the Archipelago and elsewhere: [p. 28] bent upon one object, and diverted by no other, Russia maintains her

influence with the Porte by her consistency, as well as by the proximity of her power; while we are embarrassed with Egypt, and fettered by considerations that are injurious to our credit in the Turkish councils, and our power is less appreciated being seated at a distance. Under present circumstances time operates in favor of Russian views, and against our own: She may bide her time, and wait the course of events, over which she is exercising a [p. 29] certain control; she is at liberty to pursue her system of progressive encroachment, so measured as either to be speciously justified, or to baffle resistance; she may at her ease carry on her intrigues in Moldavia and Walachia, in Servia, in Egypt, and at length entangle irremediably her ill-fated ally in the meshes of her policy: she may also chose her time to strike a decisive blow, whether for her defence or her aggrandizement; and hastening the catastrophe, at the first propitious signal, plant her standard on the shores of the Dardanelles [p. 30] in defiance of the World. Against a multitude of overwhelming difficulties on the other side, British diplomacy has been left ostensibly single-handed, and unsupported by other Powers, who though equally interested have shrunk from the foremost rank of defence. Your Excellency's success to the present day may be truly deemed as miraculous; and that admirable structure of your hands, the Commercial Convention, will not fail to settle upon a firm foundation, if its enlightened principles are allowed, undisturbed and in the security [p. 31] of peace to work out their own results. But, while we remain in contention with Russia, will she not, as an adversary, be jealous of all our acts, and suspect them, however perversely, to be hostile to herself? In that case are we not to fear every obstacle from discontent, purposely fomented in the needy and weak Government of Turkey; and that occasional abuses by its corrupt functionaries, in other times easily redressed, may now be industriously converted into means of fatally embroiling us with the very people we [p. 32] are laboring to regenerate? In every view of the present state of contention for the security of the Bosphorus, protracted by temporizing measures, failure and disappointment are before us; the game thus played is a losing one; and the question arises, if it be not desirable that Turkey fall at once by violence and the force of arms, rather than that she should become thus gradually the prey of Russia, with her resources unbroken, and unincumbered by the embarrassments of a conquest.

On the subject of war I had [p. 33] the honor in a former dispatch of offering some considerations, which as bearing on the question of the Bosphorus, I must beg leave here to repeat. A war, where England is to be the principal, and arising out of present circumstances, and during the existing relations of the Porte with St. Petersburg will infallibly bring about the instant consummation of the very evil which now are most apprehending; for Russian troops will be called to the Dardanelles, and Turkey will thus be thrown forever after under the undisguised dominion of Russia, who is prepared for [p. 34] the emergency, and will consequently not be surprised, nor anticipated in this critical measure of defence. Of such a war therefore no idea will be entertained. But, were the Sultan to be roused from his infatuation,

and starting from the embrace of his ally, to assert his independence, and to set Russia at defiance at the risk of war, then as decidedly would the common interests of Europe be at once secured; for Turkey heretofore alone and therefore vanquished by her aspiring neighbour, would, it is to be presumed in this struggle for [p. 35] her existence, be aided by the Powers whom experience will have at length instructed in their own preservation. An Austrian army of observation in Transylvania or Hungary, and a British squadron in the Black Sea would menace every line of invasion, and enable Varna and Shumla once more to close the Balkan range.

The positions thus taken up by Great Britain and Austria, while necessitating no national sacrifices of magnitude, would be perfect in strategy for their simplicity and character of defence. From a base on the Danube become [p. 36] so exposed, Russian generals, bearing in mind too the enormous disasters of the last war, will not venture to advance. From Sevastopol an expedition would in truth be more feasible, though not less hazardous, than one from our side, when opposed to the Sultan; twelve thousand men might be thus thrown suddenly upon some point, but without supplies, in the face of an enemy, and exposed to be cut off by the timely arrival of a naval armament; for as to the Russian maritime force in this sea offering serious resistance, this cannot be thought [p. 37] probable; and having attempted no achievement even against the Turks, it would then rather seek safety within the defences of its own port. From the side of Asia Minor Turkey will be equally protected; for the first apparition of a British fleet will shake the dominion of Russia, on the south of the Caucasus, to its foundation, and a new revolution of opinion will entirely efface the one that was wrought by the display of 1833, and its effects will conspicuously vibrate far and wide to the center of Asia.

From this consideration of the [p. 38] subject of war, it will appear that notwithstanding his present degradation, it is the Sultan, who holds in suspense its fearful, results for either side; that, unconscious of his own power, he is nothing less than the arbiter of the great interests now in agitation; that, while Master of the Bosphorus, he stands upon the key-stone of the Eastern Question. Most strange must have been the course of European politicks, which has flung him, with such destinies in charge, prostrate at the feet of the only Power that has ever sought his humiliation and can covet his possessions; and [p. 39] which has made him turn away with distrust from the nations whose interests are bound up in the preservation of his Empire!

As by a temporizing policy we are inevitable conducted to a fatal termination of the present critical state of affairs; and war, whether understood as an expedient or eventual necessity, being in itself a fearful calamity; our thoughts will anxiously turn to the inquiry, if the elements of the Eastern Question may not be capable of a direct and pacific adjustment. Were it indispensable to embrace all the contingencies [p. 40] to which Turkey, in her disorganization, is liable, the proposition might intimidate, if not appear

utterly hopeless; but as the question is confined to the security of the Bosphorus, and further interference is not imperatively required, the subject will be relieved from such hazards and may be specially treated. Upon this particular ground foreign interests cannot be supposed in their nature irreconcilable, being all conservative, though jealousies and mutual apprehensions may have disfigured them. It is therefore not beyond reasonable hope that the several Powers [p. 41] concerned may be brought by a sense of present dangers to join, for their reciprocal and common protection, in some treaty to be founded on a full understanding and recognition of every real and just right.

Russia will be too prudent to persist in her offensive position in the Bosphorus, as soon as a line will have been defined, upon which to secure her own great and undisputed interest, as well as the safety and tranquillity of Europe. To maintain it then, would be on her part to avow a project of aggrandizement, and views hostile to the interests of Europe; and she would descend [p. 42] from that moral attitude, which it has been her ambition and good fortune to assume, and which has given her strength and consideration. No vital question between states of equal power can be safely rested excepting on justice, and to shift it from that ground would be a dangerous experiment. The position usurped by Russia in the Bosphorus, however formidable, is not secure from mischances; it may be overthrown even at the will of the Sultan; and by the admission of our fleets she may be involved in great danger and humiliation. The right of England to [p. 43] this admission is already the subject of just dread to Russian statesmen, and it will be for our own to judge, if in conciliations and for the furtherance of an amicable settlement, it may not be suspended or withdrawn. The language which Great Britain is entitled to hold is one of great boldness, though it may be in amity and concession. The two countries are closely united by their relations of commerce; we, and no others, are the great consumers of Russian produce, and British capital and demand are the life of industry, and spread blessings, throughout the Empire. To suspend [p. 44] these relations might bring inconveniences to ourselves; but to Russia it would inevitably and in a short course of time cause nothing less than the destruction of her internal prosperity; and her ministers may be made to understand how she has lost a hold as great upon ourselves. Of all countries, it was England that ever viewed with most satisfaction the progress of Russia in greatness; but the friendly sentiment has been of late more and more repelled by a mistaken policy and by a bearing of defiance; a feeling of impatience has in consequence [p. 45] arisen in its stead, and is growing, not merely in a party, but throughout the British people, ready to take alarm, and which will not brook further provocation. It is by a thorough knowledge of the extent, and a deep conviction of the truth and honesty, of these arguments that the momentous cause in question will be best advocated; and to compete otherwise with Russian diplomacy, so eminently qualified in artifice and intrigue, would be acting inconsistently with our character, and to give them the full advantage of their own.

The other Powers concerned in the [p. 46] question, though they may not all advocate with equal earnestness, will nevertheless support this proposition, both for the direct interest each may have in it, and for the general maintenance of peace; and in particular it will accord entirely with the temper of the Austrian government.

Turkey herself, as Mistress of the Bosphorus, must be benefited by a settlement having in view the security of those straits: she will at any rate to that extent acquire a new political stability in the opinion of the world; and she may perhaps thereby, among other advantages, obtain credit for a loan, [p. 47] to meet her immediate exigencies in room of the monopolies she has abandoned, until other sources of revenue are improved. Time, instead of operating in favor of aggression, will then operate in the consolidation of legitimate rights; the relations of commerce will be strengthened between Turkey and other nations; and the Commercial Convention working out its great benefits in the creation and progress of new interests will not fail to establish a solid foundation of future security.

In the proposal of such a settlement of the question, the sacrifice of [p. 48] no just interest will be required, and no party will be called to relinquish a recognized right; but all will have to join in their mutual safety, and for the accomplishment of a great common good; and should it be found to be impracticable, through perverseness, or by the entertainment of secret designs, its opposers will be unmasked, and its advocates will obtain honor and a moral advantage from the attempt.

In default of the general settlement imagined, the formation of partial coalition will next suggest itself. England has been hitherto left alone a prominent [p. 49] party, because a character peculiarly Asiatic has been given to the Eastern Question; whereas in truth it is as essentially European. Our great interests in Asia meet with but little sympathy, and the diversion of Russian ambition towards that direction has been viewed with complacency. But none of the great Powers is more nearly affected by this question than is Austria; for her position will become precarious and threatened, were Russia Mistress of the Bosphorus and of the adjacent provinces, and enabled to exercise a more direct influence in those peopled by the Slavonian [p. 50] race. I may be here allowed to relate that being in Vienne in 1837, Prince Metternich, pointing out to me those provinces on the map, said that while in the hands of Turkey they protected the frontiers of Austria, as much as the ocean did England. The Austrian statesman was never unmindful of the impending danger, but as he himself stated, his warnings were disregarded; if he was disappointed by indifference then, he has become distrustful of excitement since; he may therefore have looked with despondency upon the course of events, and he has in consequence [p. 51] incurred the reproach of a too selfish regard for the present hour. But the great solicitude now manifested by the Austrian government for their steam navigation in the Black Sea, and in particular, the important Commercial Treaty lately concluded, seem to

signify new intentions. England and Austria are beyond all doubt bound together by their interests of preservation, and the suggestion of a defensive coalition between them is in the spirit of the measures unsuccessfully recommended in 1829 by Prince Metternich himself.

[p. 52] I have thus, my Lord, laid before Your Excellency a statement of my ideas; but notwithstanding its length, I fear that from the magnitude of the subject it may fail in perspicuity, and I might perhaps with propriety have enlarged, where I may be supposed to be better acquainted, namely on the posture of affairs, the peculiar interests, and the present temper of Russia. Though I have considered Turkey as the subject matter of the Eastern Question, my opinions grasp no daring views; they inculcate no organic changes; the language I recommend is not hostile [p. 53] to Russia, but one of reason and truth, acknowledging her rights and pertinacious of our own; I dare indulge the hope that all interests, when calmly and justly appreciated, may be reconciled; and above all, I have to heart the welfare of England, and the preservation of the blessings of peace.

I have the honor to be etc.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare that there is no conflict of interests regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The authors did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by two authors.

REFERENCES

- Births, Deaths, Marriages and Obituaries. (1864, July 29). *Morning Post*, 8.
- GRE/E/240/104. (1837, June 26). Fraser to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/313/13/13-18. (1836, November 2). Hudson to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/322/D/32. (1837, June 10). Strangways to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/322/D/34. (1837, June 22). Strangways to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/322/D/42. (1837, August 8). Strangways to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/322/D/53. (1838, February 9). Strangways to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/322/E/9. (1839, April 12). Strangways to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/392/65. (1833, March 19). Mandeville to Palmerston. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/1. (1834, April 25). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/11. (1836, June 14). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/179. (1840, April 24). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/187. (1840, July 4). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.

- GRE/E/687/188. (1840, July 18). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/191. (1840, August 15). Yeames to Ponsonby. *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/2. (1834, June 12). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/24. (1836, September 14). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/26-45. (1836, November 28). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/4. (1835, April 15). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/46. (1836, December 5). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/49. (1836, December 8). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/55. (1837, March 28). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/56-65. (1837, December 4). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/6. (1835, May 2). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/68. (1838, March 9). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/76. (1838, September 2). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/80. (1838, September 22). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/82. (1838, October 28). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- GRE/E/687/89-141. (1839, February 10). *Papers of John Viscount Ponsonby*. Archives and Special Collections, Durham University.
- House of Commons. (1858). *Report from the select committee on consular service and appointments, together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index*, London.

- Jewsbury, G. F. (1999). The Greek question: the view from Odessa 1815-1822. *Cahiers du monde Russe*, 40(4), 751–762.
- Kirchner, W. (1975). *Studies in Russian-American commerce 1820-1860*. Leiden: Brill.
- PP/GC/PO/357. (1838, November 18). Ponsonby to Palmerston. *Broadlands Archives, Special Collections*. University of Southampton.
- PP/GC/PO/412. (1840, June 17). Ponsonby to Palmerston. *Broadlands Archives, Special Collections*. University of Southampton.
- PP/GC/PO/419. (1840, July 25). Ponsonby to Palmerston. *Broadlands Archives, Special Collections*. University of Southampton.
- PP/GC/PO/442. (1840, September 20). Ponsonby to Palmerston. *Broadlands Archives, Special Collections*. University of Southampton.
- PP/i/GC/PO/199. (1834, July 3). Ponsonby to Palmerston. *Broadlands Archives, Special Collections*. University of Southampton.
- Rördansz, C. W. (1818). *European Commerce; or, complete mercantile guide to the continent of Europe*. London.
- Seely, R. (2001). *Russo-Chechen conflict, 1800-2000: A deadly embrace*. Portland: Frank Cass.
- Sifneos, E. (2017). *Imperial Odessa: Peoples, spaces, identities*. Leiden: Brill.
- Smith, M. H. S. ([1927]). *Art and anecdote: Recollections of William Frederick Yeames, R.A., his life and his friends*. London: Hutchinson.
- Sultana, D. (1969). *Samuel Taylor Coleridge in Malta and Italy*. Oxford: Blackwell.

Makale Bilgisi: Demirtaş, B., Çoker Korpez, E. (2023). İç Savaş Öncesi Amerikan İdealizimleri ve Hoşnutsuzlukları: <i>Rappaccini's Daughter</i> ve <i>The Bell-Tower</i> 'da Çılgın Bilim Adamları ve Değişen Erkeklikler. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, ss.132-149.	Article Info: Demirtaş, B., Çoker Korpez, E. (2023). Antebellum American Idealisms and Their Discontents: Mad Scientists and Changing Masculinities in <i>Rappaccini's Daughter</i> and <i>The Bell-Tower</i> . DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue:1, pp 132-149.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 16.03.2023	Date Submitted: 16.03.2023
Kabul Edildiği Tarih: 26.03.2023	Date Accepted: 26.03.2023

ANTEBELLUM AMERICAN IDEALISMS AND THEIR DISCONTENTS: MAD SCIENTISTS AND CHANGING MASCULINITIES IN RAPPACCINI'S DAUGHTER AND THE BELL-TOWER

* Batikan Demirtaş, ** Esra Çoker Korpez

ABSTRACT

As America swiftly transformed from being a virgin land of untouched wilderness to an infernal of industrialism, the definition of 'manhood' also rapidly changed. Unlike its artisan or aristocratic ancestors, the newly emerged capitalist man in the antebellum period, or in Michael Kimmel's words the 'Marketplace Man' derived his masculine authority from his ability to acquire, accumulate and consume. This newly emerged manhood of antebellum America utilized and disregarded the old conventional ways of being; like a chameleon, it quickly blended into the competitive and mercantile fabric of the Marketplace. Respectively, this article by analyzing two short stories written in the antebellum period, Nathaniel Hawthorne's *Rappaccini's Daughter* (1844) and Herman Melville's *The Bell-Tower* (1856), argues that the mad scientist figures in antebellum American literature are not only stereotypes but also masculine sexual personas through which the Marketplace Manhood is allegorized and criticized. In *Rappaccini's Daughter*, the newly emerged masculine sexual persona of industrialized America is allegorized through two competitive marketplace mad scientists fervently seeking intelligence and progress. The competitive relationship between these two mad scientists, Rappaccini and Baglioni, deepens as their ravenous desire to eliminate each other becomes a signifier of ultimate manhood. This competitive relationship also demonstrates an emerging paradigm shift in the context of cultural discourses and changing masculinities, underlining the fact that acquisitive individualism became a vital sign of capitalist marketplace masculinity. Herman Melville's short story *The Bell-Tower*, on the other hand, delves into the hierarchical relation between the Marketplace Man and the artisan group and also unfolds the

* Graduate Student, Dokuz Eylül University batikand35@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1252-1818

** Assoc.Prof., Dokuz Eylül University, korpez@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4983-6496

technologizing of American society. The phallic tower that the protagonist Bannadonna builds exposes his desire to re-establish his masculine authority while the process of building the bell tower becomes the mechanism through which the capitalist man proletarianizes the artisan group. In short, by using Michael Kimmel's triadic conceptualization of American Manhood, this article seeks to analyze Hawthorne's *Rappaccini's Daughter* and Melville's *The Bell-Tower* in order to demonstrate how mad scientist narratives have enabled writers of the Antebellum era to allegorically respond and then expose the emerging masculinities of their period.

Keywords: Mad Scientist, Antebellum America, Marketplace Manhood, Acquisitive Individualism, *Rappaccini's Daughter*, *The Bell-Tower*

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ AMERİKAN İDEALİZMLERİ VE HOŞNUTSUZLUKLARI: RAPPACCINI'S DAUGHTER VE THE BELL-TOWER'DA ÇILGIN BİLİM ADAMLARI VE DEĞİŞEN ERKEKLİKLER

ÖZ

Amerika el değmemiş bakır bir vahşi doğadan hızlıca endüstriyalizmin cehennemine dönüşürken, Amerikan erkeğinin tanımı da hızla değişti. Zanaatkâr ve aristokrat atalarından farklı olarak, iç savaş öncesi Amerika'sında ortaya çıkmaya başlayan kapitalist erkek, ya da Micheal Kimmel'in deyimiyle Piyasa Erkeği, eril otoritesini edinme, biriktirme ve tüketme yeteneğinden türetilir. İç savaş öncesi Amerika'sının ortaya çıkardığı bu erkeklik eski yaşam biçimlerinden istifade etmiş ve yok saymıştır: tıpkı bir bukalemun gibi, Pazaryerinin rekabetçi ve ticari dokusuna hızla karışmıştır. Bu bağlamda, bu makalenin amacı, iç savaş öncesinde yazılmış olan Nathaniel Hawthorne'nun *Rappaccini's Daughter* (1844) ve Herman Melville'in *The Bell-Tower* (1856) adlı öykülerini analiz ederek, iç savaş öncesi Amerikan edebiyatındaki çılgın bilim adamı figürlerinin yalnızca bir motif değil, aynı zamanda o dönemde ortaya çıkmakta olan Piyasa Erkeğinin alegorize edildiği ve eleştirildiği eril bir cinsel kişilik olduğu argümanını ortaya atmaktır. *Rappaccini's Daughter* adlı öyküde sanayileşmiş Amerika'nın yeni ortaya çıkan eril cinsel kişiliği, akıl ve ilerleme peşinde koşan iki rekabetçi kapitalist bilim adamı üzerinden alegorize edilir. Bu iki bilim adamı Baglioni ve Rappaccini arasındaki rekabet, birbirlerini ortadan kaldırmaya yönelik açgözlü arzuları nihai erkekliğin bir göstergesi haline geldikçe derinleşir. İki bilim adamı arasındaki bu rekabetçi ilişki, kültür söylemleri ve değişen erkeklikler bağlamında bir paradigma değişimine işaret ederken edinimci bireyciliğin de hegemonik bir söylem olmaya başladığının altını çizer. Melville'in *The Bell-Tower* adlı öyküsü ise, kapitalist adam ile zanaatkâr grubu arasındaki hiyerarşik ilişkiyi irdeler ve Amerikan toplumunun teknolojikleşmesini de gözler önüne serer. Başkahraman Bannadonna'nın inşa ettiği fallik kule onun eril otoritesini yeniden tesis etme arzusunu açığa çıkarırken, çan kulesinin inşa süreci kapitalist erkeğin zanaatkâr grubunu proleterleştirdiği bir mekanizma haline gelir. Kısaca, bu makale, Michael Kimmel'in Amerikan Erkeklığı üçlü modelini kullanarak, Hawthorne'un *Rappaccini's Daughter* ve Melville'in *The Bell-Tower* adlı öyküsünü analiz etmeyi amaçlamaktadır, böylece çılgın bilim adamı anlatılarının iç savaş öncesi Amerikalı yazarların dönemin

DEMİRTAŞ B.,ÇOKER KORPEZ, E. EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2023)

ortaya çıkmakta olan eril kimliklerine alegorik bir şekilde yanıt vermelerini ve daha sonra bunları açığa çıkarmalarını nasıl sağladığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çılgın Bilimadamı, İç Savaş Öncesi Amerika, Piyasa Erkekliği, Edinimci Bireycilik , *Rappaccini's Daughter*, *The Bell-Tower*

1. INTRODUCTION

American literature and culture in the Antebellum period, correspondingly, react to a state of dismay and a series of unprecedented crises. This reactive interconnectivity between dominant cultural values and antebellum literature can especially be perceived through the changing dynamics of masculinities because each major breakthrough and state of crisis in American history brought forth the necessity to redefine the definition, cultural boundaries, and measures of hegemonic masculinities. Within this time period, the United States swiftly went from being a virgin land of untouched wilderness¹ to an infernal of industrialism. In literature, this swift change revealed itself through the constant appearance of the mad scientist stereotypes whose consumption of scientific knowledge and acquisitively individualistic urge for power over human and non-human nature, gave way to an imaginative reevaluation of antebellum American idealism and masculinities. By using Michael Kimmel's triadic conceptualization of American Manhood, this study argues that the abundant mad scientist figures in antebellum writing actually function to expose the depredatory and avaricious aspects of both industrialized American idealisms and the newly emerging capitalist marketplace masculinity of the antebellum era. Since "American civilization and art [...] were radically and permanently altered as a result of the spread of a market economy" (Gilmore, 2010, p. 4) the Faustian men of science in both Hawthorne's *Rappaccini's Daughter* and Melville's *The Bell-Tower* embody the cultural idealisms of their period, precisely, the acquisitive individualism and the compensatory

¹ Right from its discovery, the American wilderness and its fauna and flora were pretty exotic to the European eye. It was infused with masculine idealizations that consequently ascribed European man as the ultimate measure of agency within the compounds of this new terrestrial prelapsarian garden of Eden. Not surprisingly, the agentic power that the European men attributed to themselves enabled them "to withdraw from the great world and begin a new life in a fresh, green landscape. And now here was a virgin continent!" (Marx, 1964, p. 3). By exclusively idealizing the American wilderness, the colonial men were not only able to satisfy their masculine urges but to impose their masculine fantasies of authority over the virgin land of the new Garden of Eden which was strictly exempted from non-white men. Of course, this rhetoric is not only patriarchal but also ecologically racist since it completely disregards the presence and agentic capabilities of indigenous people already living on the land. So, in relation to the discourse of virgin land, the reception of American wilderness as vacant and untouched land should be regarded in relation to masculine claims of authority.

consumerism of the Marketplace Manhood. The Faustian men in these stories, as allegorical signifiers of American men, attempt to reestablish their masculine authorities through their reason, and because “[s]cience in the antebellum era was practical and utilitarian in outlook” (Conser, 1993, p. 10), instrumentalized science serves as an ultimate medium for the accumulation of utilitarian knowledge.

Therefore, antebellum American literature’s initial function is to critically respond and figuratively expose the hegemonic cultural idealisms of that respective culture out of which it was eventuated. “[R]anging from Enlightenment philosophy and European Romanticism to debates over abolition and westward expansion” (Bates, 2015, p. 515), antebellum American literature embraces a rather dark romantic approach to its subject and American Gothicism is a profound extension of this approach. The Gothicism enabled antebellum writers to embark upon the rediscovery of the American subconscious in the face of rapid industrialization because in its essence, “the Gothicism [...] had begun, [...] to exhibit a nostalgic sensibility that scorned the expansionist, utilitarian industrialism of the new America” (Kaufmann, 1999, p. 23). In this tradition, the mad scientist narratives critically react and formulate subversive rhetoric against the popular wisdom that science is a prerequisite for the advancement of the material well-being of the whole nation. That being the case, the mad scientist narratives do not endorse the hegemonic cultural discourses, and “by contrast, mad scientist stories, as exercises in antirationalism, must challenge the belief that just because this stuff is scientific, it must be valuable” (Toumey, 1992, p. 414).

2. Changing Masculinities and Kimmel’s Triadic Conceptualization of American Man

As stated before, the counter-discursivity of the antebellum American writing lies in its ability to devoutly reciprocate the evolving American idealism, as well as creating subversive rhetoric that could react to an epoch dominated by the unprecedented growth of the Marketplace and technological advancement. The dislocation of men after the scientific revolution and also the increased emphasis on accumulation and acquisition in the marketplace inevitably disintegrated the Victorian and pre-Industrial conceptualization of manhood. The definition of the ‘American man’ was no longer subjected to men’s ability to cultivate their lands, produce and craft goods, or provide for their families, nor on their ability to peacefully coexist with each other because “major socioeconomic changes have threatened the masculine identities of many men” (Holt and Thompson, 2004, p. 425). Rather, the definition of American man began to be associated with the dominant discourses of antebellum American idealism, particularly, acquisitive individualism, and compensatory consumerism. Unlike their agrarian ancestors, American Marketplace Men in the nineteenth century had to acquire and consume to compensate for what

they were lacking. Gradually, the act of acquiring and consuming became part and parcel of being a man in pre-Civil War American society. Especially combined with the instrumentalization of scientific advancements, the never-ending masculine urge to consume and acquire gradually evolved into a medium through which men (in particular the men of science) found a justification for the exploitation of their immediate surroundings. They reclaimed their authorities by way of reappropriating the definition of manhood.

According to Michael Kimmel (1994), when the United States was just an agrarian virgin land, there were two dominant concepts of manhood that prevailed in the American consciousness, “The Genteel Patriarch” and “The Heroic Artisan”. Both of these concepts were borrowed from the European conceptualization of Victorian masculinities and were correspondingly complementary to each other, in the sense that they were able to co-exist together. Kimmel describes the Genteel patriarch as follows:

The Genteel Patriarch derived his identity from land ownership. Supervising his estate, he was refined, elegant, and given to casual sensuousness. He was a doting and devoted father, who spent much of his time supervising the estate and with his family. Think of George Washington or Thomas Jefferson as examples. (Kimmel, 1994, p. 123)

The Genteel Patriarch was the ideal manhood of aristocracy. Captivated by the aristocratic code of courteous demeanor and the elegant taste for upper-class values, The Genteel Patriarch “embodied love, kindness, duty, and compassion, exhibited through philanthropic work, church activities, and deep involvement with his family” (Kimmel, 1996, p. 16).

Whereas The Genteel Patriarch mostly indulged in leisurely activities, the Heroic Artisan, on the other hand, was generally involved in craftsmanship and production. Kimmel asserts:

[T]he Heroic Artisan embodied the physical strength and republican virtue that Jefferson observed in the yeoman farmer, independent urban craftsman, or shopkeeper. Also a devoted father, the Heroic Artisan taught his son his craft, bringing him through ritual apprenticeship to status as master craftsman. Economically autonomous, the Heroic Artisan also cherished his democratic community, delighting in the participatory democracy of the town meeting. Think of Paul Revere at his pewter shop, shirtsleeves rolled up, a leather apron—a man who took pride in his work. (Kimmel, 1994, p. 123)

Overall, The Heroic Artisan was a self-reliant honest man who often lived in harmony with The Genteel Patriarch and they “reflected ideals of an economy based on a premodern mode of production, agriculture” (Alexander, 2003, p. 537).

With the rise of the industrial era in the United States came acquisitive individualism and compensatory consumerism; two newly established cultural lifestyles that would also dominate The Genteel Patriarch and The Heroic Artisan. In other words, “democracy was expanding, and with it, by the end of the first half of the century, America was converted to acquisitiveness, a conversion that would have dramatic consequences for the meanings of manhood in America” (Kimmel, 2002, p. 22). The immutable co-existence of The Genteel Patriarch and The Heroic artisan was swiftly shattered by the emergence of the Marketplace/Self-Made Man because “[a]t the beginning of the nineteenth century [...] American men began to associate their masculinity with their position in the marketplace and with their economic success” (Armengol, 2006, p. 64). The Marketplace Man derived his masculine authority from his ability to acquire, accumulate and consume. This newly emerged manhood of antebellum America utilized and disregarded the old conventional ways of being; like a chameleon, it quickly blended into the competitive and mercantile fabric of the Marketplace.

3. Mad Scientist Stereotype and Marketplace Manhood

The constant appearance of the mad scientists in antebellum writing goes beyond the mere representation of men and science and amounts to the reevaluation of the masculine discourses of its time. Therefore, the mad scientist figure in antebellum American literature is not only a motif but a masculine sexual persona² through which the American civilization and its discontents are articulated, exposed, and criticized. The mad scientist as a sexual persona then, takes on the mantle of a Marketplace Man, in the sense that both, the men of science and The Marketplace Man refuse to accept the natural limitations of the human mind. Then the idea of the American mad scientist as a capitalist sexual persona paves the way for the reevaluation of hegemonic antebellum discourses, precisely acquisitive individualism and compensatory consumerism.

Within the scope of Western literary tradition, the idea of the mad scientist as a sexual persona can be traced back as far as the earliest representations of the mad alchemist in medieval literature. Generally, the mad alchemist found its representation as “the miserable seeker who is obsessed with the idea of gold-making and who spends all his money for

² The term, sexual persona, is particularly used not only to emphasize the gender expression of the Marketplace Manhood but also to underline its narrative capacity within cultural discourses.

nothing, ruins his health and his family, loses his social reputation, and ends up in the gutter” (Schummer, 2006, p. 103). Pretty much like the mad scientists in antebellum literature, the mad alchemist narratives in medieval writing eventuated from the scientific materialism of their time and gradually evolved into acute signifiers of culture criticism. When talking about the interdependence of hegemonic market-driven cultural discourses and the emergence of the mad alchemist, Schummer proposes:

Late medieval and early modern satires featuring the mad alchemist and the cheating alchemist had a much more general moral than being simply a critique of alchemical goldmaking efforts. They were criticising the striving for material goods, such as money, or physical health and immortality, as in corresponding alchemist stories about “elixirs of life.” They were arguing for a spiritual life guided by moral and religious values. And by making kings, aristocrats, clerics and representatives of other social classes the blind victims of cheating alchemists, they were denouncing the corruptness of their society. (Schummer, 2006, p. 103)

From the very beginning, the madness of the men of science has corresponded to the excessiveness of the respective cultural discourses in which they have come into being.

In that sense, antebellum writers use the mad scientist narrative as “a madly prophetic symbolism of serious disorder in the philosophy of science and its growing hegemony over the modern mind” (Lawler, 1988, p. 257). Therefore, in nineteenth-century American literature, the American mad scientist responds to a state of crises between individuals and reigning cultural discourses. Since “antebellum writers were ambivalent about the triumph of Marketplace Man” (Kimmel, 2006, p.125) they have turned the mad scientist narrative into a masculine sexual persona through which the changing reality of America was projected and exposed.

4. Hawthorne’s *Rappaccini’s Daughter* and Capitalist Mad Scientist Controversy

Right off the bat, Hawthorne masterfully establishes his surrogate discourse at the beginning of *Rappaccini’s Daughter* by explicitly placing the story in a neo-Dantean place and time that was “very long ago [...] in Italy” (Hawthorne, 2005, p. 32). The fact that the young Giovanni Guasconti accommodates in an old edifice “which looked not unworthy to have been the palace of a Paduan noble, and which, in fact, exhibited over its entrance the armorial bearings of *a family long since extinct*” (Hawthorne, 2005, p. 32; emphasis added) signifies the first indication of the swift replacement of the embedded values of the old. Once highly appreciated noble families of

Genteel Patriarchs are now gradually being replaced by acquisitive individuals whose aims are nothing more than material and compensatory gratification. As will also be the case for Melville's *The Bell-Tower*, Italy, the place in which the Renaissance and the Scientific Revolution highly contributed to the process of instrumentalization of reason, also functions as a literary double for antebellum America as far as spatial symbolism is concerned. Therefore, the discourse Hawthorne creates, enables him to articulate and then criticize first, the inability of science to achieve the idealized inviolateness of the human soul and second, the discontents of the emerging sexual persona of his time. Humble where his Faustian mad scientists were substantially proud, Hawthorne remains rather averse to the utilization of science and critical of the rapidly changing American character and masculinities as a result of the increased emphasis on the marketplace of his time. Thus, *Rappaccini's Daughter* can also be read as an allegorical reevaluation of antebellum America where the scientific materialism of the two main mad scientists in the story, Rappaccini, and Baglioni, corresponds to the acquisitive individualism and compensatory consumerism of the Marketplace Manhood. The never-ending avaricious desires of both Rappaccini and Baglioni, reveal the newly emerged masculine sexual persona's capitalistic appetite for absolute supremacy over its immediate surroundings which naturally makes it impossible for the two mad scientists to peacefully live together as opposed to the mutual coexistence of the Genteel Patriarch and the Heroic Artisan of the eighteenth century.

As a matter of course, the poisonous plants that "bore tokens of assiduous care, as if all had their individual virtues, known to the scientific mind that fostered them" (Hawthorne, 2005, p. 33) indeed function as the ultimate manifestations of Rappaccini's Faustian desire to disenchant the world around through his on-going process of utilizing science and reason. Throughout the narrative, this "scientific gardener" (Hawthorne, 2005, p. 34) perceives everything and everyone, including his own daughter Beatrice, as merely a means to satisfy his scientific materialism. His acquisitive individualism lies in his ceaseless accumulation of scientific knowledge. To that matter, Baglioni's description of Rappaccini carries the utmost importance at this point, Baglioni provides the following insight:

[H]e cares infinitely more for science than for mankind. His patients are interesting to him only as subjects for some new experiment. He would sacrifice human life, his own among the rest, or whatever else was dearest to him, for the sake of adding so much as a grain of mustard-seed to the great heap of his accumulated knowledge. (Hawthorne, 2005, p. 37)

Baglioni's description of Rappaccini actually serves two different purposes; the first is to declare the murderous logic of Rappaccini's acquisitive

individualism and the second, it is an act of reflecting one's self back to himself, in the sense that through a Faustian figuration of Rappaccini, Baglioni, who indirectly kills Beatrice with his antidote, in the end, reflects his own murderous logic. The conflict between the two³ is fueled by capitalist volition and a masculine urge to eliminate one another for the sake of accumulation of and compensation for materialist knowledge. Both Rappaccini and Baglioni are murderous in their occupations and "[i]nstead of healing, they poison, torment, and finally kill their patient. And they work neither from a dispassionate interest in scientific experimentation nor from a coldly objective view of human nature" (Uroff, 1972, p. 70).

The plants that are cultivated by the mad scientist are "nothing less than the growth of capitalism" (Gilmore, 2010, p. 53). They are *the flowers of evil* growing at the heart of the American garden and serve as ultimate symbols of the decay in antebellum America. To that extent, Rappaccini's garden which is in fact "Eden of poisonous flowers" (Hawthorne, 2005, p. 50), stands for an anthropocentric urge for power over human and non-human nature through scientific madness. Apart from his reason and rationality, what gives Rappaccini absolute control over his surrounding is his ability to gaze, look at, and see; as the narrator says Rappaccini:

was looking into their inmost nature, making observations in regard to their creative essence, and discovering why one leaf grew in this shape, and another in that, and wherefore such and such flowers differed among themselves in hue and perfume. (Hawthorne, 2005, p. 34).

Rappaccini's omnipresent god-like gaze creates a distance between him and human and non-human nature. This is stereotypical of mad scientist narratives in which the mad scientist distances and isolates himself in order to gaze upon his surroundings. For this reason, the male gaze and patriarchal instrumentalization of materialist science go hand in hand. As Carolyn Merchant explains:

Similarly, vision is a dominating way of knowing- a male "enlightenment" category that tells "God's stories" from a transcendent "view from above," replacing participatory (use of all the senses), oral, and tactile modes of knowing with the "perspective" of the "witness." The distancing from nature (as object) inherent in the term "representations" is made possible by sixteenth-century perspective art, the Copernican view of

³ According to M.D Uroff (1972), the conflict between Rappaccini and Baglioni stems from a dispute between the allopathic approach and the homeopathic approach to disease and the cure in antebellum America. Baglioni embodies the allopathic approach and Baglioni stands for the homeopathic.

the earth from above, and the voyeurism inherent in scientific instruments such as the microscope, telescope, camera, and space satellite. Through the method of witnessing, Science knows Nature. (Merchant, 1996, p. 62)

Therefore, the gaze of the men of reason in the story is accompanied by an urge to overtop the mysteries of the world in order to demystify it with science. It is through the covetous gaze of these men that nature is exploitatively acknowledged.

Moreover, Rappaccini's instrumentalized reason inevitably leads to the disenchantment of the world. Between instrumentalized reason and the disenchantment of the world, there is a cause-and-effect relationship. In that regard Freya Matthews argues:

Instrumental reason is the form of rationality that seeks to know the world only in order to utilize it for human purposes. This form of reason is usually equated with scientific method and is described as scientific reason. The world it dislocates is a world of mere objects, devoid of intrinsic normative significance. To see the world this way is empty it of religious significance. (Matthews, 2006, p. 89)

Hawthorne portrays this disenchantment by staging an ungodly world in which the individuals are spiritually uprooted. This uprootedness consequently leads to the disintegration of the individual's psyche who suffers from a vacuum of meaning in their existence as a result of an absence of a spiritual authoritarian figure. The emptiness of religious significance as a result of Faustian pride to acquire knowledge is especially made clear by Giovanni when he comes to the realization that he is also poisonous. He says to Beatrice:

Thy very prayers, as they come from thy lips, taint the atmosphere with death. Yes, yes; let us pray! Let us to church, and dip our fingers in the holy water at the portal! They that come after us will perish as by a pestilence. Let us sign crosses in the air! It will be scattering curses abroad in the likeness of holy symbols! (Hawthorne, 2005, p. 57)

Having come into a contact with two mad scientists, Giovanni gradually finds himself spiritually uprooted.

What is also interesting is that Hawthorne attentively puts his emphasis on the beauty of this young boy to create a contrast between the beauty of Giovanni and the corrupt ugliness of Rappaccini. Giovanni's beauty is "Grecian than an Italian" (Hawthorne, 2005, p. 40), and "his features had never before possessed so rich a grace, nor his eyes such vivacity, nor his

cheeks so warm a hue of superabundant life” (Hawthorne, 2005, p. 54). On the other hand, Rappaccini is described as an:

emaciated, sallow, and sickly looking man, dressed in a scholar's garb of black. [...] with gray hair, a thin gray beard, and a face singularly marked with intellect and cultivation, but which could never, even in his more youthful days, have expressed much warmth of heart. (Hawthorne, 2005, p. 34)

In Hawthorne’s writing, As David Greven also makes clear in *The Fragility of Manhood* (2012), the corresponding presence of the beautiful young boy and the ugly old man creates a reflective double meaning:

[T]he part of these beautiful young men, these older male figures are a distorting mirror image for their own bodily perfection, reflecting back a grotesque self. Given that almost all of these young men are revealed to be as morally shallow, dubious, and corrupt as they are comely, youthful, and desirable, Hawthorne appears to suggest that the old man functions as the corrective mirror to the younger. (Greven, 2012, p. 81)

In this regard, the poetic beauty of Giovanni carries a different meaning. His “remarkable beauty” (Hawthorne, 2005, p. 32) not only testifies to his soon-to-be deprived but for the time being innocent self, but also it paves the way for his objectification within the compass of Rappaccini’s gaze. Hawthorne’s representation of beauty generally

defies the Victorian assumption that outer beauty reveals inner goodness. Most often in Hawthorne, the beauty of men masks an inner depravity, to the extent that this beauty seems the hallmark of this depravity rather than a contrast to it. (Greven, 2012, p. 3)

Giovanni who, at the very beginning of the story, “had but a scanty supply of gold ducats in his pocket” (Hawthorne, 2005, p. 32), comes to Padua from Naples to further his academic studies. In other words, *Rappaccini’s Daughter* begins as if it is about to narrate young Giovanni’s self-invention story, but instead, it ends as a self-destruction tragedy of Rappaccini, a corrupt individualist and a materialist mad scientist. Then, the beauty of Giovanni gradually begins to be associated with the unbearable ugliness of Rappaccini. Rappaccini’s ugliness can thus be read as a symbolic outburst of his corrupt Faustian desire to acquire knowledge. And similarly, failed self-invention of Giovanni stands out as another signifier of Marketplace Man’s avaricious desire to eliminate others at the expense of his own self-destruction.

Baglioni is another mad scientist who bares the characteristics of the individualistic nature of The Marketplace Manhood. Since “there was a

professional warfare of long continuance between him[Baglioni] and Doctor Rappaccini, in which the latter was generally thought to have gained the advantage” (Hawthorne, 2005, p. 38) Baglioni’s initial aim is to eliminate both Beatrice and Rappaccini for his own professional gains. At times, Baglioni almost functions as a substitute God, much like Goethe’s Mephistopheles or Milton’s Lucifer. As a substitute God, Baglioni generally appears when Giovanni feels morally weak, spiritually deserted, and psychologically unstable. After his first encounter with Baglioni, Giovanni who “was inclined to take a most rational view of the whole matter” (Hawthorne, 2005, p. 36) begins to find himself “within the influence of an unintelligible power” (Hawthorne, 2005, p. 41). Baglioni’s presence as a substitute God takes Giovanni from the realm of rationality to that of irrationality. On another occasion, Giovanni talks to Baglioni as “he stared forth wildly from his inner world into the outer one, and spoke like a man in a dream” (Hawthorne, 2005, p. 42). By playing the role of a substitute God for Giovanni, Baglioni contributes to the process of failed self-invention of Giovanni and also leads to the self-destruction of Rappaccini by giving Giovanni the antidote which kills Beatrice. Therefore, the last words of the story are important because it declares one more time the individualistic aspect of the Marketplace Man; “Professor Pietro Baglioni looked forth from the window, and called loudly, in a tone of triumph mixed with horror, to the thunder-stricken man of science: ‘Rappaccini! Rappaccini! And is this the upshot of your experiment?’” (Hawthorne, 2005, p. 60). As the ending rigorously suggests, the Marketplace Men are not able to co-exist together for they are seized by a rapacious desire to eliminate one another to assert their masculinity. Thus, both instrumentalized reason and utilized science function as mediums through which this end is sustained.

5. Melville’s *The Bell-Tower* and Proletarianization of the Heroic Artisan

Just like Hawthorne’s *Rappaccini’s Daughter*, in *The Bell-Tower*, Melville also uses Renaissance Italy in order to establish his allegorical surrogate discourse for antebellum America’s change from an agrarian land to an industrial one through imperatives of technological progress and scientific developments. As previously discussed, in *Rappaccini’s Daughter*, this shift and the newly emerged masculine sexual persona that it brought into being, were allegorized through two competitive marketplace mad scientists whose acquisitive individualism led to the disenchantment of their immediate surroundings. On the other hand, in *The Bell-Tower*, Melville ostensibly delves not only into the hierarchical relation between the Marketplace Man and the artisan group but also unfolds the technologizing of American society, using the phallic tower which is a “torch or rocket in its pride” (Melville, 2009, p. 265), as a signifier of Marketplace Man’s Faustian pride to consume and acquire. Then, the tower functions as an allegorical manifestation of the Marketplace Man’s compensatory consumption of utilitarian science because:

The sexuality of the tower, with its connotations of energy here directed by reason, is Melville's conception of Man-American Man in particular, one would guess - attempting through science and mechanics to re-establish himself after the dislocations of the Copernican and scientific revelations. (Fenton, 1951, p. 224)

It's through the gigantic appearance of the tower that the Marketplace Man tries to compensate for what he is lacking in terms of his masculinity but tragically fails since he tries to push and disregard not only nature but the natural limitations of the human mind. *The Bell-Tower* was written when human progress through science and human enslavement through technology were beginning to be more concrete in the United States. As Bruce Franklin states, in antebellum America,

as the machine turned country into city, serf-like peasants into slave-like workers, distance into time, hours into minutes, land into capital, and the ideal of a primitive Arcadia into the idea of a highly industrialized utopia, it loomed huge in the everyday consciousness of almost everybody. (Franklin, 1995, p. 172)

Antebellum America, was the beneficiary of the very notion that there was no limit to the capabilities of human progress, and Bannadonna, the protagonist, is the embodiment of this notion in the story. He is a mad scientist, a Renaissance artist, a marketplace, and a Faustian man who is on a mission to build "the noblest Bell Tower in Italy" (Melville, 2009, p. 265). Bannadonna's Faustian scientific materialism is embedded in his pride and artistry as well as in his attempt to build a noble and phallic tower with the aim of compensating for his lack of masculine authority, eliminating the dynamism of nature, and declaring his fabricated and therefore unnatural superiority over the artisan group.

Throughout the story, Melville uses a variety of different adjectives to describe Bannadonna; for example, he is the "architect", "the great mechanician", "the unblest foundling", "the builder", "the Founder", "the caster," and, the most controversial, "the artist". As the art goes beyond the natural limitations, the artist is concurrently dehumanized and fell victim to his pride. Bannadonna's acute dehumanization in the process of building the Bell Tower first begins with his voluntary isolation to gaze upon human and non-human nature. Melville brings this incident to the reader's attention when he describes the isolation of Bannadonna; he says, "The builder, standing alone upon its ever-ascending summit, at close of every day, saw that he overtopped still higher walls and trees [...] he stood erect, alone, with folded arms, gazing upon the white summits of blue inland Alps" (Melville, 2009, p. 265). The excessive height of the tower enables Bannadonna to equate himself

with God because it is at the top of this blasphemous tower that Bannadonna “is able to view [...] with near equality, the other physical achievements which surround him—the Alps and the ocean, monuments to another Creator. The inference is plain. His intention is transparently clear. He will mirror the natural phenomenon” (Fenton, 1951, p. 223).

Another important aspect of Bannadonna’s tower is the fact that it contains both a bell tower and a clock tower. The presence of the clock tower corresponds to the linear perception of time that became an important component of America’s industrialization. Or in other words:

Since punctuality and regularity were indeed crucial factors in transforming mostly agrarian and feudal societies into sites of industrial production, the erection of a monumental (phallic) time-piece must be read as an assessment of and commentary on this very transition. (Benesch, 1997, p. 63)

The unification of the bell and clock tower which “before that period—had commonly been built distinct” (Melville, 2009, p. 266), stands for rampant advancement of technology in the United States.

As the tower begins to overtop “not alone the bounds of human invention, but those of divine creation” (Melville, 2009, p. 280) Bannadonna’s anthropocentric will to mirror the natural phenomena gradually begins to be more apparent because “Bannadonna is simultaneously a proud creator of lifelike artificial forces and a relentless enemy of the natural life force. His dedication is an affirmation of utility and a denial of spiritual vitality” (Fisher, 1966, p. 205). Through the course of American cultural history, the vastness, ambiguity, and unlawfulness of the American wilderness were often considered a menace to the linear and order-oriented culture of the Enlightened and the rational minds. Therefore, Bannadonna’s pathological approach toward divinity, nature, and material vitality allegorizes the utilitarian reception of science and the marketplace in antebellum America. As such, the main purpose of the construction of the tower becomes:

to solve nature, to steal into her, to intrigue beyond her, to procure someone else to bind her to his hand; —... but, asking no favors from any element or any being, of himself, to rival her, outstrip her, and rule her. He stooped to conquer. With him, common sense was the ury; machinery, miracle; Prometheus, the heroic name for machinist; man, the true God. (Melville, 2009, p. 281)

From this angle, Bannadonna’s passionate desire to conquer nature and achieve a God-like material vitality puts him in “the sexually inviolate males of antebellum American fiction” (Greven, 2012, p. 170).

Not surprisingly, Bannadonna, similar to the men of science of his period, displays the common values and discourses of the Marketplace Man. He bestows himself a right to reduce the artisan group in the story into mere commodities to be instrumentalized in the process of his art because as a Marketplace Man he sees himself as an end and the artisan group as means. When the workmen become restive because of the metals that “bayed like hounds” (Melville, 2009, p. 266) Bannadonna loses his temper for he considers the workmen as threats to his art and fatally harms one of them. This incident should be read in terms of hierarchical relationships between the Marketplace Man and the artisan groups because, “Marketplace Man is capitalist man, and he makes both freedom and equality problematic, eliminating the freedom of the aristocracy and proletarianizing the equality of the artisan” (Kimmel, 1994, p. 124). Having tried to overcome the material vitality and natural dynamism, Bannadonna now tries to completely overrun the masculinities of the old. What is also interesting is that “the homicide was overlooked” and it was declared not to be a product of a misdemeanor but rather “esthetic passion” (Melville, 2009, p. 267).

In the end, Bannadonna’s Faustian pride and scientific materialism lead to his horrifying death. His noble tower is destroyed by the forces of nature and symbolically he is castrated by the forces that he had tried so hard to overtop and emulate. As a medium through which the overwhelming personality of the Marketplace Man is exposed, Bannadonna’s tragic end is not a surprise because “Marketplace Manhood is no match for the forces of nature, and so the relations are inverted, revealing the terror of being dominated that lies beneath the drive to dominate” (Kimmel, 2006, p. 142). In light of this, the closing remarks of the story carry utmost importance, Melville concludes,

So the blind slave obeyed its blinder lord; but, in obedience, slew him. So the creator was killed by the creature. So the bell was too heavy for the tower. So the bell’s main weakness was where man’s blood had flawed it. And so pride went before the fall. (Melville, 2009, p. 267)

6. CONCLUSION

All in all, both Hawthorne in *Rappaccini’s Daughter*, and Melville in *The Bell-Tower*, critically respond and masterfully create a double narrative for America’s perniciously rapid change from an agrarian land to an industrial one through technological and scientific progress idealisms of antebellum America. The allegorical United States that they envision in their short stories is marked by acquisitive individualism and compensatory consumerism of newly emerged American masculinity. In both stories, the mad scientist like the Marketplace Man, also exploits and consumes, but it is the field of knowledge and science in which his manhood culminates and his trajectory of

purpose and success is set. To that end, the mad scientist figures in Hawthorne's and Melville's short stories correspond to the respective emerging sexual personas of antebellum writing. Much like their counterparts, the mad scientists in antebellum literature perform their masculinities through their Faustian efforts to acquire and consume. So, utilitarian science and scientific materialism provide an end for men to perform their masculinities. Therefore, as a symbolic reconceptualization of the Marketplace Manhood, the representations of the mad scientists in antebellum America paved the way for the reassessment of the American character. It not only exposed the acquisitively individualistic aspect of the capitalist American man -as opposed to the masculinities of the past- but also unveiled the decay in antebellum culture.

Furthermore, the spatial usage of Italy in both stories creates another double narrative in terms of spatial symbolism. Italy as a literary space of antebellum surrogate discourse functions as a romantic yearning for an American Golden Age of the past and golden age that is yet to arrive. Many antebellum writers, including Hawthorne and Melville, perceive the antebellum era as an epoch of cultural decay. Then, it becomes clear that the term American Golden Age has been reconceptualized as a nonconformist medium through which a myriad of social and cultural discourses are articulated. Thus, allegorical usage of the mad scientists and spatial symbolism of neo-Dantean Italy, inevitably amount to the idea that the disenchantment of the pre-industrial United States signifies yet another paradise lost, at the dawn of a golden age that is yet to come into being.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study

FINANCIAL SUPPORT

The authors did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by the authors.

REFERENCES

- Alexander, S. M. (2003). Stylish hard bodies: Branded masculinity in Men's Health magazine. *Sociological perspectives*, 46(4), 535-554.
- Armengol, J. (2006). Rereading American masculinities: Re-visions of the American myth of self-made manhood in Richard Ford's fiction. *Revista de estudios Norteamericanos*, 11, 63-80.
- Bates, C. G. (2015). *The early republic and antebellum America: An encyclopedia of social, political, cultural, and economic history*. Routledge.
- Benesch, K. (1997). Technology writ large: The machine body and the text in Melville's shorter narratives. *Weber Studies*, 14(3), 61-72.
- Conser, W. H. (1993). *God and the natural world: Religion and science in Antebellum America*. University of South Carolina Press.
- Fenton, C. A. (1951). "The Bell-Tower": Melville and technology. *American Literature*, 23(2), 219-232. <https://doi.org/10.2307/2921325>
- Fisher, M. (1966). Melville's "Bell-Tower": A Double thrust. *American quarterly*, 18(2), 200-207. <https://doi.org/10.2307/2711182>
- Franklin, H. B. (1995). *Future perfect: American science fiction of the nineteenth century: an anthology*. Rutgers University Press.
- Gilmore, M. T. (2010). *American romanticism and the marketplace*. University of Chicago Press.
- Greven, D. (2012). *The fragility of manhood: Hawthorne, Freud, and the politics of gender*. The Ohio State University Press.
- Hawthorne, N. (2005). Rappaccini's daughter. In *Mosses from an Old Manse*. Dodo Press. (Original work published 1844)
- Holt, D. B., & Thompson, C. J. (2004). Man-of-action heroes: The pursuit of heroic masculinity in everyday consumption. *Journal of consumer research*, 31(2), 425-440. <https://doi.org/10.1086/422120>
- Kaufmann, E. (1999). American exceptionalism reconsidered: Anglo-Saxon ethnogenesis in the "universal" nation, 1776-1850. *Journal of American Studies*, 33(3), 437-457. <https://doi.org/10.1017/S0021875899006180>
- Kimmel, M. (1994). Masculinity as homophobia. In H. Brod and M. Kaufman (eds.), *Theorizing masculinities*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kimmel, M. (1996). *Manhood in America: A cultural history*. The Free Press.
- Kimmel, M. (2002). The birth of the self-made man. *The masculinity studies reader*, 4(135), 13-42.

DEMİRTAŞ B.,ÇOKER KORPEZ, E. EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2023)

- Kimmel, M. S. (2006). "Born to run": Nineteenth-century fantasies of masculine retreat and re-creation (or the historical rust on Iron John). *Men and masculinities: Critical concepts in sociology, 1*, 115-150.
- Lawler, D. (1988). Reframing Jekyll and Hyde: Robert Louis Stevenson and the strange case of gothic science fiction. In *Dr. Jekyll and Mr. Hyde after one hundred years*, 247-61.
- Marx, Leo. (1964). *The machine in the garden. Technology and the pastoral ideal in America*. Oxford University Press
- Melville, H. (2009). The bell-tower. *Short stories of Herman Melville*. The Large Print Book Company. (Original work published 1856)
- Merchant, C. (1996). *Earthcare: Women and the environment*. Routledge.
- Schummer, J. (2006). Historical roots of the "mad scientist": Chemists in nineteenth-century literature. *Ambix, 53*(2), 99-127.
- Toumey, C. P. (1992). The moral character of mad scientists: A cultural critique of science. *Science, Technology, & Human Values, 17*(4), 411-437.
- Uroff, M. D. (1972). The doctors in "Rappaccini's Daughter". *Nineteenth-Century Fiction, 27*(1), 61-70.

Makale Bilgisi: Ersöz Koç, E. (2023). “Diyonizyak Bir Kır Eğlencesi Değildir”: Rachel Rosenthal’ın <i>Pangaeen Dreams: A Shamanic Journey</i> Performansında Kitonyen. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, <i>Cilt:</i> 10, Sayı:1, ss.150-164.	Article Info: Ersöz Koç, E. (2023). “The Dionysian is No Picnic”: The Chthonian in Rachel Rosenthal’s <i>Pangaeen Dreams: A Shamanic Journey</i> . DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:1, pp150-164.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 18.03.2023	Date Submitted: 18.03.2023
Kabul Edildiği Tarih: 29.03.2023	Date Accepted: 29.03.2023

**“THE DIONYSIAN IS NO PICNIC”: THE CHTHONIAN IN
RACHEL ROSENTHAL’S *PANGAEAN DREAMS: A
SHAMANIC JOURNEY*¹**

Evrin Ersöz Koç*

ABSTRACT

Rachel Rosenthal, as a prominent performance artist, strikingly depicts the social, political, and ecological dangers of the contemporary era, blending them with autobiographical elements. In *Pangaeen Dreams: A Shamanic Journey* (1990), an intriguing example of ecodramaturgy, Rosenthal, initiating a long journey into the entire history of nature, attempts to make sense of the pain in her body relating it to the global, cosmic, and geological pains in the body of nature. This relation becomes dominantly evident in the use of two motifs, Pangaea—the supercontinent in Wegener’s scientific theory, and Gaia—the mythical primordial goddess. In this shamanic journey, Rosenthal identifies with Pangaea and Gaia through which she rethinks the chthonian realities of nature and rejects the romantic idealization of nature. Using Camille Paglia’s scrutiny of the term chthonian as a theoretical framework, this study elaborates on how Rosenthal’s shamanistic ecodramaturgy is based on an awareness of chthonian nature through which destruction pairs with regeneration in a meaningful circularity.

Keywords: Rachel Rosenthal, *Pangaeen Dreams: A Shamanic Journey*, Chthonian Camille Paglia

¹This is a revised and expanded version of a paper presented at 3rd International Congress of Women hosted by Istanbul Topkapı University.

*Assistant Professor, Dokuz Eylül University, evrim.ersoz@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4172-506X

**“DİYONİZYAK BİR KIR EĞLENCESİ DEĞİLDİR”:
RACHEL ROSENTHAL’IN PANGAEAN DREAMS: A
SHAMANIC JOURNEY PERFORMANSINDA KİTONYEN²**

ÖZ

Önde gelen bir performans sanatçısı olan Rachel Rosenthal, çağdaş çağın sosyal, politik ve ekolojik tehlikelerini otobiyografik unsurlarla harmanlayarak çarpıcı bir şekilde tasvir eder. Ekodramaturjinin ilgi çekici bir örneği olan *Pangaeon Dreams: A Shamanic Journey* (1990) adlı performansında Rosenthal, doğanın tüm tarihine uzun bir yolculuk başlatarak, kendi bedenindeki acıyı doğanın bedenindeki küresel, kozmik ve jeolojik acılarla ilişkilendirerek anlamlandırmaya çalışır. Bu ilişki iki motifin, Wegener’in bilimsel teorisindeki süper kıta Pangaea ve mitik ilkel tanrıça Gaia’nın kullanımında baskın bir şekilde belirginleşir. Bu şamanik yolculukta, Rosenthal, Pangea ve Gaia ile özdeşleşerek, doğanın kitonyen gerçekliklerini yeniden düşünür ve doğanın romantik idealleştirilmesine karşı çıkar. Camille Paglia’nın kitonyen terimine ilişkin incelemesini teorik bir çerçeve olarak kullanarak, bu çalışma Rosenthal’in şamanistik ekodramaturjisinin nasıl yıkımın anlamlı bir dairesellikle yeniden doğuşla eşleştiği kitonyen doğaya dair bir farkındalığa dayandığını inceler.

Anahtar Sözcükler: Rachel Rosenthal, *Pangaeon Dreams: A Shamanic Journey*, Kitonyen, Camille Paglia

1. INTRODUCTION

Mostly inspired by the academic interest in ecofeminism and partly as a response to Una Chaudhuri’s call for “responsible ecological theater” (1994, p. 25), there has been a theatrical interest in ecological issues. Ecodramaturgy, a term recently coined by Theresa J. May³, “carries with it new frames for thinking about theater and new approaches and challenges to making theater” (Arons & May, 2012, p. 4). Woynarski defines ecodramaturgies as “a way of understanding how theatre and performance practices make ecological meaning and interact with the material more-than-human world, attendant to the different experiences, complexities and injustices that entails” (2020, p. 10). One of the prominent performance artists providing a significant and sophisticated insight into ecological dangers and crises on the stage with provocative distinct perspectives is Rachel Rosenthal (1926 - 2015), who is identified as “the Great Mother of Performance” (Marranca, 1993, p. 61). There is a transition in Rosenthal’s solo performance career from personal to collective: in the initial phase inspired by the feminist art movement in the

² İstanbul Topkapı Üniversitesi tarafından düzenlenen 3. Uluslararası Küresel Dünyada Kadın Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

³ May (2010) originally used the term “ecodramaturgy” in “Kneading Marie Clements’ *Burning Vision*.”

1970s and internalizing the motto “the personal is political” she produced a lot of autobiographical performances and in the latter phase her works explored “global concerns, most prominently environmental issues and nuclear proliferation” (Lavey, 1994, p. 170). One of her performances in the latter phase is *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey* (1990), in which Rosenthal initiates a visit into the whole history of nature beginning with continental drift. Rather than solely focusing on recent ecological crises of the contemporary world such as climate change and global warming, she, in the role of a shaman, shares what such a visit may promise. Inspired by a myriad of visions and images such as plate tectonics, a previous supercontinent Pangaea, and the mythological great goddess Gaia, she not only depicts the chthonian in nature but also preaches for the regenerative circularity in nature on the stage. This paper focuses on how Rosenthal’s shamanic ecodramaturgy in *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey* rests on an embrace of the chthonian in which the pains of the human and the earth make sense.

2. The Chthonian in Rosenthal’s *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey*

Since Rachel Rosenthal’s ecodramaturgy in *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey* is dominantly shaped by the concept of the chthonian, a brief definition of the term is necessary to understand the ecodramaturgic dynamics of the performance. The terms *chthonic* and *chthonian* mean “of or relating to the underworld”:

It comes from *chthōn*, which means “earth” in Greek, and it is associated with things that dwell in or under the earth. It is most commonly used in discussions of mythology, particularly underworld mythology. Hades and Persephone, who reign over the underworld in Greek mythology, might be called “chthonic deities,” for example. *Chthonic* has broader applications, too. It can be used to describe something that resembles a mythological underworld (e.g., “chthonic darkness”), and it is sometimes used to describe earthly or natural things (as opposed to those that are elevated or celestial. (Merriam-Webster, n.d.)

Camille Paglia is among those figures interested in defining the term *chthonian*. In *Sexual Personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson* (1990), Camille Paglia revisits the dichotomy between Apollonian and Dionysian that has already been developed and popularized in *The Birth of Tragedy* (1872) by Friedrich Nietzsche. Nietzsche’s analysis of the duality between the Apollonian and the Dionysian as “the origin and essence of Greek tragedy, as the expression of two interwoven artistic drives” (2000, p. 68) plays a major role in Paglia’s reading of the Western culture. Paglia opens her

book *Sexual Personae* with the sentence “In the beginning was nature” reminding us that sex and gender cannot be understood if our attitude toward nature is not clarified (2001, p. 1).

Paglia explains how “the westerner knows by seeing,” and how “walking in nature, we see, identify, name, *recognize*” (2001, p. 5). Seeing provides the aesthetic judgment, in which nature is regarded as beautiful in the Western mind; however, it does not reflect nature’s totality:

We say that nature is beautiful. But this aesthetic judgment, which not all people have shared, is another defense formation, woefully inadequate for encompassing nature’s totality. What is pretty in nature is confined to the thin skin of the globe upon which we huddle. Scratch that skin, and nature’s daemonic ugliness will erupt. (Paglia 2001, p. 5)

Paglia asserts that the romantic idealization of nature, this “focus on the pretty is an Apollonian strategy” (2001, p. 5) of the Western mind and reveals that “what the west represses in its view of nature is the chthonian, which means ‘of the earth’—but the earth’s bowels, not its surface” (2001, p. 5). She expresses how she uses the word chthonian as a substitute for the term Dionysian because the latter “has become contaminated with vulgar pleasantries” (2001, p. 5). Paglia asserts that “Dionysian is no picnic. It is the chthonian realities which Apollo evades, the blind grinding of subterranean force, the long slow suck, the murk and ooze” (2001, pp. 5-6). According to Paglia, “The daemonism of chthonian nature is the west’s dirty secret” (2001, p. 6). Examining the shift from earth-cult to sky-cult in cosmogony, Paglia argues that the “Apollonian eye is the brain’s great victory over the bloody open mouth of mother nature” (2001, p. 50).

Rachel Rosenthal’s performance *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey* runs parallel to Paglia’s critical eye on the Apollonian idealization of nature in the Western mind that endeavors to hide chthonian realities. As an alternative to what the Western eye sees (the surface), she provides a glance into the unseen parts of nature (under the surface). In other words, throughout the performance, Rosenthal tries to depict the chthonian or the bowels of the earth. At the beginning of the text of the performance, she provides brief information about Pangaea and Gaia both of which will be the central dominant motifs in her shamanistic journey. Rosenthal introduces Wegener as the scientist who intuited Pangaea (All Lands) in 1915 as a supercontinent in which all land masses had been united as one and later broke up in a process of continental drift (1996, p. 97). Rosenthal states that although “Wegener was mocked at first”, “later technologies vindicated him”, and the cause of these movements was discovered and explained as plate tectonics (1996, p. 97). Rosenthal links this scientific theory of plate tectonics which provides “an

extremely active, dynamic Earth” (1996, p. 97) to the myth, of Gaia, the primordial goddess. Rosenthal provides a circular motif of destruction and reconstruction referring to Pangaea and Gaia: in her perspective, Gaia “is constantly giving birth to and devouring herself in a circular dance” and “Pangaea is only one of several previous supercontinents, and a new Pangaea will no doubt develop in another 250 million years” (Rosenthal, 1996, p. 97). She further explains how Gaia and Pangaea relate to our contemporary concerns and the way we conceptualize nature as follows:

This extraordinary theory emphasizes the transformational nature of the Earth. It illuminates the Gaia concept of a living cosmic body and, within the context of the performance, provides a metaphor for migration, separation, birth, dualism, and alienation. Hers is a power we cannot begin to assess or understand, and, in her violence, she is the embodiment of the Dark, the Other, the feared chthonian aspect of Nature, which we have tried, unsuccessfully to tame and combat since we placed ourselves in an adversary stance vis-à-vis the Earth. (Rosenthal, 1996, p. 97)

The set plays a significant role in how Rosenthal uses Pangaea and Gaia in her discussion of destruction and renewal. There is a pile of earth that contains the buried pieces of Rosenthal’s body and a metal armature on the other side of the pile and throughout the performance, Rosenthal, using the shovel, discovers her body pieces and attaches them to the metal armature. There is also a shamanic rattle that she uses to indicate her performance as a shaman so she is not only an archeologist but also a shaman who interprets the outcomes of her discoveries. Also, it is a multimedia performance in which she uses a screen for projections. Moreover, she uses the costume, a white robe, as a projection screen onto which several images are projected as she talks about the history of the earth. Through these projections, she further elaborates on the chthonian linking the ills and pains of her body in her personal story to the geological, ecological, political, and social ills in the vast history of the cosmos.

As in most of her other performances, Rosenthal appears as the “most important stage personae: the performer as ‘Rachel herself,’ relaxed and informal, sharing details of her life and her feelings (often her feelings about being a performer, a woman, an aging woman) (Chaudhuri, 2001, p. 7). As she talks about the breaks on the continent or Gaia’s body, she is an old age woman in pain. This parallelism between her body and Gaia’s body plays a dominant motif throughout the performance. As Thomas puts it, “Rosenthal is unruly and excessive, disruptive and angry, registering a deep, passionate, and provocative empathy with the Earth” (2016, p. 180). At times she is accompanied by a musician on stage but it is a solo performance of an old lady

who at the beginning of the performance is pushed by someone onstage in a wheelchair “wearing casts and braces on her body and carrying crutches” (Rosenthal, 1996, p. 98). She says “time doesn’t work for me anymore” and “Now it’s human time and it’s in fast forward and refers to several social and ecological crises such as a little girl intercepting a bullet, disappearing salmon and birds, wars, machine-gunned artists ” (Rosenthal, 1996, p. 98). Right after Rosenthal refers to these various social and ecological crises, the note in the stage directions reveal that these crises should be updated “changed according to latest news” (Rosenthal, 1996, p. 98). Later she relates those ills in society to the ills on her body. Announcing 1990 as “the year that [her] body broke up” (Rosenthal, 1996, p. 99) she moves from ecological and social suffering to personal, physical suffering. To make sense of her suffering or to understand what this pain is telling her, she invents another personae “Autonomous Being” referred to in the texts with the initials A.B.. Then Rachel acts in two personae “Herself” and A.B.. The changes from personae as Rachel Herself to A.B. is indicated by the use of lights since there is a different section for A.B. on the stage and whenever she becomes the Autonomous Being, she goes to this section onto which light falls. Through this transformational performance, she goes from one personae to the other and also identifies with Gaia and Pangaea at certain moments.

Even though *Pangaean Dreams: A Shamanic Journey* is an example of her performances from the latter phase of her career in which she becomes more interested in global rather than personal, there are autobiographical elements in it just like her performances in her earlier career. Rosenthal is an old woman in pain onstage but this pain can be related to her real-life suffering from degenerative arthritis of her knee (Woodward, 2006, p. 171). Also, right after she talks about her pain and creates the personae A.B., she relates “rift, breakage, polarization” to Soviet Russia saying “I was ripped apart like Soviet Russia. I am Russian, of course. Is there a link?” (Rosenthal, 1996, p. 100). This is also another autobiographical element because Rosenthal was born in Paris to Russian parents and they fled to America to escape the Nazis.

After referring to various forms of social, political, and ecological crises, that run parallel to her suffering and will be in parallel to the continental breakings, she defines chaos as “our natural state” and adds that “But we hold Nature at bay to give ourselves the illusion of order. In my own microcosm I’ve tried to keep Chaos at bay” (Rosenthal, 1996, p. 100). Using the rattle to signify the beginning of the shamanistic mode, she says “I will take a shamanic journey. Answers aren’t always on the surface. To go in depth, one must pierce the crust” (Rosenthal, 1996, p. 100). From this perspective, the shamanic journey under “the surface,” “the crust,” “into the bowels” indicates that she is not sticking to the “illusion of order” and she is not trying “to keep Chaos at bay” anymore. Chanting and rattling she is initiated into the ritual

by the drum of the musician and the video projects images of the journey (Rosenthal, 1996, p. 100). Then she is in “the entryway into the bowels of the earth” (Rosenthal, 1996, p. 100), an expression reminiscent of Paglia’s conceptualization of the chthonian. She encounters dinosaur eggs in the tunnels (Rosenthal, 1996, p. 101) and she witnesses Pangaea before the rift: The piece “dormant,” “the forces of embryonic lands. . . waiting patiently for the tear, the titanic bellow of continental tear, the gash, the diluvian break of placental waters” (Rosenthal, 1996, p. 102). Then her mood changes and she comments how the contemporary human can understand the big rift since “Today, at the twentieth’s end we are children of new paradigms and great migrations. . . refugees of land and sea. Run from hunger. Run from torture. Run from guns. . . yes we can understand that: the Big Rift. The Banishment” (Rosenthal, 1996, p. 103). Following her statement as “now, today, us, still drifting” (Rosenthal, 1996, p. 103), she becomes Pangaea and the Big Rift begins as she utters “I stand, legs apart, centered in the clearing. . . .And as I look down, there, between my feet, the Earth begins to tear” (Rosenthal, 1996, p. 103). Standing “on the torn cliff in the ravaged shore,” she stares at the catastrophe (Rosenthal, 1996, p. 104) and becomes a refugee “voyaging on aggressive land mass” (Rosenthal, 1996, p. 105). Later the Age of humans begins: she compares herself to Earth: “the Earth moves, bounds, cavorts, and does the tectonic shuffle whereas she can hardly move because she fears the pain (Rosenthal, 1996, p. 106).

Then she as Herself engages in a conversation with A.B. through which Rosenthal impressively and intriguingly criticizes the romantic idealization of nature. When A.B. asks Herself what she believes, she expresses her love for nature: “I believe in Nature. In the Planet, Gaia. I believe that we are not born evil but that severing ourselves from Nature twisted us. That we can still create a better world through a partnership society, women and men together and equal. I believe in a non-hierarchic bill of rights that includes animals and all nonhuman dwellers” (Rosenthal, 1996, p. 107). When A.B. asks her how often she goes to “the wilderness, for a picnic or a vision quest” (Rosenthal, 1996, p.107), she replies she is busy doing pieces about loving nature. In response A.B. outlines the chthonian in nature:

You listen: what do you think Nature is anyway? Pretty flowers? A lovely sunset? A Van Gogh? Stick your nose in it, girl, it stinks!
Check out her bowels. It’s brutal down there...
The chthonian is only interested in might, sex and survival.
You eat and copulate. You are victims or you make victims.
The life cycle is inexorable. You deteriorate and hurt.
You grow old and look awful.
Under your feet, is there a solid good Mother you can trust?

No way. Earth is shifty, untrustworthy.
One moment you're admiring a seascape, the next thing you
know a tidal wave snatches you up, a temblor crushes you,
lava engulfs you, quicksand swallows you, a tornado twists
you, an avalanche snuffs you out. (Rosenthal, 1996, p.107)

In these lines, A.B. aggressively condemns Herself for idealizing and romanticizing nature, failing to see its chthonian elements.

The dialogues between Herself and A.B. are accompanied by slide projections that include direct references to Camilla Paglia that further delineate how Paglia's analysis of the chthonian offers an inspiration for Rosenthal in this performance. As A.B. talks about the bowels of nature, the stage directions inform a slide projection that says "*Slide: 'The Dionysian is no picnic.' Camille Paglia*" and Herself declares "Wait! OK. The Dionysian is no picnic" (Rosenthal, 1996, p. 107). When A.B. talks about how humans hate their mothers: "to be born between two legs where shit and pee come from" (Rosenthal, 1996, p. 108), there is another slide referring to Paglia that says "*Slide: 'Edema is our mammalian relapse into the vegetable.' Camille Paglia*" (Rosenthal, 1996, p. 108). Later, as A.B. talks about how humans, especially men, hate female birth-giving as a result of the shift from belly-magic to head-magic, there is another slide referring to Paglia that says "*Slide: 'Sky-cult...switched the creative locus from Earth to sky...from belly-magic to head-magic.' Camille Paglia.*" (Rosenthal, 1996, p.108).

Reminiscent of how Paglia advocates that our understanding of sex and gender necessitates an understanding of our attitude toward nature, following those slides that include references to Paglia's *Sexual Personae*, the dialogue between Herself and A.B. begins to be concentrated on being a man or a woman. When Herself says she is afraid of men, A.B. responds "No you're not. You're not afraid of men, you want to Be a man. And you resent that. Instead you are a feminist" (Rosenthal, 1996, p.108). Then defining herself as "a gay man in a woman's body", Herself says that "straight man don't want me because they sense something funny. Gay men don't want me because they see me as a woman. Women want me but I don't want them because I want men—but not as a woman...!" (Rosenthal, 1996, p.108). Blaming Herself to be "stuck between Scylla and Charybdis", A.B. explains that "MEN created the ego, MEN snatched us from the jaws of Nature, MEN negated Chaos, Ershkigal, and Death. MEN invented linear Time. MEN created an afterlife and an open-ended God. MEN made this world and you live in it" (Rosenthal, 1996, p. 109). These lines in which A.B. talks about what MEN did is an explanation of the head-magic already mentioned in the slides that refer to Paglia's *Sexual Personae*. Referring to A.B. as a boy "who sounds a lot like Camille Paglia", Herself asks "Am I living a great lie? Is that what's tearing me apart" (Rosenthal, 1996, p.110) –the lie here explicitly is

provided by the head-magic, the creation and invention by MEN. This moment is significant because it reveals that Herself begins to question head-magic and keeps on thinking about the belly-magic and the way Gaia functions:

She creates monstrosities in order to express all that She is!
Some monstrosities are closer to us, so we accept them, some
are alien and we fear and hate them. But to “actualize Her
potential” Earth must have time, space, and the materials to
work with, just like the artists. She needs to experiment, make
mistakes, go up blind alleys and metamorphoses, just like the
artists. She needs to be left alone. Just like the artists.
(Rosenthal, 1996, p. 110).

These lines undeniably indicate how Rosenthal, as an artist, is identifying herself with Gaia. Moreover, she warns about the possible dangers that emanate from suppressing Gaia: “If She is suppressed, She goes underground. There, She seethes, She groans, She festers, She burns, and then She erupts, and destroys everything in Her path, without a qualm. Don’t mess with Her. Don’t throw spokes in Her wheels. Don’t maim Her, or She’ll turn into a wounded tiger and charge” (Rosenthal, 1996, p.110). Then Rosenthal becomes a tectonic plate, announcing herself as “a crustal plate” “an oceanic plate” “ready for the final melting into the mantle, back to the fiery womb, to re-create [herself] anew after eons of convection” (Rosenthal, 1996, pp.110-111). Clearly, the moment of destruction is followed by that of recreation through which Herself learns to “accept” and “nod yes” with a body “crushed, quartered and ground”, as a “mass of contradictions” (Rosenthal, 1996, p.111).

Wearing a white robe that becomes a large projection screen onto which a collage of images such as “*ships, storms at sea, refugees, migrations, dinos, flocks of birds, westerns, cowboys and Indians, etc*” (Rosenthal, 1996, p. 112) are projected, Rosenthal narrates the breaking up of Pangaea, the Great Extinction of the dinos, the appearance of the mammals. Rosenthal’s description of the mammals includes a striking criticism of the anthropocentrism in which the mammals are depicted as opportunists and rugged individualists dreaming, taking their chances, and dominating over other beings:

We mammals have a dream, and we multiply and radiate . . .
And, as the plate carries the big land . . . we mammals know
we’re off and running, opportunists, rugged individualists,
grabbing our big chance, developing strategies, breaking
treaties, tricking and tinkering and sticking together
—we’re family—

putting up a front in this New World, putting on the dog, the
rat, the horse, the wooly mammoth, the saber-toothed tiger, to
conquer, to win and to stay!

We have a dream.

It's the Big Picture.

We want it all. (Rosenthal, 1996, pp.112-113)

Taking off the white robe, Rosenthal begins to speak in French for which English subtitles are projected. This speech is about love and hate at the end of which love is described as “flaccid, feminine, amorphous” while hate is defined as “vigorous, masculine, linear” (Rosenthal, 1996, p. 113). Then asking “Did you hear about the break?”, Herself begins to draw a parallelism between the couples or lovers breaking up to the breaking of the planes of the earth. These breaking ups that resemble “the bloody pieces of love” erupting with “flames everywhere. Rumbles. Shocks” depict “Chaos but with a pattern” (Rosenthal, 1996, p.114). Right after she mentions the torn love letters “bobbing pieces of love under the bridge and slowly drifting out to sea” she uses the words “renewal” and “regeneration” (Rosenthal, 1996, p. 115). Herself further criticizes the human perception of nature in which nature is transformed into a theme park:

If the plates were to grind to a halt, mountains would erode,
climate would stabilize, evolution would become uniform,
and all the wondrous diversity of Earth would disappear. We
don't really want that but we want to have our cake and eat it
too: all the excitement of a chaotic and erotic and creative and
difficult world, but with all the parts well-oiled, predictable,
and friendly. A Theme Park! (Rosenthal, 1996, p.116).

From this perspective ignoring the chthonian is conceptualizing nature not as it is in its totality but as “a theme park”. Rather than presenting nature as “a theme park,” “Rosenthal offers instead a performance art that empathizes intensely with the poisoned Earth and that also identifies with a nature that is rife with destruction, cataclysm, shocks and aftershocks” (Thomas, 2013, pp. 112-113). Contradictory to the Apollonian strategy of the Western mind, Rosenthal's performance of Gaia and Pangaea reminds the chthonian powers of mother nature. She provides how Gaia functions and becomes the tectonic plate on the stage and learns to accept the pain and see “chaos with a pattern” (Rosenthal, 1996, p.114). As Thomas emphasizes, “Rosenthal does not turn to a romanticized nature to escape the filth of the world, but rolls around in mud and sewage of the Earth instead, loving all of the Earth's brutalities and dualities, and conjuring its catastrophes up in her own body” (2013, p. 111). The chthonian powers revealed in her shamanic journey enable her to make sense of catastrophes or pain which will transform into “renewal” and “regeneration” (Rosenthal, 1996, p. 115). Towards the end of her

performance, Rosenthal says “The millennium approaches. I grow older. The plates move. As one moves, all move. That’s the law of Chaos and I accept. I nod yes. I will live my allotted time . . . With the violent love of Gaia. With fear and trembling, and tender care. With the Pangaeon dinosaur ensconced in my brain. In the Earth. Of the Earth. In the world. Of the world” (1996, pp. 117-118). The teaching that the shaman embraces at the end of her journey reveals a reinterpretation of being “in” and “of” the world as opposed to being “on” the world as she also mentions in an interview (Raine, 2016). She shares this vision telling the audience that “there is no certainty” and “wisdom is *insecurity*” advising them to “learn the tectonic boogie” (Rosenthal, 1996, p. 119).

In a way, Rosenthal offers an insight into how to love nature. Thomas explains Rosenthal’s ‘theme park’ admonition reminding Zizek’s statement that the love of nature should be without idealization like the love in a love affair (2013, pp. 122-123). In the documentary *Examined Life*, Zizek states that “Every true lover knows that if you really love a woman or a man, that you don’t idealize him or her. Love means that you accept a person with all his or her failures, stupidities, ugly points. . . . you see perfection in imperfection itself. And that’s how we should learn to love the world” (Taylor, 2008). Not idealizing, romanticizing, or aestheticizing nature, Rosenthal’s performance runs against the Apollonian eye that attempts to turn nature into a “theme park” and stresses the vitality to embrace nature’s chthonian aspects and loving “the perfection in imperfection”.

At the end of the performance, as “*the assembled body parts are raised up slowly with climactic gong music*, she says to her audience “And that’s how it’s my dear, That’s how it is” (Rosenthal, 1996, p. 119). Thus the archeologist shaman who has been unearthing body parts with the shovel and attaching them to the metal armature since the beginning of the performance achieves to dig all the missing parts and achieves to assemble all the body parts on the metal armature at the end of her performance. Remarking how “dismemberment is part of shamanism” in the performance, Marranca comments that at the end “Rosenthal has unearthed her own remains” (1993, p. 67). “At the end of the piece, as if continental drift could be somehow reversed through science and art and the continents combined again into a single landmass, these bones come together in the shape of a human form, a body of bones” (Woodward, 2006, p. 171). This success is eventually an outcome of the knowledge of the “tectonic boogie,” of the circular power of the chthonian. In addition to assembled body parts on the metal armature, another image of renewal becomes prominent in the way she leaves the stage “*picking up the crutches and braces, puts them on the wheelchair, wheels it around and exits pushing the chair before her with great energy*” (Rosenthal, 1996, p. 119). The way she appears on the stage in a wheelchair in great agony

contrasts with her on-foot disappearance with energy. This contrast reveals the positive regenerating hope in remembering the chthonian power of mother earth.

3. CONCLUSION

To sum up, Rosenthal is one of the performance artists interested in the ecological issues of the contemporary world. In *Pangaeon Dreams: A Shamanic Journey*, Rosenthal makes sense of the pain in her old body in relation to global, cosmic, or geological pains in the body of nature. Drawing parallelism between her aging body and the body of old mother nature, she maintains a welcoming approach to different forms of chaos and changes on the planet. In an interview, Rosenthal talks about how she has done “various works about the Earth, some of which were about Gaia, and the problems we have created on the planet” and she adds, in *Pangaeon Dreams: A Shamanic Journey*, she wants to present “from a very large perspective” since “in order to understand the earth, you have to go beneath the surface” (Raine, 2016). That is why she integrates the ideas such as continental drift and plate tectonics into Gaia in this performance. Rosenthal runs against the romantic idealization of nature; furthermore, journeying the bowels or the plates of the earth, she learns to make sense of catastrophes that would eventually end up in recreation in a regenerative process. Evident in the overall rejection of the idealization of nature and also in the direct references used in the slides accompanying the dialogues between her two personae— Herself and A.B., Paglia’s mindset provides an important source in Rosenthal’s conceptualization of nature. Identifying with a female deity of earth-cult Gaia that has already been suppressed by the Apollonian sky-cult Western mind, Rosenthal critiques idealizations of nature and loves nature in its totality together with its chthonic aspects. Reminding the power of the belly-magic, she offers a new vision for the way to approach, conceptualize, and love nature. Rosenthal’s ecodramaturgy in her shamanistic performance revealed through the journey into the bowels of nature explicates that “Dionysian is no picnic” yet it includes not only destruction but also regeneration in a circular pattern.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

ERSÖZ KOÇ, E.....EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2023)

FINANCIAL SUPPORT

The author did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by one author.

REFERENCES

- Arons, W. & May, T. J. (2012). Introduction. In W. Arons & T. J. May (Eds.), *Readings in performance and ecology* (pp. 1-10). Palgrave Macmillan.
- Chaudhuri, U. (1994). 'There must be a lot of fish in that lake': Toward an ecological theater. *Theater*, 25(1), 23-31.
- Chaudhuri U. (2001). Introduction: Instant Rachel. *Rachel's brain and other storms. Continuum*.1-13.
- Lavey, M. A. (1994). *Representing the body: An archetypal approach to the performance art of Rachel Rosenthal, Laurie Anderson, and Karen Finley*. [Doctoral Dissertation, Northwestern University].
- Marranca, B. (1993). A cosmography of herself: The autobiography of Rachel Rosenthal. *The Kenyon Review*, 15(2), 59-67.
- May, T.J. (2010). Kneading Marie Clements' Burning Vision. *Canadian Theatre Review* 144 (1), 5-12. <https://doi.org/10.3138/ctr.144.5>
- Merriam-Webster. (n.d.). Chthonian. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved January 16, 2023, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/chthonian>
- Nietzsche, N. (2000). *The birth of tragedy* (D. Smith, Trans.). Oxford University Press. (Original work published 1872).
- Paglia, C. (2001). *Sexual personae: Art and decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*. Yale Nota Bene. (Original work published 1990).
- Raine, L. (2016). Living in Gaia: A 1989 interview with Rachel Rosenthal. Academia. https://www.academia.edu/28218327/LIVING_IN_GAIA_Interview_with_Rachel_Rosenthal
- Rosenthal, R. (1996). Pangaeian dreams: A shamanic journey. In B. Marranca (Ed.), *Plays for the end of the century* (pp. 95-119). John Hopkins University Press.
- Taylor, A. (Dir.) (2008). *Examined Life*. Sphinx Productions.
- Thomas, A. (2016). The ecodramaturgy of Anna Halprin, Eeo Stubblefield, and Rachel Rosenthal. In M. Cheng & G. H. Cody (Eds.), *Reading contemporary performance: Theatricality across genres* (pp. 179-181). Routledge.

ERSÖZ KOÇ, E.....EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2023)

- Thomas, A. E. (2013). An embodied ecodramaturgy: Ecology and performance in contemporary theater, dance, and performance art. [Doctoral Dissertation, Stanford University]. Proquest.
- Woodward, K. (2006). Performing age, performing gender. *NWSA Journal*, 18(1), 162-189.
- Woynarski, L. (2020). *Ecodramaturgies: Theatre, performance and climate change*. Palgrave Macmillan.